

Seneca or Rufus

16.9.

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
10
8 G
32

L. AN. SENECÆ FLORI,

Rerum Romanarum LIBRI QVATVOR.

EX RECENSIONE
Iani Gruteri.

Hac postrema, ab innumeris, quibus aliæ Mediolan. scatebant editiones mendis repurgati.

Cum Indice copiosissimo.

MEDIOLANI,

Typis Ludouici Montiæ. 1667.

Superiorum permissu.

LVCII ANNÆI SENECÆ FLORI.

Epitome rerum Romanarum.

LIBER PRIMVS.

OPVLVS ROMANVS à Rege Romulo vſque Cæſarem Auguſtum, ſeptingentos per annos, tantum operum pace, belloque geſſit, vt ſi quis magnitudinem Imperij cum annis conferat ætatem vltra putet. Ita enim latè vbiq; per orbem terrarum arma circumtulit, vt qui res eius legunt, non vnius populi, ſed generis humani facta diſcant. Nam tot laboribus, periculiſque iactatus eſt, vt ad conſtituendum eius Imperium, contendiſſe, (Virtus, & Fortuna) viderentur. Quare quum præcipue hoc quoque ſicut cætera, operæ pretium ſit cognoſcere, tamen quia ipſa ſibi obſtat magnitudo, rerumque diuerſitas aciem intentionis abrumpit, faciam quod ſolent,

qui terrarum situs pingunt in breui quasi tabella totam eius imaginem amplectar nonnihil, vt spero, ad admirationem principis populi collaturus, si pariter atque in semet vniuersam magnitudinem eius ostendero. Si quis ergo populum Romanum quasi hominem consideret, totamque eius ætatem percenseat, vt cæperit, vtque adoleuerit, vt quasi ad quendam iuuentæ florem peruenerit, vt postea velut consenuerit, quatuor gradus, processusque eius inueniet. Prima ætas sub Regibus fuit, prope ducentos quinquaginta per annos quibus circum ipsam matrem suam cum finitimis luctatus est. Hæc erit eius infantia. Sequens à Bruto, Collatinoque Consulibus, in Appium Claudium, Quinctumque Fuluium consules CCL. annos habet: quibus Italiam subegit. Hoc ei fuit tempus viris, armisque incitatissimum: ideo quis Adolescentiam dixerit. Dehinc ad Cæsarem Augustum ducenti quinquaginta anni, quibus totum orbem pacauit. Hic iam ipsa Iuuenta Imperij, & quasi quædam robusta maturitas. A Cæsare Augusto in sæculum nostrum sunt haud multo minus anni ducenti: quibus inertia Cæsarum quasi consenuit, atque decoxit, nisi quod sub Traiano principe mouet lacertos, & præter spem omnium

nium senectus Imperij quasi reddita iuuentute, reuirescit.

De Romulo primo Romanorum Rege.

CAP. I.

PRimus ille & Vrbis, & Imperij conditor Romulus fuit, à Marte genitus, & Rhea Siluia. Hoc de se Vestæ Sacerdos grauida confessa est: nec mox fama dubitauit, quum Amulij imperio abiectus in aquam profluentem cum Remo fratre, non potuit extingui, si quidem & Tiberinus amnem repressit: & relictis catulis lupa vagitum sequuta, vbera admouit infantibus, matremque se gessit. Sic repertos apud arborem, regis pastor tulit in casam, atque educauit, Alba unc erat Latio caput Iulij opus, nam Lauinium patris Æneę contempserat. Ab his Amulius iam bis septima sobole regnabat, fratre pulso Numitore, uius ex filia Romulus. Igitur statim rima iuuentæ face, patruum Amuium ab arce deturbat, auum reponit: pse fluminis amator, & montium, pud quos erat educatus, mœnia nouę rbis agitabat. Gemini erant: vter uspicaretur, & regeret, adhibuere acula. Remus montem Auentinum ic Palatinum occupat. Prior ille sex ltures, hic postea, sed duodecim vit. Sic victor augurio, vrbem excitat, enus spei, bellatricem fore, ita illi

assuetæ sanguine, & præda aues pollicebantur Ad tutelam nouæ vrbis sufficere vallum videbatur: cuius dum irridet angustias Remus, idque increpat saltu dubium, an iussu fratris occisus est, prima certe victima fuit: munitionemque vrbis nouæ, sanguine suo consecrauit. Imaginem vrbis magis quam vrbem fecerat, incolæ deerant. Erat in proximo lucus: hunc Asylum facit: & statim mira vis hominum, Latini, Tuscique pastores, quidam etiam transmarini Phryges, qui sub Ænea; Arcades, qui sub Euandro duce influxerant. Ita ex varijs quasi elementis congregauit corpus vnum; populumque Romanum ipse fecit. Res erat vnius ætatis: populus virorum. Itaque matrimonia à finitimis petita: quia non impetrabantur, manu capta sunt. Simulatis quippe ludis equestribus, virgines, quæ ad spectaculum venerant, præda fuere: & hæc statim causa bellorum, pulsi, fugatique Veientes. Cæninensium captum, ac dirutum est oppidum. Spolia insuper opima de rege, Feretrio Ioui manibus suis rex reportauit. Sabinis proditæ portæ per virginem; nec dolo, sed puella pretium rei, quæ gerebant in sinistris, petieerat, dubium clipeos, an Armillas, Illi, vt, & fidem soluerent, & vlciscerentur, clipeis obruere. Ita admissis ad mœnia hostibus, atrox in ipso aditu

pu-

pugna, adeo vt Romulus Iouem oraret, vt fœdam suorum fugam sisteret. Hinc templum, & Stator Iuppiter. Tandem sæuientibus, interuenere raptæ laceris comis. Sic pax facta cum Tatio, fœdusque percussum: sequutaque res mira dictu, vt relictis sedibus suis nouam in Vrbem hostes demigrarent, & cum generis suis auitas opes pro dote sociarent. Auctis breui viribus hunc rex sapientissimus statum Reipublicæ imposuit: vt iuuentus diuisa per tribus, in equis, & in armis ad subita bella excubaret consilium Reipublicæ penes senes esset, qui ex auctoritate PATRES, ob ætatem SENATVS, vocabantur. His ita ordinatis, repente, quum concionem haberet, ante Vrbem apud Capræ paludem, è conspectu ablatus est. Discerptum aliqui à Senatu putant ob asperius ingenium: sed oborta tempestas, Solisque defectio consecrationis speciem præbuere: cui mox Iulius Proculus fidem facit, visum à se Romulum affirmans, augustiore forma, qua fuisset: mandare præterea, vt se pro numine acciperent: QVIRINVM in cælo vocari placitum dijs, vt gentium Roma potiretur.

De Numa Pompilio.

CAP. II.

SVccessit Romulo Numa Pompilius: quem curibus Sabinis agentem

vltro petiuere ob inclitam vitæ religionem. Ille sacra, & cerimonias, omnemque cultum deorum immortalium docuit ille: Pontifices, Augures, Salios, cæteraquè sacerdotia, annum quoque in duodecim menses fastos dies, nefastosque descripsit. Ille Ancilia, atque Palladium, secreta quædam imperij pignora, Ianumque geminum fidem pacis ac belli: in primis focum Vestæ virginibus colendum dedit, vt ad similitudinem cælestium siderum custos imperij flamma vigilaret. Hæc omnia quasi monitu deæ Ægeriæ quo magis barbari acciperent. Eo denique ferocem populum redegit, vt quod vi, & iniuria occupauerat imperium, religione, atque iustitia gubernaret.

De Tullo Hostilio.

CAP. III.

EXcipit Pompilium Numam Tullus Hostilius: cui in honorem virtutis regnum vltro datum. Hic omnem militarem disciplinam, artemque bellandi condidit. Itaque mirum in modum exercita iuuentute, prouocare ausus albanos, grauem, & diu Principem, populum: sed quum pari robore frequentibus prælijs vtrique comminuerentur, misso in compendium bello, Horatijs, Curiatisque tergiminis hinc atque inde fratribus, vtriusque populi fata commissa

sa sunt. Anceps, & pulchra contentio, exitùque ipso mirabilis. Tribus quippe illinc vulneratis, hinc duobus occisis, qui supererat Horatius, addito ad virtutem dolo, vt distraheret hostem, simulat fugam. Singulosque, prout sequi poterant adortus, exuperat. Sic (rarum) vnius manu parta victoria est: quam ille mox parricido fœdauit. Flentem spolia circa se sponsi quidem, sed hostis sororem viderat, hunc tam immaturum virginis amorem vltus est ferro. Citauere leges nefas: sed abstulit virtus parricidam: & [facinus intra gloriam fuit.] Nec diu in fide Albanus. Nam Fidenate bello missi in auxilium ex fædere, medij inter duos expectauere fortunam. Sed rex callidus vbi inclinare socios ad hostem videt, tollit animos quasi ipse mandasset, spes inde nostris metus hostibus. Sic fraus proditorum irrita fuit. Itaque hoste victo ruptorem fœderis Metium Suffetium religatum inter duos currus, pernicibus equis distraxit: Albamque ipsam quamuis parentem, æmulam tamen diruit, quum prius omnes opes vrbis, ipsumque populum Romam trastulisset: prorsus vt consanguinea ciuitas non perijsse, sed in suum corpus redijsse rursus videretur.

De Anco Marcio.

CAP. IV.

Ancus deinde Marcius: nepos Pōpilij, pari ingenio. Hic igitur, & mœnia muro amplexus est, & interfluentem vrbi Tiberinum ponte commisit: Ostiámque in ipso maris, fluminisque confinio coloniam posuit, iam tum videlicet præsagiens animo futurum, vt totius mūdi opes, & commeatus, illo veluti maritimo Vrbis hospitio reciperentur.

De Tarquinio Prisco.

CAP. V.

Tarquinius postea Priscus, quamuis transmarinæ originis, regnū vltro petens accipit, ob industriam, atque elegantiam: quippe qui oriundus Chorinto, (Græcum ingenium Italicis artibus miscuisset.) Hic & senatus maiestatē numero ampliauit, & centuriis tribus auxit: quamuis Actius Næuius numerum augeri prohiberet, vir summus augurio, quem rex in experimentum rogauit fieri ne posset, quod ipse mente conceperat. Ille rem expertus augurio posse respondit. Atque hoc inquit, agitabam, an cotem illam secare nouacula possem. Augur, Potes ergo, inquit: & secuit. Inde Romanis sacer Augutatus. Neque pace Tarquinius, quam bello promptior. Duodecim namque Tasciæ populos frequentibus armis su-

be-

begit. Inde Fasces, Trabeæ, Curules, Annuli, Phaleræ, Paludamenta, Prætexta: inde, quod aureo curru quatuor equis triumphatur: Togæ pictæ, tunicæque palmatæ, omnia denique decora, & insignia, quibus imperij dignitas eminet, sumpta sunt.

De Seruio Tullio.

CAP. VI.

SEruius Tullius deinceps gubernacula Vrbis inuadit, nec obscuritas inhibuit, quamuis matre serua creatum. Nam ob eximiam indolem vxor Tarquinij Tanaquil liberaliter educauerat & clarum fore visa circa caput flamma promiserat. Ergò inter Tarquinij mortem, annitente regina, substitutus in locum regis quasi ad tēpus [regnum dolo partum sic egit industria, vt virtute adeptus videretur.] Ab hoc Populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, curijs atque collegijs distributus: summàque regis solertia ita est ordinata Respublica, vt omnia patrimonij, dignitatis, ætatis artium, officiorumque discrimina in tabulas referrentur, ac si maxima ciuitas, minimæ domus diligentia contineretur.

De Tarquinio Superbo.

CAP. VII.

POstremus omnium fuit regum Tarquinius, cui cognomen superbo ex moribus datum. Hic regnum

auitum, quod à Seruio tenebatur, rapere maluit, quàm expectare: immissisq; in eum percussoribus; (scelere partam potestatẽ non melius egit, quàm acquiesierat.) Nec abhorrebat moribus vxor Tullia, quæ, vt virum regem salutaret, super cruentum patrem, vecta carpento, consternatos equos egit. Sed ipse in Senatum cædibus in omnes (superbia, quæ crudelitate grauior est bonis) grassatus, quum sæuitiam iam domi fatigasset, tandem in hostes conuersus est. Sic valida oppida in Latio capta sunt. Ardea Otriculum, Gabij, Suessa, Pometia, tum quoque cruentus in suus. Neque enim filium verberare dubitauit, vt simulanti transfugam, apud hostes, hinc fides esset. Cui Gabijs, vt voluerat recepto, atque per nuncios consulenti quid fieri vellet, eminentia forte papauerum capta virgula decussit, quum per hoc interficiendos esse principes intelligi vellet, quæ superbia sic respondit. Tamen de manubijs captarum, vrbium, templum erexit, quod cum inauguraretur, cedentibus ceteris deis (mira res dictu) restitere Iuuentas, & Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum. Si quidem firma omnia, & æterna pollicebantur. Sed illud horrendum quod molientibus ædem in fundamentis humanum repertum

est

est caput, nec dubitauere cuncti, monstrum pulcherrimum, imperij sedem, caputq; terrarum promittere. Tandiu superbiam regis Populus Romanus perpessus est, donec aberat libido, hanc ex liberis eius importunitatem tolerare non potuit. Quorum quum alter ornatissimæ feminæ Lucretiæ stuprum intulisset, matrona dedecus ferro expiauit. Imperium tum regibus abrogatum.

Anacephalaosis de septem Regibus.

CAP. VIII.

HÆC est prima ætas populi Romani, & quasi infantia, quam habuit sub regibus septem, quadam fatorum industria, tam varijs ingenio, vt Reipublicæ ratio, & vtilitas postulabat. Nam quid Romulo ardentius? tali opus fuit, vt inuaderet regnum. Quid Numa religiosius? ita res poposcit, vt ferox populus deorum metu mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus? bellatoribus viris quàm necessarius vt acueret ratione virtutem: Quid ædificator Ancus? vt vrbem colonia extenderet, ponte iungeret, muro tueretur: Iam vero Tarquinij ornamenta, & insignia quantam principi populo addiderunt ex ipso habitu dignitatem? Actus à Seruio census, quid effecit, nisi vt ipsa se nosceret Respublica? Postremo Superbi illius importuna do-

mi-

minatio, non nihil, immo vel plurimum profuit. Sic enim effectum est, vt agitatus iniurijs populus, cupiditate libertatis incenderetur.

De mutatione Reipublicæ.

CAP. IX.

IGitur Bruto, Collatinoque ducibus, & auctoribus, quibus vltionem sui moriens matrona mandauerat, populus Romanus ad vindicandum libertatis, ac pudicitiæ decus quodam quasi instinctu deorum, concitatus, regem repente destituit, bona diripit, agrum Matri suo consecrat, imperium in eosdem libertatis suæ vindices transfert, mutato tamen & indice, & nomine. Quippe ex perpetuo annuum placuit, ex singulari duplex, ne potestas solitudine, vel mora corrumperetur. CONSVLESQVE appellauit pro regibus, vt consulere se ciuibus suis debere meminissent. Tantùmque libertatis nouæ gaudium incesserat, vt vix mutati status fidem caperent, alterùmque ex Consulibus, tantum ob nomen, & genus regium fascibus abrogatis, Vrbe dimitterent. Itaque substitutus Valerius Publicola ex summo studio annixus est ad augendam liberi populi maiestatem. Nam & fasces ei pro libera concione submisit, & ius prouocationis aduersus ipsos dedit. Et ne specie arcis offenderet, eminentes ædes suas in plana

na submisit Brutus vero fauori ciuium, etiam domus suæ clade, & parricidio velificatus est. Quippe quum studere reuocandis in vrbem regibus liberos suos comperisset, protraxit in forum, & concione media virgis cæcidit, & securi percussit, vt plane publicus parens in locum liberorū adoprasse sibi populum videretur. Liber iam hinc populus Romanus, prima aduersus exteros arma pro libertate corripuit, mox pro finibus, deinde pro socijs, tum pro gloria, & imperio, lacessentibus assidue vsquequaque finitimis: quippe quum patrij soli gleba nulla esset, sed statim hostile pomœrium, mediusque inter Latium, & Tuscos, quasi in quodam biuio collocatus, omnibus portis in hostem incurreret, donec quasi contagione quadam per singulos itum est: & proximos quibusque correptis, totam Italiam sub se redigeret.

Bellum Etruscum cum Rege Porsena.

CAP. X.

PVlsis ex Vrbe regibus, prima pro libertate arma corripuit. Nam Porsena Rex Etruscorum ingentibus copijs aderat, & Tarquinios manu reducebat. Hunc tamen, quamuis, & armis, & fame, vrgeret, occupatoque Ianiculo ipsius Vrbis faucibus incubaret, sustinuit, retulit, nouissime etiam tanta admiratione proculit,

lit, vt superior vltro cum pænæ victis amicitiæ fædera feriret. Tunc illa Romana prodigia, atque miracula Horatius Mutius Clelia, quæ nisi in annalibus forent, hodie fabulæ viderentur. Quippe Horatius Cocles postquam hostes vndique instantes solus submouere non poterat, ponte rescisso transnatat Tiberium, nec arma dimittit Mutius Scæuola regem per insidias in castris ipsius aggreditur: sed vbi frustrato circa purpuratum eius ictu tenetur, ardentibus focis inijcit manum, terroremque geminat dolo (Vt scias, inquit, quem virum effugerit, idē trecenti iurauimus,) quum interim (immane dictu) hic interritus, ille trepidaret, tanquam manus regis arderet. Sic quidem viri, sed ne quis sexus à laude cessaret, ecce & virginum virtus. Vna ex obsidibus regi data elapsa custodiam, Clœlia, per patrium flumen equitabat. Et rex quidem tot, tantisque virtutum territus monstris, (valere, liberosque esse iussit.) Tarquinij tamdiu dimicauerunt, donec Aruntem filium reges manu sua Brutus occidit, superquè ipsum mutuo vulnere expirauit. Plane quasi adulterum ad inferos vsque sequeretur.

Bellum Latinum.

CAP. XI.

LAtini quoque Tarquinios asserebant

bant æmulatione, & inuidia, vt populus, qui foris dominabatur saltem domi seruiret. Igitur omne Latium Manilio Tusculano duce, quasi in regis vltionem tollit animos. Apud Regilli lacum dimicatur, diu Marte Vario donec Postumius ipse dictator signa in hostes iaculatus est (nouum, & insigne commentum) vti peteretur cursu. Cossus equitum magister exuere frenos imperauit (& hoc nouum) quo acrius incurrerent. Ea demum atrocitas fuit prælij, vt interfuisse spectaculo deos fama tradiderit, duos in candidis equis, Castorem, atque Pollucem nemo dubitarit. Itaque, & Imperator veneratus est, nactusque victoriam templa promisit: & reddidit plane quasi commilitonibus deis stipendium. Hactenus pro libertate: mox de finibus cum eisdem latinis assiduè, & sine intermissione pugnatum est. Sora (quis credat?) & Algi dum terrori fuerunt Satricum atq; Corniculum prouinciæ. De Verulis, & Bouillis, pudet, sed triumphauimus. Tibur nunc suburbanum, & æstiuæ, Preneste deliciæ, nuncipatis in Capitolio votis petebantur. Idem tunc Fęsulæ quod Carsæ nuper idem nemus Aricinum, quod Hercynius saltus: Fregelle, quod Gesoriacum: Tiberis, quod Euphrates. Coriolus quoque (proh pudor) victus adeo glorię fuit, vt cap-

captum oppidum Cn. Marcio Coriolano quasi Numantia, aut Africa, nomen induerit. Extant, & parta de Antio spolia, quæ Mænius in suggestu fori, capta hostium classe suffixit: si tamen illa classis: nam sex fuere rostratæ. Sed hic numerus illis initijs nauale bellum fuit. Peruicacissimi tamen Latinorum. Æqui, & Volsci fuere, quotidiani, vt ita dixerim hostes. Sed hos præcipuè Lucius Quinctius domuit, ille dictator ab aratro: qui obsessa, ac pæne iam capta, Marci Minutij consulis castra, egregia virtute seruauit. Medium erat forte tempus sementis, quum patricium virum innixum aratro suo, lictor in ipso opere deprahendit. Inde in aciem profectus, ne quid à rustici operis imitatione cessaret, victos more pecudum sub iugum misit. Sic expeditione finita redijt ad boues rursus, triumphalis agricola. Fides numinum qua velocitate intra 15. dies cœptum, peractumq; prorsus est bellum: vt festinasse dictator ad relictum opus videretur.

Bellum cum Etruscis, Faliscis & Fidenatibus.

CAP. XII.

Assidui vero, & anniuersarij hostes ab Etruria Veientes, adeo vt extraordinariam manum aduersus eos promiserit, priuatumq; gesserit bel-

bellum gens vna Fabiorum. Satis superque idonea clade. Cæsi apud Cremeram trecenti patricius, exercitus, & scelerato signatur nomine, quę proficiscentes in prœlium porta dimisit. Sed ea clades ingentibus expiata victorijs postquam per alios, atque alios duces robustissima capta sunt oppida, vario quidem euentu; Falisci se sponte dediderunt Cremati suo igne Fidenates. Rapti funditus deletiq; Veientes Falisci quum obsiderentur, mira visa est fides Imperatoris, nec immerito: quod ludimagistrum, vrbis proditorem, cum ijs quos duxerat pueris, vinctum sibi vltro remisisset. Eam namque vir sanctus, & sapiens, (veram sciebat victoriam, quæ salua fide, & integra dignitate pararetur.) Fidenæ, quia pares non erant ferro, ad terrorem mouendum facibus armatæ, & discoloribus, serpentum in modum, vitijs, furiali more processerant; sed habitus ille feralis euersionis omen fuit. Veientium quanta res fuerit indicat decennis obsidio Tunc primum, hiematum sub pellibus, taxata stipendio hiberna, ad actus miles sua sponte iureiurando, nisi capta vrbe non remeare. Spolia de Larte Tolumnio rege ad Feretrium reportata. Denique non scalis, nec irruptione, sed cuniculo, & subterraneis dolis peractum vrbis excidium. Ea denique visa est prædæ

ma-

magnitudo, vt eius decimæ Apollini Pythio mitterentur: vniuersusque Populus Romanus ad direptionem vrbis vocaretur. Hoc tunc Veientes fuere, nunc fuisse quis meminit? quæ reliquiæ? quodve vestigiū? Laborat annaliū fides, vt Veios fuisse credamus.

Bellum Gallicum.

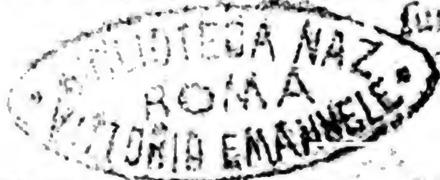
CAP. XIII.

HINC siue inuidia deum, siue fato rapidissimus procurrentis imperij cursus, parum per gallorum Senonum incursione supprimitur. Quod tempus populo Romano nescio vtrum clade funestius fuerit, an virtutum exprimentis speciosius. Ea certe fuit vis calamitatis, vt in experimentum illatam putem diuinitus, scire volentibus immortalibus dijs, an Romana virtus, imperium orbis mereretur GALLIS ENONES, gens natura ferox, moribus incondita, ad hoc ipsa corporum, mole proinde armis ingentibus, adeo omni genere terribilis fuit, vt plane nata ad hominum interitum, vrbium stragem, videretur. Hi quondam ab vltimis terrarum oris, & cingente omnia oceano, ingenti agmine profecti quum iam media vastassent, positis inter Alpes, & Padum sedibus, ne his quidem contenti, per Italiam vagabantur. Tum Clusium obsidebant pro socijs ad Fœderatis populus Romanus interuenit, missis ex more legatis:

gatis:

gatis: sed quod ius apud barbaros? ferocius agunt exinde certamen. Conuersis igitur à Clusio, Romamque venientibus, ad Alliam flumen cum exercitu Fabius consul occurrit. Nam Cræmetæ fœdior clades. Itaque hunc diem fastis Roma damnauit. Fuso exercitu iam mænibus Vrbis appropinquabant. Erāt nulla præsidia. Tum igitur, aut nunquam alias apparauit vera illa (Romana virtus.) Quamprimum maiores natu amplissimis vsi honoribus in forum coeunt, ibi deuouente Pontifice, dijs se Manibus consecrant: statimque in suas quisque ædes regressi, sicuti in trabeis erant, & amplissimo cultu, in curulibus sellis sese posuerunt: vt quum venissent hostes in sua dignitate morerentur. Pontifices, & Flamines, quidquid religiosissimum in templis erat partim in dolis defossa terræ recondunt, partim imposita palustris secum auferunt Virgines simul ex sacerdotio Vestæ, nudo pede fugientīa sacra comitantur. Tamen excepisse fugiētes vnus à plebe fertur Lucius Albinus, qui depositis vxore, & liberis, virgines in palustrum recipit, Adeo tum quoque (in vltimis, religio publica priuatis effectibus antecellebat) Iuuentus vero, quam satis constat vix mille hominum fuisse duce Manlio arcem Capitolini montis insedit, obtestata ip-

sum

ſum quaſi præſentem Iouem, vt quemadmodum ipſi ad defendendum templum eius concurriſſent, ita ille virtutem eorum numine ſuo tueretur. Aderant interim Galli, apertamq; Vrbem primo trepidi, ne quis ſubeſſet dolus, mox vbi ſolitudinem vident, pari clamore, & impetu inuadunt. Parentes paſſim domos adeunt: vbi ſedentes in curilibus ſellis prætextatos ſenes velut Deos, Genioſquè venerati, mox eoſdem, poſtquam eſſe homines liquebat, alioqui nihil reſpondere dignantes, pari vecordia mactant, faceſque tectis iniiciunt: & totam Vrbem, igne, ferro, manibus ſolo exæquant. Sex menſibus barbari (quis crederet?) circa montem vnum pependerunt, nec diebus modo, ſed noctibus quoque omnia experti: quum tandem Manlius nocte ſubeũtes clangore anſeris excitatus à ſumma rupe deiecit, & vt ſpem hoſtibus demeret, quanquam in ſumma fame, tamen ad ſpeciem fiduciæ, panes ab arce iaculatus eſt. Et ſtato quodam die per medias hoſtium cuſtodias, Fabium Pontificem ab arce dimiſit: qui ſolemne ſacrum in Quirinali monte cõficeret. Atque ille per media hoſtium tela incolumis religionis auxilio rediit: propitioſq; deos renunciauit. Nouiſſime cum iam obſidio ſua barbaros fatigaſſet, mille pondo auri receſſum ſuum ven-

venditantes, idq; ipsum per insolentiam, cum ad iniqua pondera addito adhuc gladio, superbe victis increparent, subito aggressus à tergo Camillus adeo cecidit, vt omnia incendiorum vestigia, Gallici sanguinis inundatione deleret. Agere gratia dijs immortalibus ipso tantæ cladis nomine, libet. (Pastorum casus ignis ille, & flamma, paupertatem Romuli abscondit.) Incendium illud quid egit aliud, nisi vt destinata hominum ac deorum domicilio, ciuitas non deleta, nec obruta potiùs, sed lustrata videatur: Ideo post assertam à Manlio, restitutam à Camillo Vrbem, acrius etiam, vehementiusque in finitimos resurrexit. Ac primum omnium illam ipsam Gallicam gentem non contentus mœnibus expulisse, quum per Italiam naufragia sua latius traheret, sic persequutus est duce Camillo, vt hodie nulla Senonum vestigia supersint. Semel apud Anienem trucidati, quum singulari certamine Manlius aureum torquem Barbaro inter spolia detraxit, inde torquati. Iterum Põtino agro, quum in simili pugna Lucius Valerius insequente Gallo, sacra alite adiutus retulit spolia, & inde Coruini. Tandem post aliquot annos, omnes reliquias eorum in Etruria ad lacum Vadimonis Dolabella deleuit: ne quis extaret in ea gente, qui incessam à se

RO-

Romanam vrbem gloriaretur.

Bellum Latinum.

CAP. XIV.

Conuersus à Gallis in Latinos, Manlio Torquato, Decio Mure consulibus, semper quidem emulatione imperij infestos, tum vero contemptu Vrbis incensæ, quum ius ciuitatis, partem imperij, ac magistrátum poscerent, atque iam amplius, quam congredi auderent: quo tempore quis cessisse hostem mirabitur? quum alter consulum filium suum, qui contra imperium pugnauerat, quamuis victorem occiderit, quasi (plus in imperio esset, quam in victoria:) alter, quasi monitu deorũ capite velato primum ante faciem Dijs manibus se deuouerit, vt in confertissima se hostium tela iaculatus nouum ad victoriam iter sanguinis sui semite aperiret.

Bellum Sabinum.

CAP. XV.

A Latinis aggressus est gentem Sabinorum, qui immemores factæ sub Tito Tatio affinitatis quodam cõtagio belli se Latinis adiunxerant. Sed Curio Dentato consule, omnem eum tractum, qua Nar ambit, fontesque Velini. Adriatico tenus mari, igne, ferroque vastauit. Qua victoria tantum hominum, tantum agrorum redactum in potestatem, vt in vtro plus esset, nec ipse posset æstimare, qui vicerat.

Bel-

Bellum Samniticum.

CAP. XVI.

PRecibus deinde Campaniæ, motus, non pro se, sed, quod est speciosius, pro socijs, Samnites inuadit. Erat fœdus cum vtrisque percussum: sed hoc Campani sanctius, & prius, omnium suorum deditione fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tanquam sibi gessit. Omnium non modo Italia, sed toto orbe terrarum, pulcherrima CAMPANIÆ, plaga est. Nil mollius cælo denique bis floribus vernat. Nil vberius solo: ideo Liberi, Cererisque certamen dicitur. Nihil hospitalius mari. Hic illi nobiles portus, Caieta, Missenus, & tepentes fontibus Baiæ, Lucrinus, & Auernus, quædam maris otia. Hic amicti vitibus montes Gaurus Falernus, Massicus, & pulcherrimus omniũ Vesuuius, Ætnæi ignis imitator Vrbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompei, & ipsa caput vrbium Capua, quondam inter tres maximas Romam, Carthaginemq; numerata. Pro hac Vrbe, ijs regionibus populus Romanus SAMNITES inuasit gentem si opulentiam quæris, aureis, & argenteis armis discolori veste, vsque ad ambitum armatum: si insidiarum fallaciam, saltibus fere, & montium fraude grassantem; si rabiem, ac furorem, sacratis legibus,

Romanam vrbem gloriaretur.

Bellum Latinum.

CAP. XIV.

Conuersus à Gallis in Latinos, Manlio Torquato, Decio Mure consulibus, semper quidem emulatione imperij infestos, tum vero contemptu Vrbis incensæ, quum ius ciuitatis, partem imperij, ac magistrátum poscerent, atque iam amplius, quam congredi auderent: quo tempore quis cessisse hostem mirabitur? quum alter consulum filium suum, qui contra imperium pugnauerat, quamuis victorem occiderit, quasi (plus in imperio esset, quam in victoria:) alter, quasi monitu deorũ capite velato primum ante faciem Dijs manibus se deuouerit, vt in confertissima se hostium tela iaculatus nouum ad victoriam iter sanguinis sui semite aperiret.

Bellum Sabinum.

CAP. XV.

A Latinis aggressus est gentem Sabinorum, qui immemores factæ sub Tito Tatio affinitatis quodam cõtagio belli se Latinis adiunxerant. Sed Curio Dentato consule, omnem eum tractum, qua Nar ambit, fontesque Velini. Adriatico tenus mari, igne, ferroque vastauit. Qua victoria tantum hominum, tantum agrorum redactum in potestatem, vt in vtro plus esset, nec ipse posset æstimare, qui vicerat.

Bel-

Bellum Samniticum.

CAP. XVI.

PRecibus deinde Campaniæ, motus, non pro se, sed, quod est speciosius, pro socijs, Samnites inuadit. Erat fœdus cum vtrisque percussum: sed hoc Campani sanctius, & prius, omnium suorum deditione fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tanquam sibi gessit. Omnium non modo Italia, sed toto orbe terrarum, pulcherrima CAMPANIÆ, plaga est. Nil mollius cælo denique bis floribus vernat. Nil vberius solo: ideo Liberi, Cererisque certamen dicitur. Nihil hospitalius mari. Hic illi nobiles portus, Caieta, Missenus, & tepentes fontibus Baiæ, Lucrinus, & Auernus, quædam maris otia. Hic amicti viribus montes Gaurus Falernus, Massicus, & pulcherrimus omniū Vesuuius, Ætnæi ignis imitator Vrbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompei, & ipsa caput vrbium Capua, quondam inter tres maximas Romam, Carthaginemq; numerata. Pro hac Vrbe, iis regionibus populus Romanus SAMNITES inuadit gentem si opulentiam quæris, aureis, & argenteis armis discolori veste, vsque ad ambitum armatum: si insidiarum fallaciam, saltibus fere, & montium fraude grassantem; si rabiem, ac furorem, sacratis legibus,

humaniſque hoſtijs in exitum Vrbis agitatam, ſi pertinaciam, ſexies rupto fœdere, cladibuſq; ipſis animoſiorem. Hos tamen quinquaginta annis per Fabios, & Papirios patres, eorumque liberos, ita ſubegit, ac domuit, ita ruinas ipſas vrbium diruit (vt hodie Samnium in ipſo Samnio requiratur) nec facilè appareat materia quatuor, & viginti triumphorum. Maximè tamen nota, & illuſtris, ex hac gente, clades apud Caudinas furcas Veturio Posthumioque conſulibus accepta eſt. Clauſo enim per inſidias intra eum ſaltum exercitu, vnde non poſſet euadere, ſtupens occaſione tanta dux hoſtium Pontius, Herennium patrem conſuluit, & ille, (mitteret omnes, vel occideret,) ſapienter, vt ſenior ſuaſerat. Hic armis exutos mittere ſub iugum maluit, vt nec amici forent beneficio, & poſt flagitium hoſtes magis. Itaque, & Conſules ſtatim magnifice voluntaria deditione turpitudinem fœderis dirimunt, & vltionem flagitans miles Papirio duce (horribile dictu) ſtrictis enſibus per ipſam viam ante pugnam furit: & in congreſſu arſiſſe omnium oculos, hoſtis auctor fuit, nec prius finis cædibus datus, quàm iugum, & hoſtibus, & duci capto repoſuerunt.

Bellum Etruscum, Samniticum, & Gallicum.

CAP. XVII.

HActenus populus Romanus cum singulis gentium mox aceruatim, tamen, sic quoque par omnibus fuit. Etruscorum duodecim populi, Vmbri in id tempus intacti antiquissimus Italiæ populus Samnitium, reliqui in excidium Romani nominis repente coniurant. Erat error ingens tot simul, tantorumque populorum. A latere Etruriæ infesta quatuor agminum signa volitabant. Ciminius interim saltus in medio, ante inuius, plane quasi Calidonius, vel Hercynius, adeo tunc terrori erat vt Senatus Consuli denunciaret, nec tantum periculi ingredi auderet. Sed nil horum terruit ducem, quin fratre præmisso exploraret accessus. Ille per noctē pastorio habitu speculatus omnia refert totum iter. Sic Fabius Maximus (periculosissimum bellum sine periculo explicauit:) Nam subito inconditos atque palantes aggressus est, captisque superioribus iugis, in subiectos suo more detonuit. Ea namque species fuit illius belli quasi in terrigenas è cælo ac nubibus, tela mitterentur, nec incruenta tamen illa victoria, nam oppressus in sinu vallis alter Consulum Decius, more patrio deuotum dijs manibus obtulit caput:

solemnemque familiæ suæ consecrationem in victoriæ pretium redegit.

Bellum Tarentinum, & cum Pirrho Rege.

CAP. XVIII.

SEquitur bellum Tarentinum vnum quidem titulo, & nomine: sed victoria multiplex. Hoc enim Campanos, Apulos, atque Lucanos, & caput belli Tarentinos, idest totam Italiam, & cum istis omnibus Pyrrhum clarissimum Græciæ regem, vna veluti ruina pariter inuoluit: vt eodem tempore, & Italiam consumaret, & transmarinos triumphos auspicarentur. Tarentus Lacedæmoniorum opus Calabriæ quondam, & Apuliæ, totiusque Lucaniæ caput, tum magnitudine, & muris, portuque nobilis, tum mirabilis situ: quippe in ipsis Adriatici maris faucibus posita, in omnes terras Histriam, Illyricum, Epirum, Achaiã, Africam, Siciliam, vela dimittit. Imminet portui ad prospectum maris positum maius theatrum: quod quidem causa miseræ ciuitatis fuit omnium calamitatum. Ludos fortè celebrabant: quum ad remigantẽ littori Romanam classem inde vident, atq; hostem rati emicant, sine discrimine insultant, qui autẽ, aut vnde Romani, nec satis norãt. Aderat sine mora querelam ferens legatio, hanc quoq; fœde per obscenam, turpemq; dictu contumeliam violant,

ex hinc bellum, sed apparatus horribilis, quum tot simul populi pro Tarentinis consurgerent, omnibusque vehementior Pyrrhus, qui semigræcam ex Lacedemonijs conditoribus ciuitatem vindicaturus, cum totius viribus Epiri, Thessaliæ, Macedoniæ, incognitisque in id tempus elephantis, mari, terra, viris, equis, armis, addito insuper ferarum terrore, veniebat. Apud Heracleam & Campaniæ fluuium Lirim, Leuino consule, prima pugna, quæ tam atrox fuit, vt Ferentanæ turmæ præfectus Obsidius inuectus in regem turbauerit, coegeritque proiectis insignibus prælio excedere. Actum erat, nisi elephanti conuersi in spectaculum belli, procurrissent: quorum, tum magnitudine, tum deformitate, & nouo olore simul, ac stridore consternati equi, cum incognitas sibi belluas amplius quam erat, suspicarentur, fugam, stragemque late dederunt. In Apulia dein inde apud Asculum melius dimicatum est Curio Fabricioque consulibus iam quippe belluarum terror exoleuerat, & Caius Minucius quartæ legionis hastatus vnius proboscide abscissa mori posse belluas ostenderat. Itaque, & in ipsas pila congesta sunt, & in turres vibratæ faces, tota hostium agmina ardentibus ruinis operuere, nec ante cladi finis fuit, quam nox dirimeret: postremusq; fugientium ipse rex à satelliti-

litibus humero faucius in armis suis referretur. Lucaniæ suprema pugna sub Arusinis quos vocant, cam-pis, ducibus ijsdem, qui superius: sed tunc ad totam victoriam, exitũ, quem datura virtus fuit, casus dedit. Nam productis in primam aciem rursus elephantis, vnum ex his pullum adacti in caput teli grauis ictus auertit: qui quũ per stragem suorum percurrens, stridore quereretur, mater agnouit, & quasi vindicatura exiluit: tum omnia circa quasi hostilia graui timore permiscuit, ac si cædem feræ, quę primam victoriam abstulerant, secunda parem fecerant, tertiam sine cõtrouersia tradidere. Nec vero tantum armis, & in campis, sed consilijs quoque, & domi intra Vrbem cum rege Pyrrho dimicatum est. Quippe post primam victoriam rex callidus intellecta virtute Romana, statim desperauit armis: seque ad dolos contulit. Nam interemptos cremauit, captiuosq; indulgenter habuit, & sine pretio restituit. Missisq; deinde legatis in vrbem omnimodo annixus est, vt in amicitiam reciperetur. Sed bello, & pace, foris, & domi, omnẽ in partem Romana virtus tum se probauit, nec alia magis, quam Tarentina victoria ostendit (populi Romani fortitudinẽ, senatus sapientiam, ducum, magnanimitatem.) Quoniam illi fuerunt viri, quos ab elephantis,

pri-

primo prœlio obtritos accepimus? omnium vulnera in pectore quidam in hostibus suis immortui omnium in manibus enses, & relictæ in vultibus minæ, & in ipsa morte ira viuebat. Quod adeo Pyrrhus miratus est, vt diceret: (O quam facile erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me rege Romanis?) Quæ autem eorum qui superfuerunt, in reparando exercitu festinatio; quum Pyrrhus, video me, inquit, plane Herculis sydere procreatum, cui quasi ab angue Lernæo, tot cęsa hostium capita de sanguine suo renascuntur. Quis autem ille senatus fuit? quum perorante Appio Cæco, pulsi cum muneribus suis ab Vrbe legati, interroganti regi suo, quid de hostium sede sentirent: (Vrbē templum sibi visum senatum Consessum regum esse confiterentur) Qui porro ipsi duces, vel in castris, quum medicum venale regis Pyrrhi caput afferēte Curius remisit. Fabricius oblatam sibi à rege imperij partem repudiauit, vel in pace? quum Curius fictilia sua Samnitico præferret auro. Fabricius decem pondo argenti circa Rufinum consularem virum quasi luxuriam cēsoriam grauitate damnaret. Quis ergo miretur his moribus, virtute, militia, victorem populum Romanum fuisse? vnoq; bello Tarentino intra quadriennium

nium maximam partem Italiæ fortissimas gentes, opulentissimas vrbes, vberrimasq; regiones in ditionem redegisse? Aut quid adeo fidem superet, quam si principia belli cum exitu conferātur? Victor primo prœlio Pyrrhus, totam tremētem Campaniam Lirim, Fregellasque populatus prope captam Vrbem à Prænestina arce prospexit, & à vicesimo lapide, oculos trepidæ ciuitatis fumo, ac puluere impleuit. Eodem postea bis exuto castris, bis saucio, & in Græciam suam transmare, ac terras fugato, pax, & quies, & tanta adeo de opulentissimis tot gentibus spolia, vt victoriam suam Roma non caperet. Nec enim temere vllus pulchrior in vrbem, aut speciosior triumphus intrauit. Ante hunc diem nihil, nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum fracta Samnitū arma, vidisses: tum si captiuos aspiceres Molossi, Thessali, Macedones, Bruttius, Apulus, atque Lucanus: si pompas, aurum purpura, signa, tabulæ, Tarentinæque deliciæ. Sed nihil libentius Populus Romanus aspexit, quam illas, quas timuerat cum turribus suis belluas: quæ non siue sensu captiuitatis submissis ceruicibus victores, equos sequebantur.

Bel-

Bellum Picenum.

CAP. XIX.

OMnis mox Italia pacem habuit. Qui enim post Tarentum auderēt? nisi quod vltro persequi socios hostium placuit. Domiti ergo Picentes, & caput gentis Asculum Sempronio duce qui tremente inter prœlium campo, Tellurem deam promissa ęde placuit.

Bellum Salentinum.

CAP. XX

SAlentini Picentibus additi, caputq; religionis Brundusium cum inclyto portu, Marco Attilio duce. Et in hoc certamine victoriæ pretium templum sibi pastoria Pales vltro poposcit.

Bellum Volsinense.

CAP. XXI.

POstremi Italicorum in fide mansere Volsini, opulentissimi Etruscorum implorātes opem aduersus seruos quondam suos: qui libertatem à dominis datam, in ipsos erexerant, translataque in se republica, dominabantur. Sed hi quoque, duce Fabio Gurgite pœnas dederunt.

De Seditionibus.

CAP. XXII.

HÆC est secunda ætas populi Romani, & quasi Adolescentia: qua maxime viruit, & quodam flore virtutis exarsit, ac seruiuit. Itaque inerat quædam adhuc (ex pastoribus feritas, quiddam spirabat indomitum) Inde

est, quod exercitus Postumium Imperatorem, inficiantem, quas promiserat prædas facta in castris seditione lapidauit: quod sub Appio Claudio noluit vincere hostem, quum posset, quod duce Volerone, detrectantibus plerisque militiam fracti consulis fasces inde, quod clarissimos principes quum aduersarentur voluntati suæ, exultationem multauit: vt Coriolanū colere agros iubentem, nec minus ille ferociter iniuriam armis, vindicasset, nisi quod iam inferētem signa filium, mater Veturia lacrymis suis exarmauit: vt ipsum Camillum, quod inique inter plebem, & exercitum dimisisse Veientem prædam videretur. Sed hic melior, obsessis in capta Vrbe consulit, & mox supplices de hoste Gallo vindicauit. Cum senatu quoque vehementius æquo, bonòq; certatum est, adeò relictis sedibus solitudinem, & interitum patriæ suæ minaretur.

CAP. XXIII.

PRima discordia ob impotentiam fœneratorū: quibus in terga quoque seruiliter sæuientibus, in Sacrum montem plebs armata secessit, ęgrèq; nec nisi Tribunos impetrasset. Menenij Agrippæ facundi, & sapientis viri auctoritate reuocata est. Extat orationis antiquæ satis efficax ad cōcordiam fabula, qua dissedisse inter se quondam humanos dixit artus, quod omnia

nibus operæ pungentibus, solus venter immunis ageret: deinde moribundos à seiunctione rediisse in gratiam, quando sensissent quod eius opera redactis in sanguinem cibis irrigarētur.

CAP. XXIV.

SEcundum in vrbe media decemuiratus libido conflauit. Allatas à Græcia leges, decem principes lecti iubente populo conscripserant: ordinataq; erat in duodecim tabulis tota iustitia: quum tamen traditos fasces regio quodam furore retinebāt ante cæteros. Appius eo insolentiæ elatus est, vt ingenuam Virginem stupro destinaret, oblitus & Lucretiæ, & regum, & iuris, quod ipse composuerat. Itaque quum oppressam iuditio filiam, trahi in seruitutem videret Virginius pater, nihil cunctatus in medio foro manu sua interfecit: admotisque signis commilitonum totam eam dominationem obsessam armis in carcerem, & catenas ab Auentino monte detraxit.

CAP. XXV.

TErtiam seditionem incitauit matrimoniorum dignitas; vt plebeij cum patricijs iungerentur: qui tumultus in monte Ianiculo duce Canuleio Tribuno plebis exarsit.

CAP. XXVI.

QVartam honorum cupido, vt plebeij quoque magistratus crearētur Fabius Ambustus duarum pater,

alteram Sulpicio patricij sanguinis dederat, alteram plebeo Stoloni. Hæc quondam tempore, quod lictoriæ Virgæ sonum ignotum penatibus suis expauerat, à sorore satis insolenter irrisa iniuriam non tulit. Itaque nactus tribunatum, honorum, & magistratuum consortium, quamuis inuito senatui extorsit. Verum (in his ipsis seditionibus principē populum non immerito suspexeris. Si quidem nunc libertatem, nunc pudicitiam, tum natalium dignitatem, honorum decora, & insignia vindicauit: interq; hęc omnia nullius acrior custos, quàm libertatis fuit, nullaque in pretium eius potuit largitione corrumpi, quum vt in magno, & in dies maiore populo interim perniciosi ciues existerent.) Spurium Cassium Agraria lege. Manlium largitione suspectum regiæ dominationis, præsenti morte multauit, ac de spurio quidem supplicium pater ipsius sumpsit. hunc Quinctij dictatoris, imperio in medio foro magister equitum Seruilius Ahala confodit. Manlium vero Capitolij vindicem, quia plerosque debitorum liberauerat altius se, & inciuilius efferentem, ab illa, quam defenderat, arce deiecit. Talis domi, at foris talis pace belloque populus Romanus fretum illud adolescentiæ, id est secūdam imperij ętatem habuit: in qua totam, inter Alpes, fretumq; Italiam armis subegit.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

DOmita subactaque Italia, Populus Romanus prope quingentesimum annum agens, quum bona fide adoleuisset, si quod est robur, si qua iuuenta, tum ille vere robustus, & iuuenis, & par orbi terrarum esse cœpit. Itaque (mirum, & incredibile dictu) qui prope quingentis annis domi luctatus est [adeo difficile fuerat dare Italiæ caput] his ducētis annis, qui sequuntur, Africam, Europam, Asiam, totum denique orbem terrarum bellis, victorijsque peragrauit.

Primum bellum Punicum.

CAP. II.

IGitur victor Italię Populus, quum à terra fretum vsque venisset, more ignis qui obuias populatus incēdio siluas, interueniente flumine abrumpitur, paulisper subsistit. Mox quum videret opulentissimam in proximo prædam, quodammodo Italiæ suæ abscissam, & quasi reuulsam, adeo cupiditate eius exarsit, vt quatenus nec mole iungi, nec pontibus posset, armis belloque iungenda, & ad continentem in-

suum reuocanda bello videretur. Sed ecce vltro ipsis viam pandentibus fatis, nec occasio defuit quum de Pœnorum impotentia, fœderata Siciliæ ciuitas Messana quæreretur. Affectabat enim vt Romanus, ita Pœnus Siciliã: & eodem tempore, paribus vterque votis, ac viribus, imperium orbis agitabat. Igitur specie quidem socios iuuandi, re autem sollicitante præda, quanquam territaret nouitas rei [tanta in virtute fiducia est] tamen ille rudis, ille Pastorius populus, verèque terrester ostẽdit, nihil interesse virtutis, equis an nauibus terra, an mari dimicaretur. Appio Claudio consule primum, fretum ingressus est fabulosius infame monstris æstùque violentum: sed adeò non est exterritus, vt illam ipsam ruentis æstus violentiam pro munere amplecteretur, statimque ac sine mora Hieronem Syracusanum regem tanta celeritate vicit, vt (ille ipse se prius victum quàm hostem videret,) fateretur Duilio, Cornelioq; consulibus etiam mari congredi ausus est. Tum quidem ipsa velocitas classis cõparatæ, victoriæ auspicium fuit. Intra enim sexagesimum diem quam cæsa silua fuerat, centum sexaginta nauium classis in anchoris stetit, vt non arte factæ, sed quodam munere deorũ conuersę in naues, atque mutatę arbores viderentur. Prælij verò forma mirabi-

rabi-

rabilis quum illas celeres, volucresq; hostium naues hæ graues, tardæq; cõpræhenderent. Longe illis nauticæ artes, detorquere remos, & ludificari fuga rostra. Iniectæ enim ferreę manus, machinæque alię ante certamen multum ab hoste derisæ, coactique hostes quasi in solito decernere. Victor ergo apud Liparas, mersa, & fugata hostium classe, primum illum maritimum egit triumphum. Cuius quod gaudium fuit? cum Diuilius Imperator non cõtentus vnius diei triumpho, per vitam omnẽ, vbi à cœna rediret, prælucere funalia præcinere sibi tibias iussit, quasi quotidie triumpharet Prę tanta victoria leue huius prœlij dãnum fuit. Alter consulum interceptus Cornelius Asina, qui simulato colloquio euocatus atque ita oppressus fuit; perfidiæ Punicæ documẽtum Calatino dictatore, fere omnia præsidia Pœnorũ Agrigento, Drepanis, Panormo, Eryce, Lilybeo detraxit. Trepidatum est semel circa Camerinensium saltum, sed eximia virtute Calpurnij. Flammæ tribuni militum euasimus, qui lecta trecentorum manu, infestum & insessum ab hostibus tumulũ occupauit, adeoq; moratus hostem dum exercitus omnis euaderet ac sic pulcherrimo exitu, Termophilarum, & Leonidæ famam adequauit: hoc illustrior noster, quod expeditioni tantæ superfuit, & super-

uixit licet nihil scripserit sãguine Lucio Cornelio Scipione quum iam Sicilia suburbana esset populi Romani prouincia, serpente latius bello in Sardiniam, annexamque Corsicam transit, vbi, & sic Caralæ vrbis excidio incolas terruit, adeoque omneis terra, mari Pœnos, expugnauit vt iã victorię nihil nisi Africa ipsa re'staret. Marco Attilio Regulo duce iam in Africam nauigabat bellum. Nec deerant qui ipso Punico maris nomine, ac terrore deficerent, & augente insuper Tribuno Mãnio merum: in quem, nisi paruisset securi districta, Imperatore metu mortis nauigandi fecit audaciam. Mox ventis, remisque properatum est: tantusque terror hostici aduentus Pœnis fuit, vt apertis pæne portis Carthago caperetur. Prima, belli pręmium fuit ciuitas Clypea: prima enim à Punico littore quasi arx & specula, procurrit. Et hæc, trecenta amplius Castella vastata sunt. Nec cum hominibus, sed (cum monstris quoque dimicatum est,) quum quasi in vindictam Africæ, nata miræ magnitudinis serpens, posita apud Bagradam castra vexaret. Sed omnium victor Regulus, quum terrorem nominis sui late circumtulisset, cumque magnam vim iuuẽtutis, ducesque ipsos aut cecidisset, aut haberet in vinculis, classemque ingenti præda onustam, & triumpho gra-

grauem, in Vrbem præmisisset: iā ipsam belli caput Carthaginem vrgebat obsidio, ipsisque portis inhærebat. Hic paululum circumacta fortuna est; tantum, vt plura essent Romanæ virtutis insignia, cuius fere (magnitudo calamitatibus approbatur.) Nam conuersis ad externa auxilia hostibus, quū Xantippū illis ducem Lacedæmon misisset, à viro militiæ peritissimo vincimur. Tum fœda clades, Romanisq; vsu incognita, viuus in manus hostium venit fortissimus Imperator. Sed ille quidē par tantæ calamitatis fuit. Nam nec Punico carcere infractus est, nec legatione suscepta. Quippe diuersa, quam hostes mandauerant, censuit, ne pax fieret, ne commutatio captiuorum reciperetur. Sed nec illo voluntario ad hostes suos reditu, nec vltimo siue carceris, siue crucis supplicio deformata maiestas? imo his omnibus admirabilior, quid aliud quàm (victus de victoribus, atque etiam,) quia Carthago non cesserat, (de fortuna triumphauit?) Populus autem Romanus multo acrior, infestiorque pro vltione Reguli, quàm pro victoria fuit. Metello igitur consule spirantibus altius Pœnis, & reuerso in Siciliam bello apud Panormū sic hostes cecidit, vt non amplius eam insulam concitarent. Argumentum ingentis victoriæ, centum circiter elephantorum captiuitas: sic

quoq;

quoq; magna præda, si gregẽ illum non bello, sed venatione cepisset. Publio Claudio Consule non ab hostibus, sed à dijs ipsis superatus est, quorum auspicia contempserat: ibi statim classe demersa, vbi ille præcipitari pullos iusserat, quòd pugnare ab his vetaretur. Marco Fabio Buteone consule, classem hostium in Africo mari apud Ægimurum iam in Italiam vltro nauigãtem cecidit. Quantus & tunc triũphus tempestate intercidit, quum opulentia præda, classis aduersis acta ventis, naufragio suo Africam & Syrtes, omnium imperia gentium, insularum littora, impleuit. Magna clades, sed non sine aliqua principis populi dignitate: interceptam tempestate victoriam, & triũphum, perijsse naufragio. Et tamen quum Punicę prędę omnibus promontorijs, insulisque allisæ fluitarent fluitarent, populus Romanus triumphauit. Lutario Catulo consule tandem bello finis impositus apud insulas, quibus nomen ÆGATES: nec maior alias in mari pugna quippe cõmeatibus, exercitu, propugnaculis, armis, grauis hostium classis, & in ea quasi tota Carthago, quod ipsorum exitio fuit, Romana classis prompta, leuis, expedita, & quodam genere castrensis, ad similitudinem pugnę equestri, sic remis quasi habenis agebatur; & in hos, vel in illos mobilia rostra, spe-

speciem viuentium præferebant. Itaque momento temporis laceratæ hostium rates totum inter Siciliam, Sardiniamq; pelagus naufragio suo operuerunt. Tanta denique fuit illa victoria, vt de exscindēdis hostium mœnibus nō quæreretur. Superuacuum visū est in arcem, murosque sæuire, quum iam in mari esset deleta Carthago.

Bellum Ligusticum.

CAP. III.

PEracto Punico bello sequuta est breuis sane, & quasi ad recipiendū spiritum requies, argumentumque pacis, & bona fide cessantium armorum, tunc primum post Numam clausa fuit porta Iani: sed statim, ac sine mora patuit. Quippe iam Ligures, iam Insubres Galli, necnon & Illyrij lacessebant, sic de sub Alpibus, idest de sub ipsis Italiæ faucibus gentes, Deo quodā assidue incitante, ne rubiginem, ac situm scilicet arma sentirent: deniq; ita quotidiani, & quasi domestici hostes tirocinia militum imbuebant, nec aliter vtraque gente, quam quasi [cote quadam populus Romanus ferrum suę acuebat virtutis.] LIGVRES imis Alpium iugis adherentes inter Varum, & Macram flumē implicicitosque dumis siluestribus maior aliquādo labor erat inuenire, quam vincere. Tutum locis, & fuga durum, atque velox genus, ex occasione magis latrocinia, quam

Bellum Illyricum.

CAP. V.

ILlyrij, seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agūt inter Arsiam, Titiūque flumen longissime per totum Adriatici maris litus effusi. Hi regnāte Teuta muliere, populationibus non contenti, (licentiæ scelus addiderunt) Legatos quippe nostros, ob ea quæ deliquerant, iure agentes, nec gladio quidem, sed vt victimas securi percutiunt præfectos nauiū, igne comburunt, idq; (quod indignius foret mulier imperabat.) Itaque Cneo Fuluio Centimalio duce late domantur. Strictæ in principum colla secures, legatorum manibus litauere.

Bellum Punicum secundum.

CAP. VI.

POST primum Punicum bellum, vix quadriennij requies, ecce alterum bellum: minus quidem spacio (nec enim amplius quam decem, & octo annos habet) sed adeo cladium atrocitate terribilius, vt si quis cōferat damna vtriusque populi, similior victo sit populus qui vicit. Pudebat nobilem populum (ablatum mare, captæ Insulę) dare tributa, quæ iubere consueuerat. Hinc vltionem puer Annibal ad aram patri iurauerat, nec rem morabatur. Igitur in causa belli Saguntus delata est, vetus Hispaniæ ciuitas & opulēta, fideiq; erga Romanos magnum quidē,

sed

ſed triſte monumētum, quam in libertatem communi fędere exceptam Annibal cauſas nouorum motuum quærens, & ſuis, & ipſorum manibus euertit, vt Italiam ſibi rupto fœdere aperiret. (Summa Fœderum Romanis religio.) Itaque ad auditum ſociæ ciuitatis obſidium, memores icti cum Pœnis quoq; fœderis non ſtatim ad arma procurrunt, dum prius more legitimo quæri malunt. Interim iam nouem mēſibus feſſi fame, machinas, ferro, & igne (verſa denique in rabiem fide) immanem in foro excitant rogum tum deſuper ſe, ſuoſq; cum omnibus opibus ſuis ferro, & igni corrumpunt. Huius tantæ cladis auctor Annibal poſcitur, Tergiuerſantibus Pœnis dux legationis: (Quæ (inquit) mora eſt (Fabius) In hoc ego ſinu bellum, pacemq; porto; vtrum eligitis? (Succlamantibus) Bellum Bellum igitur (inquit) accipite;) & excuſſo in mediam curiam togæ gremio, non ſine horrore, quaſi plane ſinu bellum ferret, effudit, Similis exitus belli initio fuit: nam quaſi has inferias ſibi Sanguntinorum vltimę dirę in illo publico patricidio, incendioquę mandaſſent, ita Manibus eorum vaſtatione Italię, captiuitate Africę ducum, & regum qui id geſſere bellum exitio parentatum eſt Igitur vbi ſemel ſe in Hiſpania mouit illa grauis, & luctuoſa Punici belli vis, atq; tempeſtas: deſtina-

na-

natumq; Romanis iam diu fulmen Saguntino igne conflauit, statim quodam impetu rapta, medias perfregit Alpes, & in Italiā ab illis fabulosę altitudinis niuibus velut cęlo missa descendit. Ac primi quidē impetus turbo inter Padū & Ticinū, valido statim fragore detonuit. Tunc Scipione duce fusus exercitus, saucius & ipse venisset in manus hostium Imperator, nisi protectum patrem prætextatus admodum filius ab ipsa morte rapuisset. Hic erit Scipio, qui in exitium Africæ crescit nomē ex malis eius habiturus. Ticino Trebia succedit. Hic secunda belli punici procella desęuit. Sempronio consule. Tunc callidissimi hostes frigidum, & niualē nacti diē quum se ignibus prius, oleoque fouissent (horribile dictu) homines à meridie, & sole venientes nostra nos hieme vicerunt, Trasimenus lacus, tertium fulmen Annibalis, Imperatore Flaminio. Ibi queq; ars noua Punicæ fraudis, quippe nebula lacus, palustribusq, virgultis tectus eques, terga subito pugnantium inuasit. Nec de dijs possumus queri, imminentē quippe temerario duci cladem prędixerant insidentia signis examina, & aquilæ prodire nolentes, & commissam aciem sequutus ingens terræ tremor: nisi illū horrorem soli, equitum, virorumque discursus, & mota vehementius arma fecerunt. Quartū, idest, pæne vltimum vul-

vulnus imperij, CANNÆ, ignobilis Apuliæ vicus, sed magnitudine cladis emersit: & quadraginta millium cæde parta nobilitas. Ibi in exitium infelicis exercitus dux, terra, cælũ, dies, tota denique rerum natura consensi. Siquidem non contẽtus simulatis trãsfugis Annibal, qui mox terga pugnantium ceciderũt insuper callidissimus Imperator patentibus in campis obseruato loci ingenio, quòd & sol ibi acerrimus, & plurimus puluis, & Eurus ab Oriente semper quasi ad constitutum flaret, ita instruxit aciem, vt Romanis aduersus hæc omnia obuersis quasi secundum cœlum tenens, vẽto, puluere, sole pugnaret. Itaq; duo maximi exercitus cęsi ad hostium satietatem, donec Annibal diceret militi suo (Parce ferro) Ducum effugit alter, alter occisus est: dubium vter maiore animo. Paulum puduit, Varro non desperauit. Documenta cladis, cruentus aliquandiu Aufidus, pons de cadaueribus iussu ducis factus in torrente Tergelli, modij duo annulorum Carthaginẽ missi dignitasque equestris taxata mensura. Dubium deinde non erat, quin vltimum illum diem habitura fuerit Roma, quintumque intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit, si (quod Pœnum illum dixisse Adherbalem Bomilcaris ferunt) (Annibal quemadmodum sciret vincere, sic vti

Vic-

victoria sciſſet. Tum quidem illum, vt dici vulgo ſolet, aut fatum Vrbis imperaturę, aut ipſius mēs mala, & auerſi à Carthagine dij, in diuerſum abſtulerunt. Quū victoria poſſet vti frui maluit, relictaq; Roma, Cāpaniam Tarētumque peragrare: vbi mox & ipſe & exercitus ardor elanguit, adeo, vt verum dictum ſit, Capuam Annibali Cānas fuiſſe. Siquidem inuictū Alpibus, indomitum armis, Campaniæ (quis crederet?) ſoles, & repētes fontibus Baię, ſubegerunt. Interim reſpirare Romanus, & quaſi ab inferis emergere. Arma non erāt, detracta ſunt templis, deerat iuuentus, in ſacramentum militiæ liberata ſeruitia: egebat ærariū; opes ſuas libens Senatus, in medium protulit: nec præter quod in bullis ſingulisque anulis erat quicquam ſibi auri reliquere. Eques ſequutus exemplū, imitatęque equitū tribus: denique vix ſuffecere tabulę, vix ſcribarum manus, Leuino, Marcelloque conſulibus, quum priuatæ opes in publicum deferentur. Quid autem in eligēdis magiſtratibus, quæ centuriarum ſapientia, quum iuniores à ſenioribus cōſilium de creandis Conſulibus petiuere? Quippe aduerſus hoſtem totiens victorem, tam callidum, non virtute tantum, ſed ſuis etiam pugnare conſilijs oportebat. Prima redeuntis, &, vt ſic dixerim, reuiſcentis imperij ſpes Fabius fuit; qui

nouam de Annibale victoriam commentus est, non pugnare. Hinc illi cognomen nouum, & Reipub. salutare, Cunctator. Hinc illud ex populo, vt imperij scutum vocaretur. Itaque per Samnium totum, per Falernos, Gauranosque saltus sic macerauit Annibalem, vt qui frangi virtute non poterat, mora comminueretur. Inde Claudio Marcello duce etiã congredi ausus est, Cominus venit, & pepulit è Cãpania sua, & ab obsidione Nolæ vrbis excussit. Ausus & Sempronio Graccho duce per Lucaniam sequi, & premere terga cedentis: quamuis tũc (ò pudor) manu seruili pugnaret. Nam hucusque tot mala compulerãt: sed libertate donati, fecerãt de seruitute Romanos. O horribilem in tot aduersis fiduciã, ò singularem animum ac spiritum pop. Romani! tam arctis afflictisque rebus, quum de Italia sua dubitaret, ausus est tamen in diuersa respicere, quumque hostes in iugulo per Campaniam Apuliamque volitarent, mediamque iam de Italia Africam facerent, eodem tẽpore & hunc sustinebat, & in Siciliam, Sardiniam, Hispaniã, & diuisa per terrarum orbem arma mittebat. Sicilia mandata Marcello, nec diu restitit. Tota enim insula in vna vrbe superata est. Grande illud, & ante id tempus inuictum caput, SYRACVSÆ, quamuis Archimedis ingenio defende-
ren-

rentur, aliquando cesserunt. Longe illi triplex murus, totidemque arces, portus ille marmoreus, & fons celebratus Arethusæ; nisi quod hactenus profuere, vt pulchritudini victæ vrbis parceretur. Sardiniam Gracchus arripuit, nihil illi gentium feritas. INSANORVMQVE (nam sic vocantur) immanitas montium profuere. Sæuitum in vrbes, vrbemque vrbium Caralim, vt gens contumax, vilisque mortis saltē desiderio patrij soli domaretur. In HISPANIAM missi Cneus & Publius Scipiones, pæne totam Pœnis eripuerāt, sed insidijs Punicæ fraudis oppressi rursus amiserunt, magnis quidem illis prœlijs, quum Punicas opes cecidissent: sed Punicæ insidiæ alterum, ferro castra metantem, alterum quum euasisset in turrim, cinctum facibus oppresserunt. Igitur in vltionem patris, ac patrui missus cū exercitu Scipio, cui tam grande de Africa nomen fata decreuerant, bellatricem illam, viris armisque nobilem Hispaniam, illam seminarium hostilis exercitus, illam Annibalis eruditricem (incredibile dictu) totam à Pyrenæis montibus in Herclis columnas, & Oceanū, recuperauit, nescias citius an facilius quam velociter quatuor anni fatetur: quam facile, vel vna ciuitas probat. eodē quippe, quo obsessa est die, capta est, omnemque Africanę victorię fuit,

quod tam facile victa est Hispana Carthago. Certum est tamen ad profligandam prouinciam maxime profecisse singularem ducis sanctitatem: quippe qui captiuos pueros, puellasque præcipuæ pulchritudinis, barbaris restituerit, ne in cõspectum quidē suum passus adduci: ne quid de virginitatis integritate delibasse saltem oculis videretur. Hæc inter diuersa terrarum populus Romanus: nec ideo tamē Italiæ visceribus inhærentem summouere poterat Annibalem. Pleraque ad hostem defecerant: & dux acerrimus cõtra Romanos Italicis quoque viribus vtebatur. Iam tamen eũ plerisque oppidis, & regionibus excusseramus. Tarẽtus ad nos redierat: iam & Capua, sedes & domus, & patria altera Annibalis, tenebatur: cuius amissio tantum Pœno duci dolorem dedit, vt inde totis viribus Romam conuerteretur. O populum dignum orbis imperio! dignum omnium fauore, & admiratione hominũ, ac deorum! Compulsus ad vltimos metus, ab incepto non destitit: & de sua Vrbe sollicitus, Capuam tamen nõ omisit; sed parte exercitus sub Appio consule relicta, parte Flaccũ in vrbem sequuta, absens simul, præsensque pugnabat. Quid ergo miramur, mouenti castra à tertio lapide Annibali, iterum ipsos deos, deos inquã (nec fateri pudebit) restitisse? Tanta enim ad singulos

gustos illius motus vis imbrium effusa, tanta ventorum violentia coorta est, vt diuinitus hostem summoveri, non à cælo, sed ab Vrbis ipsius mænibus, & Capitolio videretur. Itaque fugit, & cessit, & in vltimũ se Italiæ recepit sinum, quum Vrbem tantum non adoratam reliquisset. Parua res dictu, sed ad magnanimitatem populi Romani probandã satis efficax: quod illis ipsis, quibus obsidebatur diebus ager, quem Annibal castris insederat, venalis Romæ fuit: hastæque subiectus, inuenit emptorem. Voluit Annibal contra fiduciam imitari: subiecitque argentarias Vrbis tabernas, nec sector inuentus est: vt scias, etiam præsagia satis fuisse. Nihil actum erat tanta virtute, tanto fauore etiam deorum, si quidem Asdrubal frater Annibalis cũ exercitu nouo, nouis viribus, noua belli mole veniebat. Actum erat proculdubio, si vir ille se cum fratre iunxisset. Sed hunc quoque castramentum Claudius Nero cum Liuio Salinatore debellat. Nero in vltimos Italiæ angulos summouerat Annibalem; Liuius in diuersissimam partem, & in ipsas nascẽtis Italiæ fauces signa conuerterat. Tanto, id est, omni, qua lõgissima Italia, solo interiacente, quo consilio, qua celeritate, consules castra coniunxerint, inopinantemque hostem collatis signis compresserint, neque id fieri

Annibal senserit, difficile dictu est. Certe Annibal recognita, quum proiectum fratris caput ad sua castra vidisset, Agnosco, inquit, infelicitatē Carthaginis. Hæc fuit illius viri, non sine presagio, quodam fati imminētis, prima confessio. Iam certum erat Annibalem, etiam ipsius confessione, posse vinci: sed tot rerum prosperarum fiducia plenus populus Romanus, magni æstimabant asperrimum hostem in sua Africa debellare. Duce igitur Scipione, in ipsam Africam tota mole conuersus, imitari cæpit Annibalem, & Italiæ suæ clades in Africā vindicare. Quas ille (dij boni:) Asdrubalis copias, quos Syphacis exercitus fudit? quæ, quantaque vtriusque castra facibus illatis vna nocte deleuit? denique iam nō à tertio lapide, sed ipsas Carthaginis portas obsidione quatiebat. Sic factum est, vt inherentem, atque incubantem Italiæ extorqueret Annibalē. Non fuit maior sub imperio Romano dies, quam ille, quum duo omnium, & antea, & postea ducū maximi, ille Italiæ, hic Hispaniæ victor, collatis cominus signis direxere aciem. Sed, & colloquium fuit inter ipsos de legibus pacis. Steterunt diu mutua admiratione defixi. Vbi de pace non conuenit, signa cecinere. Constat vtriusque confessione, nec melius instrui aciem, nec acrius posse pugnari. Hoc Scipio de

de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicauerunt. Sed tamen Annibal cessit, præmiumq; victoriæ Africa fuit,& sequutus Africam statim terrarum orbis.

Bellum Macedonicum primum.

CAP. VII.

POST Carthaginem vinci neminem puduit. Sequutę sunt statim Africam gentes, Macedonia, Græcia, Syria, cæteraque omnia quodam quasi æstu, & torrente fortunæ: sed primi omniũ Macedonas, affectator imperij populus. Itaque quamuis tunc Philippus regno præsideret, Romani tamen dimicare sibi cum rege Alexandro videbantur. Macedonicum bellum nomine amplius, quam expectatione gentis fuit. Causa cœpit à fœdere Philippi, quo rex iam pridem dominantem in Italia Annibalem sibi sociauerat; postea creuit, implorantibus Athenis auxilium contra regis iniurias, quum ille vltra ius victoriæ, in templa, aras, & sepulchra ipsa sæuiret. Placuit senatui opem tantis fere supplicibus. Quippe iam gentium, reges, duces, populi, nationes, præsidia sibi ipsi ab hac Vrbe petebant. Primo igitur Lęuino consule populus Romanus Ionium mare ingressus, tota Græciæ littora veluti triumphanti classe peragrauit. Spolia quippe Siciliæ, Sardiniæ, Hispaniæ, Africæ præferebat, & manifestam victo-

Annibal senserit, difficile dictu est. Certe Annibal recognita, quum proiectum fratris caput ad sua castra vidisset, Agnosco, inquit, infelicitatē Carthaginis. Hæc fuit illius viri, non sine presagio, quodam fati imminētis, prima confessio. Iam certum erat Annibalem, etiam ipsius confessione, posse vinci: sed tot rerum prosperarum fiducia plenus populus Romanus, magni æstimabant asperrimum hostem in sua Africa debellare. Duce igitur Scipione, in ipsam Africam tota mole conuersus, imitari cæpit Annibalem, & Italiæ suæ clades in Africā vindicare. Quas ille (dij boni:) Asdrubalis copias, quos Syphacis exercitus fudit? quæ, quantaque vtriusque castra facibus illatis vna nocte deleuit? denique iam nō à tertio lapide, sed ipsas Carthaginis portas obsidione quatiebat. Sic factum est, vt inherentem, atque incubantem Italiæ extorqueret Annibalē. Non fuit maior sub imperio Romano dies, quam ille, quum duo omnium, & antea, & postea ducū maximi, ille Italiæ, hic Hispaniæ victor, collatis cominus signis direxere aciem. Sed, & colloquium fuit inter ipsos de legibus pacis. Steterunt diu mutua admiratione defixi. Vbi de pace non conuenit, signa cecinere. Constat vtriusque confessione, nec melius in strui aciem, nec acrius posse pugnari. Hoc Scipio

de

de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicauerunt. Sed tamen Annibal cessit, præmiumq; victoriæ Africa fuit,& sequutus Africam statim terrarum orbis.

Bellum Macedonicum primum.

CAP. VII.

POST Carthaginem vinci neminem puduit. Sequutę sunt statim Africam gentes,Macedonia,Græcia,Syria, cæteraque omnia quodam quasi æstu, & torrente fortunæ: sed primi omniũ Macedonas,affectator imperij populus. Itaque quamuis tunc Philippus regno præsideret, Romani tamen dimicare sibi cum rege Alexandro videbantur. Macedonicum bellum nomine amplius, quam expectatione gentis fuit. Causa cœpit à fœdere Philippi, quo rex iam pridem dominantem in Italia Annibalem sibi sociauerat; postea creuit, implorantibus Athenis auxilium contra regis iniurias, quum ille vltra ius victoriæ, in templa, aras, & sepulchra ipsa sæuiret. Placuit senatui opem tantis fere supplicibus. Quippe iam gentium, reges, duces, populi, nationes, præsidia sibi ipsi ab hac Vrbe petebant. Primo igitur Lęuino consule populus Romanus Ionium mare ingressus, tota Græciæ littora veluti triumphanti classe peragrauit. Spolia quippe Siciliæ, Sardiniæ, Hispaniæ, Africæ præferebat, & manifestam victo-

ctoriam, nata in prætoria puppe laurus pollicebatur. Aderat sponte in auxiliũ Attalius rex Pergamenorum, aderant Rhodij nauticus populus, quibus à mari Consul, à terris omnia equis, virisque, quatiebat. Bis victus rex, bis fugatus, bis exutus castris; quum tamẽ nihil terribilius Macedonibus fuit ipso vulnerum aspectu; quæ non spiculis, non sagittis, nec vllo Græculo ferro, sed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladijs, vltra mortem patebant. Enim vero Flaminio duce inuios ante à Chaonum montes, Adumq; amnem per abrupta vadentem, & ipsa Macedoniæ claustra penetrauimus. Introisse victoria fuit. Nam nunquam postea ausus congredi rex, ad tumulos, quos Cynocephalas vocant, vno ac ne hoc quidem iusto prælio opprimitur. Et illi quidem Consul pacem dedit, regnumque concessit: mox, ne quid esset hostile, Thebas, & Euboenam, & grassantem sub Nabide suo Lacædemoniã compescuit, Græciæ vero veterum statum reddidit, vt legibus viueret suis, & auita libertate frueretur. Quæ gaudia; quæ vociferationes fuerunt, quum hoc forte Nemeæ in theatro quinquẽnalibus ludis à pręcone caneretur: quo certauere plausu? quid florum in Consulem profuderunt? Et iterum iterumque præconem repetere illam vocem iubebant, qua libertas Achaiæ pronuntia-

tiabatur: nec aliter illa consulari sententia, quam modulatissimo aliquo tibiarum, aut fidium cantu, fruebantur.

Bellum Syriacum regis Antiochi.

CAP. VIII.

Macedoniam statim, & regem Philippum Antiochus excepit, quodam casu, quasi industria sic adgubernante fortuna, vt quemadmodum ab Africa in Europam, sic ab Europa in Asiam, vltro se suggerentibus causis, imperium procederet; & cum terrarũ orbis situ, ipse ordo victoriarum nauigaret. Non aliud formidolosius fama bellum fuit; quippe quum Persas, & Orientem, Xersem, atque Darium cogitarent: quando perfossi inuij mõtes, quando velis opertum mare nuntiaretur. Ad hoc cælestes minę territabant, quum humore continuo Cumanus Apollo sudaret. Sed hic fauentis Asiæ suæ numinis timor erat. Nec sane viris opibus, armis quicquam copiosius Syria: sed in manibus tam ignaui regis incideret; vt nihil fuerit in Antiocho speciosius, quam quod à Romanis victus est. Impulere regem in id bellum, illinc Thoas Ætoliæ princeps, in honoratam apud Romanos querens aduersus Macedones militiæ suæ societatem: hinc Annibal, qui in Africa victus, profugus, & pacis impatiens, hostem populo Romano toto orbe quærebat. Et quod illud fuisset periculum

si se cōsilijs eius rex tradidisset, id est, si Asiæ viribus vsus fuisset miser Annibal? Sed rex suis opibus, & nomine regio fretus, satis habuit bellum mouere. Europa iam dubio procul iure ad Romanos pertinebat, hic LISYMACHIAM vrbem in littore Thracio positam à maioribus suis, Antiochus, vt hæreditario iure reposcebat, hoc velut sidere, Asiatici belli mota tempestas. Et maximus regum contentus fortiter indixisse bellum, cum ingenti strepitu, ac tumultu mouisset ex Asia occupati statim insulis, Græciæque littoribus, otia, & luxus tanquam victor agitabat. EVBOEAM insulam continenti adhærentem tenui fræto reciprocantibus aquis Euripus abscidit. Hic ille positis aureis, sericisq; tentorijs sub ipso freti murmure, quum inter fluenta tibijs, fidibusq; concineret, collatis vndique, quamuis per hiemem, rosis, ne non aliquo ducē generē agere videretur, virginum, puerorumq; delectus habebat. Talem ergo regem iam sua luxuria debellatum, pop. Rom. Acilio Glabrione consule, in insula aggressus, ipso statim aduentus sui nuntio coegit ab insula fugere. Tam præcipitem apud Thermopylas assequutus. Locum trecentorum, Laconum speciosa cęde mēmorandum, ne ibi quidem fiducia loci resistentem, mari ac terra cedere coegit. Statim & e uestigio itur in Syriam.

Clas-

Classis regia Polyxenidæ, Annibaliq; commissa; nam rex prælium nec spectare poterat. Igitur duce Æmilio Regillo à remigantibus Rhodijs tota laceratur. Ne sibi placeant Athenæ in Antiocho, vicimus Xerxem; in Æmilio, Themistoclem æquauimus; Ephesijs, Salamina pensauimus. Tum consule Scipione, cui frater ille modo victor Carthaginis Africanus, voluntaria legatione aderat, debellari regem placet: & iam toto cesserat mari: sed nos imus vlterius Mæandrum ad amnem, montemque Sipylum, castra ponuntur. Hic rex, incredibile dictu, quibus auxilijs, quibus copijs consederat. Trecenta millia peditum: equitum falcatorumque curruum non minor numerus Elephantis ad hoc immensę magnitudinis, auro, purpura, argento, & suo ebore fulgentibus, aciem vtrinque vallauerat. Sed hęc omnia præpedita magnitudine sua; ad hoc imbre, qui subito superfusus, mira felicitate Persicos arcus corruperat primũ trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo, & supplici pacem atque partem regni dari placuit; eo libētius, quod tam facile cessisset.

Bellum Ætolicum.

CAP. IX.

SIriaco bello successit, vt debebat, Ætolicum. Victo quippe Antiocho, Romanus faces Asiatici belli per-

sequebatur. Ergo Fuluio Nobiliori mandata vltio est. Hic protinus caput gentis Ambraciam, regiā Pyrrhi, machinis quatit. Sequuta deditio est. Aderant Ætolorum precibus, Attici, Rhodij, & memineramus auxilij. Sic placuit ignoscere. Scripsit tamē latius in proximos bellum, omnemque late Cephaleniam, Zazynton, & quidquid insularum in eo mari inter Ceraunios montes iugumque Maleum, Ætolici belli accessio fuerunt.

Bellum Histricum.

CAP. X.

Histri sequuntur Ætolos: quippe bellantes eos nuper adiuuerant, & initia pugnæ prospera hosti fuerunt, eademque exitij causa. Nam quum Cnæi Manlij castra cepissent, opimæque prædę incubarēt, epulantes, ac ludibundos plerosque, ac vbi essent, præ poculis nescientes, Appius Pulcher inuadit. Sic cum sanguine & spiritu male partam reuomuere victoriam. Ipse rex Apulo equo impositus, quum subinde crapula, & capitis errore lapsaret, captum sese vix & ægre postquam experrectus est, didicit.

Bellum Gallogræcum.

CAP. XI.

Gallogręciam quoque Syriaci belli ruina cōuoluit, fuerant inter auxilia regis Antiochi. An fuissent à cupidus triumphi Manlius, an eos visos

si-

simulauerit, dubium est. Certe negatus est victori triumphus: quia causam belli non approbauit Senatus. Cœterũ gens Gallogræcorum, sicut ipsum nomen indicio est, mixta, & adulterata est: reliquiæ Gallorum, quibus Brenno duce vastauerãt Græciam, mox Orientem sequuti, in media Asię parte sederunt. Itaque (vt frugum semina mutato solo degenerant) sic illa genuina feritas eorum Asiatica amœnitate mollita est. Duobus itaque prœlijs fusi, fugatique sunt: quamuis sub aduentu hostis relictis sedibus in altissimos se montes recepissent, quos Tolostobogi, Tectosagique iam insederant. Vtrique fundis, sagittisque acti, in perpetuam se pacem dediderunt. Sed alligati miraculo quodam fuere, quum catenas morsibus & ore tentassent, quum offocandas inuicem fauces præbuissent. Nam Orgiagontis regis vxor à Centurione stuprum passa, memorabili exẽplo custodiam euasit, reuulsumque militis caput ad maritum suum retulit.

Bellum Macedonicum secundum.

CAP. XII.

DVM aliæ aliæque gentes, Syriaci belli sequuntur ruinam, MACEDONIA se rursus erexit. Fortissimum populum memoria, & recordatio suæ nobilitatis agitabat: & successerat Philippo filius PERSES: qui semel in perpetuum victam esse Macedoniam, non

pu-

putabat ex gentis dignitate. Multo vehementius sub hoc Macedones, quã sub patre consurgunt; quippe Thracas in vires suas traxerant: atque ita industriam Macedonum, virib. Thracum; ferociã Thracum, disciplina Macedonum temperauerunt. Accessit his consilium ducis, qui situm regionum suarum summo speculatus Hæmo, positis per abrupta castris, ita Macedoniam suam armis ferroque vallauerat, vt nõ reliquisse aditum nisi à cælo venturis hostibus videretur. Nam Marcio Philippo consule eam prouinciam ingressus populus Romanus, exploratis diligenter accessibus, per Astrudem paludem, per acerbos, dubiosque tumulos illa, quæ volucribus quoque videbatur inuia, accessit: regemque securum, & nihil tale metuentem subita belli irruptione terruit. Cuius tanta trepidatio fuit, vt pecuniam omnem in mare iusserit mergi ne periret: classem cremari incenderetur. Paulo consule quũ maiora & crebra essent imposita præsidia, per alias vias Macedonia deprensa est, summa quidem arte, & industria ducis, quum alia minatus, alia irrepsisset. Cuius aduentus ipse adeo terribilis regi fuit, vt interesse non auderet, sed gerenda ducibus bella mandauerit. Absens ergo victus, fugit in maria, insulãque Samothracen, fretus celebri religione, quasi templa,

&

& aræ possent defendere, quum nec montes sui, nec arma potuissent. Nemo regum diutius amissæ fortunæ conscientiarũ retinuit. Supplex quum scriberet ad imperatorem ab illo quo confugerat, tẽplo nomenque epistolæ notaret suum regem addidit. Sed nec reuerẽtior captę maiestatis alius Paullo fuit. Quum in conspectum venisset hostis in templũ recipit, & conuiuijs adhibuit, liberosque admonuit suos, vt FORTVNAM, cui tantũ liceret, reuererentur. Inter pulcherrimos hunc quoque populus Romanus de Macedonia duxi, atque vidit triũphum: quippe cuius spectaculo triduũ impleuerit. Primus dies signa, tabulasq;: sequẽs arma, pecuniasq; trãsuexit: tertius captiuos ipsumq; regem attonitũ adhuc, tãquã subito malo stupentẽ. Sed multo prius gaudiũ victoriæ pop. Rom., quã epistolis victoris perceperat: quippe eodem die, quo victus Perses in Macedonia, Romę cognitũ est. Duo iuuenes candidis equis apud Iuturnę lacũ, pulverem, & cruorẽ abluebant hi nunciauere. Castorẽ & Pollucẽ fuisse creditũ vulgo, quod gemini fuissẽt: interfuisse bello, quod sanguine maderẽt, à Macedonia venire, quod adhuc anhelarent.

Bellum Illyricum.

CAP. XIII.

MAcedonici belli contagio traxit ILLYRIOS. ipsi quidem vt Ro-

manum à tergo distringerent, à Perse rege conducti pecunia militauere. Sine mora ab Anicio prætore subiguntur: Scordam caput gentis delesse suffecit; statim sequuta deditio est. Denique hoc bellum ante finitum est quam geri Romæ nunciaretur.

Bellum Macedonicum tertium.

CAP. XIV.

QVodam fato, quasi ita conuenisset inter Pœnos & Macedonas, vt tertio quoque vinceretur, eodem tempore vtrique arma mouerũt: sed prior iugũ excutit Macedo, aliquanto, quam ante, grauior, dum contemnitur. Causa belli prope erubescēda, quippe regnum pariter & bellũ vir vltimæ sortis Andriscus inuaserat, dubium liber an seruus, mercenarius certe: sed quia vulgo ex similitudine Philippi, Pseudophilippus vocabatur, regiam formam, regium nomen, animo quoque regio impleuit. Igitur dum hæc ipsa contemnit pop. Romanus, Iuuentio prætore contentus, virum non Macedonicis modo, sed Thraciæ quoque auxilijs ingentibus validum, temere tentauit: inuictusque non à veris regibus, sed ab illo imaginario, & scenico rege superatur, sed consule Metello, amissum cum legione prætorem plenissime vltus est. Nam & Macedoniam seruitute multauit: & ducem belli deditum ab eo, ad quem confugerat, Thraciæ regulo

gulo, in Vrbem in catenis reduxit, hoc quoque illi in malis indulgente fortuna, vt de eo populus Romanus, quasi de vero rege triumpharet.

Bellum Punicum tertium.

CAP. XV.

TErtium cũ Africa bellum, & tempore exiguum (nam quadriennio patratum est) & in cõparatione priorum, minimum labore: (non enim tam cum viris, quàm cum ipsa vrbe pugnatum est) sed plane maximum euentu, quippe eo tandem Carthago finita est. Atque si quis trium temporum momenta cõsideret, primo commissum bellum, profligatum secundo, tertio verò confectum est. Sed huius causa belli, quod contra fœderis legẽ aduersus Numidas quidẽ semel parasset classem, & exercitum, frequens autẽ Masinissæ fines territaret. Sed huic bono, socioque regi fauebatur. Quum bellum sederet de belli fine tractatum est. Cato inexpiabili odio delendam esse Carthaginẽ, & quum de alio consuleretur, pronunciabat: Scipio Nasica seruãdam, ne metu ablato æmulæ Vrbis, luxuriari felicitas Vrbis inciperet. Medium senatus elegit, vt vrbis tantũ loco moueretur. Nihil enim speciosius videbatur quã esse Carthaginem, quæ non timeretur. Igitur Manilio, Censorinoque consulibus, populus Romanus aggressus Carthaginem, spe pacis iniecta,

cta, traditam à volentibus classem, sub ipso ore vrbis, incendit. Tum euocatis principibus, si salui esse vellent, vt migrarent finibus imperatum. Quod pro rei atrocitate adeo mouit iras vt extrema mallent. Comploratum igitur publice statim, & pari voce clamatum est ad arma; seditque sententia, quoquo modo rebellandum: non quia spes vlla iam superesset, sed quia patriam suam mallent hostium, quam suis manibus euerti. Qui rebellantium fuerit furor, vel hinc intelligi potest, quod in vsum noue classis tecta, domusque rescideruunt: in armorum officinis aurum & argentum pro ære ferroque conflatum est: in tormentorum vincula matronæ crines suos contulerunt.

Mancino deinde Cõsule, terra, marique feruebat obsidio. Operis portus nudatus, & primus, & sequens, iam & tertius murus, quum tamẽ Byrsa, quod nomẽ acri fuit, quasi altera ciuitas resistebat. Quamuis profligatio vrbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionem videbatur. Igitur in alium SCIPIONEM conuersa Respublica, finem belli reposcebat. Hunc Paullo Macedonico procreatum. Africani illius magni filius in decus gentis assumpserat, hoc scilicet fato, vt quam vrbem concusserat auus, nepos eius euerteret Sed quam maxime mortiferi esse morsus solent morientium,

be-

bestiarum; si plus negotij fuit cum semiruta Carthagine, quam integra. Cōpulsis in vnam arcem hostibus, portū quoque maris Romanus obsederat. Illi alterum ibi portum ab alia vrbis parte foderunt: nec vt fugerent, sed quia nemo illos hac euadere posse credebat. Inde quasi enata subito classis eripuit: quum interim iam diebus, iam noctibus, noua aliqua moles, noua machina, noua perditorum hominum manus, quasi ex obruto incendio subita de cineribus flamma, prodibat. Deploratis nouissime rebus, quadraginta se millia virorum dediderūt, quod minus credas, duce Asdrubale. Quanto fortius femina, & vxor ducis? quæ comprehensis duobus liberis, à culmine se domus in medium misit incendium, imitata reginam, quæ Carthaginem condidit. Quanta vrbs deleta sit, vt de cæteris taceam, vel ignium mora probari potest. Quippe per continuos decem, & septem dies vix potuit incendium extingui: quod domibus, ac templis suis sponte hostes immiserant: vt quatenus vrbs eripi Romanis non poterat, triūphus arderet.

Bellum Achaicum.

CAP. XVI.

QVasi sæculum illud euersionis vrbium curreret, ita Carthaginis ruinam statim CORINTHVS excepit, Achaię caput Græciæ decus, inter duo

maria

maria Ioniū, & Ægæum quasi spectaculo exposita. Hæc (facinus indignum) ante oppressa est, quam in numerum certorum hostium inferretur. Critolaus causa belli: qui libertate à Romanis data aduersus ipsos vsus est: Legatosque Romanos dubium, an & manu, certe oratione violauit. Igitur Metello ordinanti, tum maxime Macedoniæ mandata est vltio, & hinc Achaicum bellum. Ac primum Critolai manum Metellus Consul per patētes Elidis cāpos toto cecidit Alphæo. Et vno prælio peractum erat bellum: iam & Vrbem ipsam terrebat obsidio: sed (fato rerum!) quū Metellus dimicasset, ad victoriam Mummius venit. Hic alterius ducis dignitate exercitū sub ipsis Isthmi faucibus fudit, geminosque portus sanguine infecit. Tandem ab incolis deserta ciuitas direpta primum deinde tuba præcinente, deleta est. Quid signorum, quid vestium, quidue tabularum raptum, incensum atque proiectum est? Quantas opes & abstulerit, & cremauerit, hinc scias, quod quicquid Corinthij æris toto orbe laudatur, incendio superfuisse comperimus. Nam, & æris notam pretiosiorem ipsa opulentissime vrbis fecit iniuria: quia incendio permistis plurimis statuis atque simulacris, ęris, auri, argentique venæ in commune fluxere.

Res

Res in Hispania gesta.

CAP. XVII.

VT Carthaginem Corinthus, ita Corinthum Numantia sequuta est. Nec deinde toto orbe quicquam intactum armis fuit. Post illa duo clarissima vrbium incendia, late atq; passim, nec per vices, sed simul pariter quasi vnum vndiq; bellum fuit: prorsus vt illę vrbes, quasi agitantibus vētis diffudisse quædam belli incendia toto orbe viderentur. HISPANIÆ nunquã animus fuit aduersus nos vniuersæ consurgere: nunquam conferre vires suas libuit, neque aut imperium experiri, aut libertatem tueri suam publice. Alioquin ita vndique mari Pyrenæoque vallata est, vt ingenio situs nec adiri quidem potuerit. Sed ante à Romanis obsessa est, quam se ipsa cognosceret. Sola omnium prouinciarũ vires suas postquam victa est, intellexit. In hac prope ducentos per annos dimicatum est, à primis Scipionibus in Cæsarem Augustum, non continue nec coherenter, sed prout causæ lacessierant: nec cum Hispania initio, sed cum Pœnis in Hispania inde contagio, & series, causaq; bellorum prima per Pyrenæum iugum signa Romana Publius, & Cnęus Scipiones intulerunt: prœlijsq; ingentibus Annonem, & Asdribalem fratrem Annibalis ceciderunt, raptaq; erat impetu Hispania nisi

tor-

fortissimi viri in ipsa sua victoria oppressi Punica fraude, ceci dissent, terra, marique victores. Igitur quasi nouam integramq; Prouinciam vltor patris, &c. patrui Scipio ille, mox Africanus inuasit: isque statim capta Carthagine, & alijs vrbibus non contentus Pœnos expulisse stipendiariam nobis prouinciam fecit: omnem citra, vltraque Iberum subiecit imperio, primusque Romanorum ducum, victor ad Gades, & Oceani ora peruenit, PLVS EST PROVINCIAM RETINERE, QVAM FACERE. Itaq; per partes iam huc, iã illuc missi duces, qui ferocissimas, & ad id temporis liberas gentes, ideo impatientes iugi multo labore, nec incruentis certaminibus seruire docuerunt. Cato ille Censorius CELTIBERIOS, idest robur Hispaniæ aliquod prælijs fregit, Gracchus pater ille Gracchorum, eosdem centum, & quinquaginta vrbium euersione mulctauit. Metellus ille, qui ex Macedonia cognomen meruit, quum & Contrebiam memorabili cepisset exemplo, & Nertobriges, maiori gloria pepercit. Lucullus Turdulos, atque Vaccæos, de quibus Scipio ille posterior singulari certamine quũ à rege fuisset prouocatus, opima retulerat. Decimus Brutus aliquanto latius, Celticos, Lusitanosque, & omnes Gallæciæ populos, formidatumque mili-

lili-

litibus flumen Obliuionis: peragratoque victor Oceani littore, non prius signa conuertit, quam cadentem in maria solem, obrutumque aquis ignem, non sine quodam sacrilegij metu, & horrore deprehendit. Sed tota certaminum moles cum Lusitanis fuit, & Numantinis, nec immerito, quippe solis gentium Hispaniæ, duces contigerunt. Fuisset, & cum omnibus Celtiberis, nisi dux illius motus intẽtio belli, oppressus esset, summus vir astu, & audacia, si recessisset, Salondicus, qui hastam argẽteam quatiens, velut cœlo mistam, vaticinanti similis, omnium in se mentes converterat. Sed quum pari temeritate sub nocte castra consulis adijsset, iuxta tentorium ipsum pilo vigilis exceptus est. Cæterum Lusitanos VIRIATVS erexit, vir calliditatis acerrimæ: qui ex venatore latro, & latrone subito dux atque imperator, & si fortuna cessisset Hispaniæ Romulus, non contentus libertatem suorum defendere, per quatuordecim annos omnia citra, vltraque Iberum, & Tagum, igni, ferroque, populatus; castra etiam Prętorum, & Pręsidum aggressus Claudium, Vnimanum pæne ad internicionem exercitus cecidisset, insignita trabeis, & fascibus nostris, quæ ceperat, in montibus suis trophæa fixisset: tandem etiam Fabius Maximus cõsul oppresserat, sed à successore Pompilio

vio-

violata victoria est. Quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extremæ deditionis agitantem, per fraudem, & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriam dedit, vt videretur aliter vinci non potuisse.

Bellum Numantinum.

CAP. XVIII.

NVmantia, quantum Carthaginis Capuæ, Corinthi opibus inferior, ita virtutis nomine, & honore par omnibus, summũque, si viros æstimes, Hispaniæ decus, quippe quę sine muro, sine turribus, modice edito in tumulo apud flumen DVRIVM sita, quatuor millibus Celtiberorum, quadraginta milliũ exercitum, per annos quatuordecim sola sustinuit: nec sustinuit modo, sed sęuius aliquanto perculit, pudẽdisque fœderibus affecit. Nouissime quum inuictam esse cõstaret, opus quoque eo fuit, qui Carthaginem euerterat. Non temere, si fateri licet, vllius causa belli iniustior. Sedigẽses socios, & consanguineos, Romanorum manibus elapsos exceperant, habita pro eis deprecatio nihil valuit, quũ se ab omni bellorum contagione remouerent, in legitimi fœderis pretium iussi arma deponere, hoc sic à barbaris acceptum, quasi manus abscinderentur. Itaque statim, Megara viro fortissimo duce, ad arma conuersi, Pompeium prœlio aggres-

gressi. Fœdus tamen maluerunt, quum debellare potuissent. Hostilium deinde Mancinum. Hunc quoq; assiduis cędibus ita subegerunt, vt ne oculos quidem, aut vocem Numantini viri quisquam sustineret. Tamē cum hoc quoque fœdus maluere, contēti armorum manubijs, quum ad internicionem sæuire potuissent. Sed non minus Numantini, quam Candini illius fœderis flagrans ignominia ac pudore popul. Romanus, dedecus quidem præsentis flagitij, deditione Mancini expiauit. cæterū duce Scipione, Carthaginis incendijs ad excidia vrbium imbuto, tādem etiam in vltionem excanduit. Sed tunc acrius in castris, quam in campo, nostro cum milite, quam cum Numantino prœliādum fuit. Quippe assiduis & iniustis & seruilibus maxime operibus attriti, ferre plenius vallum, q̄ui arma nescirēt. luto inquinari, qui sanguine nollent, iubebātur. Ad hoc scorta, calones, sarcinæ nisi ad vsum necessariæ, amputantur, TANTI ESSE EXERCITVM, QVANTI IMPERATOREM, vere proditum est. Sic redacto in disciplinam milite, commissa acies: quodq; nemo visurum se vnquam sperauerat, factum est, vt fugientes Numantinos quisquam videret. Dedere etiam sese volebant si toleranda viris imperarentur. Sed quum Scipio veram vellet & sine exceptione victo-

 riam,

riam, eò necessitatum compulsi, primum, vt destinata morte in prœlium ruerent, quum sese prius epulis, quasi inferijs impleuissent, carnis semicrudæ, & celiæ, sic vocãt indigenæ ex frumento potionem. Intellectum ab Imperatore consilium: itaq; non est permissa pugna morituris. Quum fossa, atque lorica, quatuorq; castris circũdatos, fame premeret, ab duce orantes prœliũ, vt tanquã viros occideret: sed vbi non impetrabant, placuit eruptio, sic conserta manu plurimi occisi: & quum vrgeret fames, aliquãtisper inde vixere, nouissime consilium fugæ sedit: sed hoc quoq; ruptis equorum cingulis vxores ademere, summo scelere, per amorem. Itaque etiam exitu deplorato in vltimam rabiem furoremque conuersi, postremo mori hoc genere destinarunt. Duces suos, seque, patriamque, ferro & veneno, subiectoq; vndique igne peremerunt. Macte esse fortissimam, & meo iudicio beatissimam in ipsis malis ciuitatem asseruit, quum fide socios, populum orbis terrarum viribus fultum, sua manu, ætate tam longa, sustinuit. Nouissime maximo duce oppressa ciuitas, nullum de se gaudium hosti reliquit. Vnus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis ducerentur. Præda, vt de pauperibus nulla: arma ipsi cremauerant. Triumphus fuit tantum de nomine.

Ana-

Anacephalaosis.

CAP. XIX.

HActenus populus Romanus pulcher, egregius, pius, sāctus, atque magnificus: regula ſæcula vt grandia æque, ita, vel magis turbida & fœda, creſcētibus cum ipſa magnitudine imperij, vitijs, adeo vt ſi quis hanc tertiā eius ętatem tranſmarinam, quam ducentorum annorum fecimus, diuidat, centum hos priores, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hiſpāniā domuit, aureos (ſicut poetæ canunt) iure meritoque fateatur: centum ſequentes ferreos plane, & cruentos, & ſi quid immanius: quippe qui Iugurthinis Cimbricis, Mitrhidaticis, Parthicis bellis, Gallicis, atque Germanicis, quibus cælum ipſum gloria aſcendit; Gracchanas, Druſianaſque cædes, ad hoc ſeruilia bella miſcuerunt: & ne quid turpitudini deſit, Gladiatoria. Denique, in ſe ipſe conuerſus Marianis, atque Syllanis, nouiſſime Pompeij, & Cæſaris manibus, quaſi per rabiem, & furorem, & nefas, ſemet ipſe lacerauit. Quæ etſi inuoluta inter ſe ſunt omnia, atq; confuſa tamen quò melius appareant, ſimul & ne ſcelera, virtutibus obſtrepāt, ſeparatim proferentur: priuſq;, vt cœpimus, iuſta illa, & pia cū exteris gentibus bella memorabimus, vt magnitudo creſcentis in dies imperij appareat: tum ad illa ciuium ſcele-

ra, turpesque, & impias pugnas reuertemur.

Bellum Asiaticum.

CAP. XX.

VIcta ad occasum Hispania, populus Romanus ad Orientem pacem agebat, nec pacem modo, sed inusitata, & incognita quadam felicitate, relictę regijs hæreditatibus opes, & tota insimul regna veniebant, Attalus rex Pergamenorum, regis Eumenis filius, socij quōdam commilitonisque nostri, testamentum reliquit: POPVLVS ROMANVS BONORVM MEORVM HÆRES ESTO. In bonis regis hæc fuerant. Adita igitur hæreditate, prouinciam populus Romanus non quidē bello, nec armis, sed quod est æquuius, testamenti iure retinebat. Sed hanc, difficile dictu est, vtrū facilius amiserit, an recuperauerit. Aristonicus regij sanguinis ferox iuuenis, vrbes regibus parere consuetas, partim facile sollicitat: paucas resistentes, Myndum, Samon, Colophonem vi recepit. Crassi quoque prætoris cecidit exercitum, ipsumque cepit, sed ille memor & familiæ, & Romani nominis, custodem sui barbarum virgula excæcat, in exitium sui quod volebat ita concitat. Mox à Perperna domitus, & captus, & per deditionem in vinculis habitus. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit, mixtis (nefas) veneno fontibus

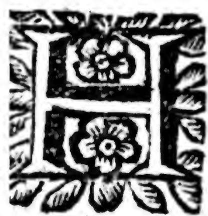
ad

ad deditionem quarundam vrbium: Quæ res vt maturam, ita infamem fecit victoriam: quippe quum contra fas deûm, moresque maiorum, medicaminibus impuris, in id tempus sacrosancta Romana arma violasset.

LIBER TERTIVS.

Bellum Iugurthinum.

CAP. I.

HÆC ad Oriẽtem: sed non ad meridianam plagam eadem quies. Quis sperare post Carthaginẽ aliquod in Africa bellum? Atqui non leuiter de Numidia cõcussit: & fuit in Iugurtha, quod post Annibalem timeretur. Quippe rex callidissimus populum Romanum armis inclytum, & inuictum, opibus aggressus est: & citra spem omnium fortuna cessit, vt rex fraude præcipuus, fraude caperetur. Hic auo Masinissa, & Micipsa patre per adoptionem, quum interficere fratres statuisset, agitatus regni cupiditate, nec illos magis, quam senatum populumque Romanum, quorum in fide & clientela regnum erat, metueret: primum scelus mandat in-

fidijs: potitusque Hiempsalis capite, quum se in Adherbalem conuertisset, isque Romam profugisset, missa per legatos pecunia traxit in sententiam suam Senatum. Et hæc fuit de nobis eius prima victoria. Missos deinde, qui regnum inter illum Adherbalemque diuiderēt, similiter aggressus, quum in Scauro ipsos Romani imperij mores expugnasset, inchoatum nefas perfecit audacius. Sed diu non latent scelera. Corruptæ nefas legationis erupit: placuitque bello persequi parricidam. Primus in Numidiā Calpurnius Bestia Consul mittimur: sed rex peritus, fortius aduersus Romanos aurum esse, quam ferrum, pacem emit. Cuius flagitij reus quum interueniente publica fide à senatu accerseretur, pari audacia & venit, & competitorem imperij Masinissæ Massinam immisso percussore confecit. Hæc altera cōtra regem fuit causa bellandi. Igitur sequens vltio mandatur Albino. Sed huius quoque (pro dedecus) ita corrupuit exercitum, vt voluntaria nostrorum fuga vinceret Numida, castrisque potiretur, addito etiam turpi fœdere in pretium salutis, quod prius emerat, dimisit exercitum. Eodem tempore in vltionem non tam imperij Romani, quam pudoris, Metellus assurgit: qui callidissime hostem nunc precibus, nunc minis, iam simulata, iam quasi vera fuga

elu-

cludentem, artibus suis aggressus est. Agrorum, atque vicorum populatione non contentus, in ipsa Numidiæ capita impetum fecit: & Zamam quidem frustra diu voluit; ceterum Thalam, grauem armis, thesauroq; regis, diripuit. Tunc vrbibus exutum regem, & iam finitum suorũ, regnique fugitiuũ, per Mauros, atque Getuliam sequebatur. Postremo Marius auctis admodum copijs, quum pro obscuritate generis sui capite censos sacramento adegisset, iam fusum, & saucium regem adortus, non facilius tamen vicit, quam integrum & recentem. Hic & vrbem Herculi conditam Capsam in media Africa sitã, anguibus, harenisq; vallatam, mira quadam felicitate superauit: & saxeo inditam mõti Muluchã vrbem, per ligurem, aditu arduo, inacessoque, penetrauit. Mox non ipsum modo, sed Bocchum quoque Mauritaniæ regem, iure sanguinis Numidam vindicantem apud oppidum Cirtam grauiter cecidit. Qui vbi diffisus rebus suis, alienæ cladis accessio fieri timet, pretiũ fœderis, atque amicitiæ, regem facit. Sic fraudulentissimus regum, fraude soceri sui in insidias deductus est, & Syllæ in manum traditus: tandemque opertum catenis Iugurtham in triumpho pop. Romanus aspexit: sed ille quoque, quãuis victus, & vinctus vidit Vrbem, quam venalem, & quandoque peritu-

ram, si habuisset emptorem frustra ceciderat. Tamen vt venalis fuisset, habuit emptorem: & quum ille non euaserit, certum erit eam non esse perituram.

Bellum Allobrogicum.

CAPVT II.

SIC ad Meridiem Pop. Romanus. Multo atrocius, & multipliciter magis, & à Septentrione sæuitum. Nihil hac plaga infestius, atrox cælum, perinde ingenio. Omni igitur tractus violentus hostis, à dextris, atque læuis, & medio Septentrionis, erupit. Prima trans Alpes arma nostra sensere SALYI, quum de incursionibus eorum fidissima atque amicissima ciuitas MASSILIA quereretur. ALLOBROGES deinde, & ARVERNI, quũ aduersus eos similes Æduorum querelæ opem & auxilium nostrum flagitarent. Varus victoriæ testis. Isaraque, & Vindelicus amnis, & impiger fluminum Rhodanus. Maximus barbaris terror elephanti fuere, immanitati gentium pares. Nil tam conspicuum in triumpho, quam rex ipse Bituitus discoloribus in armis, argenteoque carpento qualis pugnauerat. Vtriusque victoriæ quod, quantunque gaudium fuerit, vel hinc existimari potest, quod & Domitius Aenobarbus, & Fabius Maximus, ipsis quibus dimicauerant in locis, saxeas extruxere turres, & desuper

ſuper exornata armis hoſtibus TROPHÆA fixere : quum hic mos inuſitatus fuerit noſtris. Numquam enim populus Romanus hoſtibus domitis victoriam ſuam exprobrauit.

Bellum Cimbricum, Theutonicum, ac Tigurinum.

CAP. III.

CIMBRI, THEVTONI, atque TIGVRINI, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inūdaſſet Oceanus, nouas ſedes toto orbe quærebant: excluſique Gallia & Hiſpania, quum in Italiam remigrarent, miſere legatos in caſtra Silani, inde ad ſenatū, petentes, vt Martius populus aliquid ſibi terræ daret quaſi ſtipendium: ceterum, vt vellet, manibus atq; armis ſuis vteretur. Sed quas daret terras populus Romanus agrariis legibus intra ſe dimicaturus? Repulſi igitur, quod nequiuerant precibus, armis petere conſtituunt. Sed nec primum quidem impetum barbarorum Silanus, nec ſecundum Manlius, nec tertium Cępio ſuſtinere potuerunt. Omnes fugati, exuti caſtris. Actum erat, niſi Marius illi ſæculo contigiſſet. Ille quoque non auſus congredi ſtatim, militem tenuit in caſtris, donec inuicta illa rabies, & impetus, quem pro virtute barbari habent, conſeneſceret. Receſſere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ Vrbis fiducia) conſulen-

lentes, si quid ad vxores suas mandarent. Nec segnius, quam minati fuerãt tripartito agmine per Alpes, id est claustra Italiæ ferebantur. Marius mira statim velocitate occupatis compendijs, præuenit hostem: prioresque THEVTONOS sub ipsis Alpium radicibus assequutus, in locum, quē Aquas Sextias vocant, qua fide numinum, prœlio oppressit. Vallem fluuiumque medium hostes tenebãt: nostris aquarũ nulla copia, cõsultone id egerit Imperator, an errorem in consilium verterit, dubium, certe necessitate aucta virtus, causa victoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu, Viri, inquit, estis: en illic habetis. Itaque tanto ardore pugnatum est, eaq; cædes hostium fuit, vt victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberit, quam sanguinis Barbarorum. Certe Rex ipse Theutobochus quaternos, senosque equos transilire solitus, vix vnum, quum fugeret, ascendit, proximoque in saltu comprehensus, insigne spectaculum triumphi fuit. quippe vir proceritatis eximiæ super trophæa ipsa eminebat. Sublatis funditus Theutonis, in CIMBROS conuertitur. Hi iã (quis crederet?) per hiemem, quæ altius Alpes leuat, Tridentinis iugis in Italiam prouoluti ruina descenderant. Atesim flumen nõ ponte, nec nauibus, sed quadam stoliditate barbarica, primum

mum corporibus aggreſſi, poſtquam retinere amnem manibus & clipeis fruſtra tentauerant, in geſta obrutum ſilua tranſiluere: &, ſi ſtatim infeſto agmine Vrbem petijſſent, grande diſcrimen eſſet: ſed in VENETIA, quo fere tractu Italia molliſſima eſt, ipſa ſoli, cælique clementia robur elanguit, ad hoc panis vſu, carniſque coctæ, & dulcedine vini mitigatos, Marius in tempore aggreſſus eſt. Iam diem pugnæ à noſtro Imperatore petierunt, & ſic proximum dedit. In patentiſſimo, quem Raudium vocant, campo procurrere. Millia inde ad ſexaginta ceciderunt. Hinc tertio minus per omnem diem conciditur barbarus. Iſti quoq; Imperator addiderat virtuti dolum, ſequutus Annibalem, artemque Cannarum: primum nebuloſum nactus diem, vt hoſti inopinatus occurreret: um ventoſum quoq; vt puluis in ocuos, & ora ferretur: tum acie conuerſa n Orientem, vt, quod ex captiuis mox ognitum eſt, ex ſplendore galearum, c repercuſſu, quaſi ardere cælũ videetur. Nec minor cum vxoribus eorum ugna, quam cum ipſis fuit, quum biectis vndique plauſtris, atque carentis, altæ deſuper quaſi è turribus, inceis contiſque pugnarent. Perinde eecioſa mors earum fuit, quam pua. Nam quum miſſa ad Marium leatione, libertatem, ac ſacerdotium

non impetrassent (nec fas erat) soffocatis, elisisq; passim infantibus suis, ac mutuis concidere vulneribus, aut vinculo è crinibus suis facto, ab arboribus, iugisque plaustrorum pependerunt. Beleus rex in acie dimicans, impigere, nec inultus, occubuit. Tertia TIGVRINORVM manus, quæ quasi subsidio Noricos insederat Alpium tumulos in diuersa lapsi, fuga ignobili & latrocinijs euanuit. Hunc tam lætum, tamque felicem liberatæ Italiæ, assertique imperij nuncium, non per homines, vt solebat, populus Romanus accepit, sed per ipsos, si credere fas est, deos. Quippe eodem die, quo gesta res est, visi pro æde Castoris, & Pollucis, iuuenes laureati Prætori litteras tradere: frequensque in spectaculo rumor victoriæ Cimbricæ, Feliciter, dixit. Quo quid admirabilius, quidque insignius fieri potest? Quippe velut elata montibus suis Roma, spectaculo belli interesset, quod in gladiatorio munere fieri solet, vno, eodemq; momento, quum in acie Cimbri succumberẽt, populus in vrbe plaudebat.

Bellum Thracium.

CAP. IV.

POST Macedonas, si dijs placet, THRACES rebellabant, ipsi quõdam tributarij Macedonum: nec in proximas modo prouincias cõtenti incurrere, Thessaliam, atq; Dalmatiam,

in Adriaticum mare vſque venerunt, eoque fine contenti, quaſi interueniẽte natura, contorta in ipſas aquas tela miſerunt. Nihil interim per id omne tempus reſiduum crudelitatis fuit in captiuos ſæuientibus: litare dijs ſanguinem humanum: bibere in oſſibus capitum, & huiuſcemodi ludubrio fœdare mortem tam igni quã fumo: partus quoq; grauidarum extorquere tormentis. Sæuiſſimi omnium Thracum SCORDISCI fuere: ſed calliditas quoque ad robur acceſſerat. Siluarum & montium ſitus cum ingenio cõſentiebant. Itaque non fuſus modo ab his, aut fugatus, ſed ſimili prodigio omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat Cato. Didius vagos, & libera populatione diffuſos, intra ſuam repulit Thraciam. Druſus vlterius egit, & vetuit tranſire Danubium. Minucius toto vaſtauit Hebro, multis quidem amiſſis, dum perfidum glacie flumen equitatur. Piſo Rhodopen Caucaſumq; penetrauit. Curio Dacia tenus venit: ſed tenebras ſaltuum expauit. Appius in Sarmatas vſque peruenit: Lucullus ad terminum gentium Tanaim, lacumque Mæotim. Nec aliter cruentiſſimi hoſtium quam ſuis moribus domiti, quippe in captiones igne ferroque ſæuitum eſt. Sed nihil Barbaris atrocius viſum eſt, quam quod abſciſſis manibus relicti, viuere ſuperſtites pœnæ ſuæ iubebantur. Bel-

Bellum Mithridaticum.

CAP. V.

POnticæ gentes ad Septentrionem in mare sinistrum iacent à Pontico cognominatæ mari. Harum gentium atq; regionum rex antiquissimus Athenas: post Artabezes, à septem Persis oriundus. inde Mithridates omnium longe maximus, quippe quum quatuor Pyrrho decem, & septem anni Annibali suffecerint, ille per quadraginta annos restituit: donec tribus ingentibus bellis subactus, felicitate Syllæ, virtute Luculli, magnitudine Pompeij consumerentur. Causam quidem illius belli prætenderat apud Cassium legatũ, attrectari terminos suos à Nicomede Bithynico: cæterũ elatus animis ingentibus, Asiæ totius, & si posset, Europę cupiditate flagrabat. Spem ac fiduciam dabant nostra vitia: quippe quum ciuilibus bellis disiungeremur, inuitabit occasio: nudumque imperij latus ostentabant procul Marius, Sylla, Sertorius. Inter hæc Reipublicæ vulnera, & hos tumultus, repente, quasi captato tempore, in lassos simul, atque districtos subitus turbo Pontici belli, ab vltima veluti specula Septentrionis eripit. Primus statim impetus belli Bithyniam rapuit. Asia deinde pari terrore correpta est. Nec cunctãter ad regem ab vrbibus nostris populisq; descitum est, Aderat, instabat,

sæui-

sæuitia quasi virtute vtebatur. Nam quid atrocius vno eius edicto? quum omnes, qui in Asia forent, Romanæ ciuitatis homines, interfici iussit? Tum quidem domus, templa, & aræ, humana omnia, atq; diuina iura, violata sunt. Sed hic terror Asiæ, Europam quoq; regi aperiebat, itaq; missis Archelao Neoptolemoque præfectis, excepta Rhodo, quę pro nobis firmius stetit, cęteris, Cyclades, Delos, Eubœa, & ipsum Græcię decus ATHENÆ, tenebātur. Italiam iam, ipsamq; vrbem Romam regius terror afflabat. Itaq; Lucius Sylla festinat vir armis optimus: pariq; violentia ruētem, vlterius hostem, quadam quasi manus repulit: primumque Athenas vrbem (quis crederet?) frugum parentem obsidione, ac fame ad humanos cibos compulit. Mox subruto Pyręei portu, sex quoque, & amplius muris, postquam domuerat ingratissimos, vt ipse dixit, hominum, in honorem tamen mortuorum sacris suis, famæque donauit. Mox quum Eubœa, atque Bœotia, præsidia regis dispulisset, omneis copias, vno apud Chæroneam, apud Orchomenon altero libello dissipauit: statimq; in Asiam transgressus: ipsum opprimit, & debellatum foret, nisi de Mithridate triumphare cito, quam vere maluisset. Ac tunc quidem Asiæ statum Sylla dederat. Ictum cum Ponticis fœdus rece-

pit

pit Bithyniam à rege Nicomede, ab Ariobarzane Cappadociam; ac sic erat Asia rursus nostra, vt cœperat. Mithridates tantum repulsus, itaque non fregit ea res Ponticos, sed incendit. Quippe rex Asia, & Europa quodammodo inescatus non iam quasi alienam, sed quia amiserat, quasi raptam, belli iure repetebat. Igitur, vt extincta parum fideliter incendia, maiore flamma reuiuiscunt; ita de integro, auctis maiorem in modum copijs, tota denique regni sui mole, in Asiam rursus mari, terra, fluminibusque veniebat. CYZICVM nobilis ciuitas arce, mœnibus, portu, turrisque marmoreis. Asiaticæ plagæ littora illustrat. hanc ille quasi alteram Romam toto inuaserat bello: sed fiduciam oppidanis resistendi nuncius fecit, docens aduētare Lucullum, qui (horribile dictu) per medias hostium naues vtre suspēsus, & pedibus iter adgubernans, vidētibus procul quasi marina pistrix euaserat. Mox clade conuersa, quum ex mora obsidentem regem, & ex fame pestilentia vrgeret, recedentem Lucullus assequitur: adeoq; cecidit, vt Granicus, & Æsapus omnes cruēti redderentur. Rex callidus, Romanæq; auaritiæ peritus, spargi à fulgētibus sarcinas, & pecuniam iussit, qua sequentes moraretur. Nec felicior in mari, quā

in

in terra fuga: quippe centum amplius nauium classem, apparatumque belli grauem in pontico mari aggressa tempestas, tã fœda strage lacerauit, vt naualis belli instar efficeret, plane quasi Lucullus quodam cum fluctibus, procellisque commercio, debellãdum tradidisse regem ventis videretur. Attritæ iam omnes validissimi regni vires erãt, sed animus magis augebatur. Itaque conuersus ad proximas gentes, totum pæne Oriẽtem, ad Septentionem, ruina sua inuoluit, Iberi, Caspij, Albani, & vtræque sollicitabantur Armeniæ: perque omnia, & decus & nomen, & titulos Pompeio sua fortuna quærebat. Qui vbi nouis motibus ardere Asiam videt, aliosque ex alijs prodire reges: nihil cunctandum ratus, priusquam inter se gentium robora coirẽt, statim ponte nauibus facto, omnium ante se primus transit Euphratem: regemque fugientem media nactus Armenia (quãta felicitas viri!) vno prælio confecit. Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus quippe quasi commilitans, quum à tergo se hostibus, à facie Romanis præbuisset, Pontici per errorem longius cadentibus vmbras suas quasi hostiũ corpora petebãt, & Mithridates quidem nocte illa debellatus est, nihil enim postea valuit, quanquam omnia expertus, more anguium; qui obtrito capite postremũ

cau-

cauda minantur. Quippe quum effugisset hostem Colchos, Siciliæ quoque littora, & Campaniam nostram subito aduentu terrere voluit: mox subrupto Pyræei portu, Colchis tenus iungere Bosphoron: inde per Thraciam, Macedoniam, & Græciam transilire: sic Italiam, nec opinatus inuadere tantũ cogitauit. Nam per defectionem ciuium, Pharnacisque filij scelere, præuentus, male tentatum veneno spiritum ferro expulit. Cnæus interim Magnus rebelles Asiæ reliquias sequẽs per diuersa gentium, terrarũque volitabat. Nam sub Orientem sequutus Armenios, captis ipso capite gentis Artaxatis, supplicem iussit regnare Tigranẽ. At in Septetrionẽ Scythicum, inter tãquam in mari stellis sequutus, Colchos Alcecidit, ignouit Iberiæ, pepercit Albanis regem Colchorum Orodem, positis sub ipso Caucaso castris, iussit in plana descendere; Arthocen, qui Iberis imperabat, & obsides liberos dare. Orodem etiam remuneratus est, vltro ab Albania sua lectulum aureum, & alia dona mittentẽ. Nec non & in meridiem verso agmine Libanum Syriæ, Damascumque transgressus, per nemora illa odorata, per turis & balsami siluas, Romana circũtulit signa, Arabes, si quid imperaret, præsto fuere. HIEROSOLYMAM defendere tentauere Iudæi: verum hanc quoque intra-

trauit, & vidit illud grande impiæ gẽtis arcanum patens sub aureo vti cęlo. Dissidentibusque de regno fratribus, arbiter factus, regnare iussit Hircanũ. Aristobulo, quia renouabat eam rem, catenas dedit. Sic Pompeio duce populus Romanus totam qua latissima est, Asiam peruagatus, quam extremam habebat imperij prouinciam, mediam fecit. Exceptis quippe Parthis, qui fœdus maluerunt, & Indis, qui adhuc nos non nouerant, omnis Asia inter Rubrum mare, & Caspium, & Oceanum, Pompeianis domita, vel oppressa signis, tenebantur.

Bellum Piraticum.

CAP. VI.

INterim dum Populus Romanus per diuersa terrarum distractus est, CILICES inuaserant maria: sublatisque commercijs, rupto fœdere generis humani, sic maria bello, quasi tempestate præcluserant. Audaciam perditis furiosisque latronibus dabat inquieta Mithridatis pręlijs Asia: dum sub alieni belli tumultu, exterique regis inuidia, impune grassantur, ac primum duce Isidoro contenti proximo mari Cretam inter, atque Cyrenas, Pireęũ, & Achaiam, sinumque Maleum, quod à spolijs Aureum ipsi vocauere, latrocinabantur, missusque in eos Publius Seruilius, quamuis leues, & fugaces myoparonas graui, & Martia classe

tur-

turbaret, non incruenta victoria superat. Sed nec mari submouisse contentus, validissimas vrbes eorum, & diutina præda abundantes, Phaselin, & Olympon euertit, Isaurumque ipsam arcem Ciliciæ: vnde conscius sibi magni laboris, Isaurici cognomen adamauit. Non ideo tamen tot cladibus domiti, terra se continere potuerunt: sed vt quædam animalia, quibus aquā, terramque incolendi gemina natura est sub ipso hostis recesso impatientes soli, in aquas suas resiluerunt; & in aliquanto latius, quam prius. Sic ille quoque ante felix dignus nunc victoriæ Pompeius visus est, & Mitridaticæ prouincię facta accessio. Ille dispersam toto mari pestem semel, & in perpetuum volēs extinguere, diuino quodam apparatu aggressus est. Quippe cum classibus suis, & socialibus Rhodiorum abundaret, pluribus legatis atque perfecti vtraque Ponti, & Oceani ora complexus est. Gellius Thusco mari impositus, Plotius Siculo Gratilius Ligusticum sinum, Pompeius Gallicum obsedit, Torquatus Balearicum, Tiberius Nero Gaditanum fretum, qua primum maris nostri limen aperitur: Lentulus Libycum; Marcellinus Æpyptium; Pompei iuuenes Adriaticum; Varro Terentius Ægæum, & Ponticum; Pāphilium Metellus; Asiaticum Cæpio; ipsas Propontidis fauces

ces Porcius Cato sic abditis nauibus, quasi portam obseruauit. Sic pro omnis æquoris portus, sinus, latebras, recessus, promontoria, freta, pæninsulas quidquid piratarum fuit, quadam indagine inclusum, & oppressum est. Ipse Pompeius in originem, fontemq; belli Ciliciam versus est: nec hostes detractauere certamen, non ex fiducia, sed quia oppressi erant, ausi videbantur, sed nihil tamen amplius, quam vt ad primũ ictum concurrerent. Mox vbi circumfusa vndiq; rostra viderunt, abiectis statim telis, remisque plausu vndique pari, quod supplicantium signum fuit, vitam petiuerũt. Non alias tam incruenta victoria vsi vnquam sumus: sed nec fidelior in posterum reperta gens vlla est. Idq; prospectum singulari consilio ducis, qui maritimũ genus à conspectu longe remouit maris, & mediterraneis agris quasi obligauit. Eodemque tempore, & vsum maris nauibus recuperauit, & terrę homines suos reddidit. Quid prius in hac mirere victoria? velocitatem, quod quadragesimo die parta est? an felicitatem, quod ne vna quidem nauis amissa est? an vero perpetuitatem, quod amplius piratę non fuerunt.

Bellum Creticum.

CAP. VII.

CReticum bellum, si vera volumus noscere, nos fecimus, sola

gendi nobilem insulam cupiditate. Fauisse Mithridati videbatur, hoc placuit armis vindicare. Primus inuasit insulam Marcus Antonius cum ingēti quidē victoriæ spe atque fiducia, adeo, vt plureis catenas in nauibus, quā arma portaret. Dedit itaque pœnas vecordiæ. Nam plerasque naues intercepere hostes: captiuaque corpora religata velis, ac funibus pependere, ac sic velificantes triumphantium in modū Cretes portibus suis adremigauerunt. Metellus deinde totam insulam igni ferroque populatus, intra castella, & vrbes redegit, & Cnossum, & Erytræam, & vt Græci dicere solent, vrbium matrem Cydoniam: adeoque sæue in captiuos consulebatur, vt veneno se plerique conficerent: alij deditionem suam ad Pompeium absentem mitterent. Et quum ille res in Asia gerens, eo quoque perfectum misisset Antonium, in aliena prouincia inclytus fuit: eoque infestior Metellus, in hostes ius victoris exercuit: victisque Lasthene, & Panare Cydonæ ducibus victor redit, nec quicquam amplius tamen de tam famosa victoria, quam cognomen Cretici cum reportauit.

Bellum Balearicum.

CAP. VIII.

QVatenus Metelli Macedonici domus bellicis nominibus assueuerat, altero ex liberis eius Cretico fa-

to, mora non fuit, quin alter quoque Balearicus vocaretur. Baleares per idē tempus insulæ piratica rabie corrumperant maria. Homines feros atq; siluestres mireris ausos à scopulis suis saltem maria prospicere. Ascendere etiam inconditas rates, & prænauigantes subinde inopinato impetu terruere, sed quum venientem ab alto Romanam classem prospexissent, prædam putantes ausi etiam occurrere: & primo impetu ingenti lapidum saxorumque nimbo classem operuerunt. Tribus quisque fundis præliatur. Certos esse quis miretur ictos, quum hæc sola genti arma sint, id vnum ab infantia studium? Cibum puer à matre non accepit, nisi quem, ipsa monstrante, percussit. Sed non diu lapidatione terruere Romanos, postquam cominus ventum est, expertique rostra, & pila venientia, pecudum in morem clamore sublato, petierunt fuga littora: dilapsique in proximos tumulos, quærendi fuerunt, vt vincerentur.

Expeditio in Cypron.

CAP. IX.

ADerat fatum insularum: igitur & CYPROS recepta sine bello. Insulam veteribus diuitijs abundantem, & ob hoc Veneri sacram, Ptolemæus regebat. Sed diuitiarum tanta erat fama, nec falso, vt victor gentiū Populus, & donare regna consuetus,

Pu-

Publio Clodio Tribuno duce, socij, viuique regis confiscationem mandauerit. Et ille quidem ad rei famam veneno fata præcepit. Cæterum Porcius Cato Cyprias opes Liburnis per Tiberinum ostium inuexit, quæ res latius ærarium populi Romani quam vllus triumphus impleuit.

Bellum Gallicum.

CAP. X.

ASIA Pompeij manibus subacta, reliqua, quæ restabant in Europa, fortuna in Cęsarem transtulit. Restabant autem immanissimi gentium GALLI, atq; GERMANI, & quamuis toto orbe diuisa, tamen qui vinceret, habuit BRITANNIA. Primus Galliç motus ab HELVETIIS cœpit: qui Rhodanũ inter & Renum siti, non sufficientibus terris venere sedes petitum, incensis mœnibus suis: hoc sacramentum fuit, ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, quum inter moras Cęsar Rhodiani ponte rescisso, abstulisset fugam, statim bellicosissimam gentem sic in sedes suas, quasi greges in stabula pastor, deduxit. Sequens longeque cruentior pugna Belgarum, quippe pro libertate pugnantium. Hic quum multa Romanorum militum insignia, tum illud egregium ipsius ducis, quod nutante in fugam exercitu, rapto fugientis è manu scuto, in primum volitans

litans aciem, manu prœlium restituit. Inde cum Venetis etiam nauale bellū: sed maior cum Oceano, quam cum ipsis nauibus rixa, quippe illæ rudes, & informes, & statim naufragæ, quum rostra sensissent, sed hærebat in vadis pugna, quum æstibus solitis cum ipso certamine subductus Oceanus intercedere bello videretur. Illæ quoque accessere diuersitates pro gentium, locorumque natura. AQVITANI callidū genus in speluncas se recipiebant, iussit includi. MORINI dilabebantur in siluas: iussit incendi. Nemo tantum feroces dixerit Gallos, fraudibus agūt. Induciomarus Treuiros, Ambiorix conuocauit Eburones, vtrique absente Cæsare coniuratione facta inuenere legatos, sed ille fortiter à Dolabella summotus est, relatumque regis caput, hic insidijs in valle dispositis, dolo perculit, itaque, & castra direpta sunt, & aurum ablatum. Cottam cum Titurio Sabino legato ibi amisimus. Nec vlla de rege mox vltio, quippe perpetua trans Renum fuga latuit. Nec Renus ergo immunis, nec enim fas erat, vt liber esset receptator hostium, atque defensor: sed prima contra Germanos illius pugna, iustissimis quidem ex causis. Sequani enim de incursionibus eorum querebantur. Quæ Ariouisti superbia? Quum legati dicerent. Veni ad Cæsarem: Quis est autem

 tem

rem Cæsar? &, Si vult, veniat, inquit: &; Quid ad illum, quid agat nostra Germania? num ego me interpono Romani? Itaque tantus gentis nouæ terror in castris, vt testamenta passim & in principijs scriberentur. Sed illa immania corpora, quo erãt maiora, eo magis gladijs, ferroque paruerunt. Qui calor in præliãdo militum fuerit, nullo magis exprimi potest, quam quod elatis super caput scutis, quum se veluti testudine barbarus re geret super ipsa Romani scuta salirent: & inde in iugulos gladijs descendebant. Iterum de Germanis TANCTERI querebantur. Hic vero iam Cæsar vltra Mosulã nauali ponte transgreditur, ipsumque Renum: & Hercynijs hostem quærit in siluis: sed in saltus, & paludes genus omne diffugerat. Tantum pauoris incussit intra ripam subito Romana vis. Nec semel Renus, sed iterum quoque, & quidem ponte facto, penetratus est. Sed maior aliquanto trepidatio: quippe quum Renum suum sic ponte quasi iugo captum viderent, fuga rursus in siluas, ac paludes: &, quod acerbissimum Cæsari fuit, non fuere qui vincerentur. Omnibus terra, marique captis respexit Oceanum: & quasi hic Romanis orbis non sufficeret, alterum cogitauit. Classe igitur comparata BRITANNIAM trãsit, mira celeritate: quippe cum tertia vigilia Morino soluisset portu, minus quã medio die

insulã ingressus est. Plena erant tumultu hostico littora, & trepidantia ad conspectum rei nouæ carpenta volitabant. Itaque trepidatio pro victoria fuit. Arma, & obsides accepit à trepidis, & vlterius iisset, nisi improbam classẽ naufragio castigasset Oceanus. Reuersus igitur in Galliam, classe maiore, auctisque admodum copijs in eundem rursus Oceanum, eosdemque rursus Britannos, Calidonias sequutus in siluas, vnum quoque à regibus Cauelanis in vincula dedit. Contentus his (non enim prouinciæ, sed nomini studebatur) cum maiore, quam prius præda reuectus est, ipso quoque Oceano tranquillo magis & propitio quasi imparem se fateretur. Sed maxima omnium eademque nouissima coniuratio fuit Galliarum: quum omnes pariter Aruernos, atque Biturigas, Carnutas simul, Sequanosque contraxit. Ille corpore, armis spirituque terribilis, nomine etiam quasi terrore composito, Vercingentorix: ille festis diebus, & comitialibus quum frequentissimos in lucis haberet, ferocibus dictis ad ius pristinum libertatis erexit. Aberat tunc Cæsar, Rauennæ delectum agens: & hieme creuerant Alpes, sic interclusum putabant iter. Sed ille qualis erat ad nuntium rei felicissimæ temeritatis? Per inuios ad id tempus montium tumulos, per intactas vias, & ni-

ues expedita manu emensus occupat Galliam, ex distantibus hibernis castra contraxit, & ante in media Gallia fuit, quam ab vltima timeretur. Tum ipsa capita belli aggressus, vrbes AVARICVM cũ quadraginta millibus propugnantium sustulit, ALEXIAM ducentorum quinquaginta millium iuuentute subnixam flammis adęquauit. Circa GERGOVIAM Auernorum tota belli moles fuit: quippe cum octoginta millia muro, & arce, & abruptis defenderent, maximam ciuitatem, vallo, sudibus, & fossa, inductoque fossæ flumine, ad hoc decem & octo castellis, ingentique quasi lorica circumdatam, primum fame domuit: mox audẽtem eruptiones in vallo, gladijs, sudibusq; concidit: nouissime in deditionem redegit. Ipse ille rex, maximũ victoriæ decus, supplex quũ in castra venisset, tũ & phaleras, & sua arma ante Cęsaris genua proiecit: Habes, inquit, fortem virum, vir fortissime vicisti.

Bellum Parthicum.

CAP. XI.

DVM Gallos per Cæsarem in Septentrione debellat, interim ad Orientem graue vulnus à Parthis populus Romanus accepit. Nec de fortuna queri possumus, caret solario clades. Aduersa & dijs, & hominibus, cupiditas Consuli Crassi, dum Parthico inhiat auro, vndecim strage legionum

num & ipsius capite multata est: & tribunus plebis Metellus: exeuntem ducem hostilibus diris deuouerat: & quum Zeugma transisset exercitus, rapta subitis signa turbinibus hausit Euphrates, & quum apud Nicephorum castra posuisset, missi ab Orode rege legati denūtiauere, percussorum cum Pompeio fœderum, Syllaque, meminisset. Regijs inhians ille thesauris, nihil ne imaginatio quidem iure, sed Seleuciæ se responsurum esse respondit. Itaque dij fœderum vltores, nec insidijs, nec virtuti hostium defuerūt. Iam primum, qui solus, & subuehere commeatus, & munire poterat, à tergo relictus Euphrates, tum simulato trāsfugæ cuidam Mezeræ Syro creditur, dum in mediam camporū vastitatem eodem duce ductus exercitus, vndique hosti exponeretur. Itaque vixdum venerat Carras, quum vndique præfecti regis Syllaces, & Surenas ostendere signa auro, sericeisque vexillis vibrantia. Tum sine mora circumfusi vndique equitatus in modum grandinis, atq; nimborum densa pariter tela fuderunt. Sic miserabili strage deletus exercitus. Ipse in colloquium solicitatus, signo dato, viuus in hostium manus incidisset, nisi tribunus reluctantibus fugam ducis barbari ferro occupassent. Sic quoq; relatum caput ludibrio hosti fuit. Filium ducis pæne in

 con-

conſpectu patris eiuſdem telis operi-re. Reliquiæ infelicis exercitus, quo quemq; rapuit fuga in Armeniam, Ciliciam, Syriamque diſtractæ, vix nuntium cladis retulerunt. Caput eius recisum cum dextera manu ad regem reportatum ludibrio fuit, neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infuſum eſt; vt cuius animus arſerat auri cupiditate, eius etiam mortuum, & exãgue corpus auro vreretur.

Anacephalæoſis.

CAP. XII.

HÆC eſt illa tertia ætas populi Romani transmarina, qua Italia progredi auſus, orbe toto arma circumtulit. Cuius ætatis ſuperiores centum anni, ſancti, pij, & vt diximus, aurei, ſine flagitio, ſine ſcelere, dum ſincera adhuc, & innoxia paſtoriæ illius ſectæ integritas, dumq; Pænorum hoſtium imminens metus diſciplinã veterem continebat. Poſtremi centum, quos à Carthaginis, Corinthi, Numantiæque excidijs, & Attali regis Aſiatica hæreditate deduximus in Cęſarem, & Pompeium, ſequutumque hos, de quo dicemus, Auguſtum, vt claritate rerum bellicarum magnifici, ita domeſticis cladibus, miſeri, & erubeſcẽdi. Quippe ſicut Galliam, Thraciam, Ciliciam, Cappadociam, vberrimas validiſſimaſque prouincias, Armenios etiam, & Britannos, vt non in vſum,

Ita

ita ad imperij speciem magna nomina acquisiuisse, pulchrum atque decorum: ita eodem tempore dimicasse domi cum ciuibus, socijs, mancipijs, gladiatoribus, totoque inter se senatu, turpe, atque miserandum. Ac nescio an satius fuerit populo Romano, Sicilia, & Africa contentos fuisse, aut his, etiam ipsis carere dominanti in Italia sua, quam eo magnitudinis crescere, vt viribus suis conficeretur. Quę enim res alia furores ciuiles peperit, quam nimia felicitas? Syria prima nos victa corrupit: mox Asiatica Pergameni regis hæreditas. Illæ opes atque DIVITIÆ afflixere sæculi mores: mersamque vitijs suis quasi sentina, rempublicam passum dedere. Vnde enim populus Romanus à tribunis agros, & cibaria flagitaret, nisi per famem, quā luxus fecerat? Hinc ergo Gracanna, & prima, & secunda, & illa tertia Apuleiana seditio. Vnde regnare iudiciarijs legibus iussus à senatu eques, nisi ex auaritia, vt vectigalia reipublicæ atq; ipsa iuditia in questu haberētur. Hinc rursus, & promissa ciuitas Latio, & per hoc arma sociorum. Quid autem bella seruilia? vnde nobis, nisi ex abundantia familiarum? Vnde gladiatorij aduersus dominos suos exercitus, nisi ad conciliandum plebis fauorem effusa largitio, quum spectaculis indulget, supplicia quondam hostium artem facit?

conspectu patris eiusdem telis operuere. Reliquiæ infelicis exercitus, quo quemq; rapuit fuga in Armeniam, Ciliciam, Syriamque distractæ, vix nuntium cladis retulerunt. Caput eius recisum cum dextera manu ad regem reportatum ludibrio fuit, neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infusum est; vt cuius animus arserat auri cupiditate, eius etiam mortuum, & exāgue corpus auro vreretur.

Anacephalæosis.

CAP. XII.

HÆC est illa tertia ætas populi Romani transmarina, qua Italia progredi ausus, orbe toto arma circumtulit. Cuius ætatis superiores centum anni, sancti, pij, & vt diximus, aurei, sine flagitio, sine scelere, dum sincera adhuc, & innoxia pastoriæ illius sectæ integritas, dumq; Pænorum hostium imminens metus disciplinā veterem continebat. Postremi centum, quos à Carthaginis, Corinthi, Numantiæque excidijs, & Attali regis Asiatica hæreditate deduximus in Cęsarem, & Pompeium, sequutumque hos, de quo dicemus, Augustum, vt claritate rerum bellicarum magnifici, ita domesticis cladibus, miseri, & erubescēdi. Quippe sicut Galliam, Thraciam, Ciliciam, Cappadociam, vberrimas validissimasque prouincias, Armenios etiam, & Britannos, vt non in vsum,

ita

ita ad imperij speciem magna nomina acquisiuisse, pulchrum atque decorum: ita eodem tempore dimicasse domi cum ciuibus, socijs, mancipijs, gladiatoribus, totoque inter se senatu, turpe, atque miserandum. Ac nescio an satius fuerit populo Romano, Sicilia, & Africa contentos fuisse, aut his, etiam ipsis carere dominanti in Italia sua, quam eo magnitudinis crescere, vt viribus suis conficeretur. Quę enim res alia furores ciuiles peperit, quam nimia felicitas? Syria prima nos victa corrupit: mox Asiatica Pergameni regis hæreditas. Illæ opes atque DIVITIÆ afflixere sæculi mores: mersamque vitijs suis quasi sentina, rempublicam passum dedere. Vnde enim populus Romanus à tribunis agros, & cibaria flagitaret, nisi per famem, quã luxus fecerat? Hinc ergo Gracanna, & prima, & secunda, & illa tertia Apuleiana seditio. Vnde regnare iudiciarijs legibus iussus à senatu eques, nisi ex auaritia, vt vectigalia reipublicæ atq; ipsa iuditia in questu haberētur. Hinc rursus, & promissa ciuitas Latio, & per hoc arma sociorum. Quid autem bella seruilia? vnde nobis, nisi ex abundantia familiarum? Vnde gladiatorij aduersus dominos suos exercitus, nisi ad conciliandum plebis fauorem effusa largitio, quum spectaculis indulget, supplicia quondam hostium artem facit?

cit? Iam vt speciosiora vitia tangamus, nonne AMBITVS HONORVM ab ijsdem diuitijs incitatus? Antiqui inde Mariana, inde Syllana tempestas. Aut magnificus apparatus conuiuiorum, & sumptuosa largitio, nonne ab opulentia paritura mox egestatem; Hæc Catilinam patriæ suę impegit. Denique illa ipsa principatus, & dominandi cupido, vnde nisi ex nimijs opibus venit? Atqui hæc Cæsarem, atq; Pompeium, furialibus in exitium reipublicæ facibus armauit. Hos igitur populi Romani omnes domesticos motus separatos ab externis, iustisque bellis ex ordine prosequemur.

Seditiositas tribunicia potestatis.

CAP. XIII.

SEditionum omnium causas TRIBVNICIA POTESTAS excitauit, quæ specie quidem plebis tuendæ cuius in auxilium comparata est, re autem dominationem sibi acquirẽs, studium populi, ac fauorem agrarijs, frumentarijs, iudiciarijs legibus aucupabatur. Inerat omnibus species ęquitatis. Quid enim tam iustum, quam recipere plebem ius suum à patribus? ne populus gentium victor orbisque possessor, extorris aris ac focis ageret. Quid tam ęquum, quam inopem populum viuere ex ærario suo? Quid ad ius libertatis æquandæ magis efficax, quã vt senatu regente prouincias, ordinis eque-

equestris auctoritas saltem iuditiorum regno niteretur. Sed hæc ipsa in perniciem rediebant, & misera respublica in exitium suum merces erat. Nam & à senatu in equitem translata iuditiorum potestas, vectigalia, id est imperij patrimonium supprimebat, & emptio frumenti, ipsos Reipublicæ neruos exhauriebat ærarium. Reduci plebs in agros vnde poterat sine possidentium euersione, qui ipsi pars populi erant? & tamen relictas sibi à maioribus sedes ætate, quasi iure hæreditario possidebant.

Seditio Tiberij Gracchi.

CAP. XIV.

PRimam certaminum facem Tiberius Gracchus accendit, genere, forma, eloquentia facile princeps. Sed hic, siue Mancinianæ deditionis, quia sponsor fœderis fuerat contagium timens, & inde populatis: siue æquo, & bono ductus, quia depulsam agris suis plebem miseratus est, ne Populus gentium victor, orbisque possessor, laribus ac focis suis exularet. Quacumque mente, rem ausus ingentem, postquam rogationis dies aderat, ingenti stipatus agmine Rostra cōscendit, nec deerat, obuia manu, tota inde nobilitas, & tribuni in partibus. Sed vbi intercedentem legibus suis Cnæum Octauiū videret Gracchus, cōtra fas collegij, ius potestatis iniecta manu, de-

pulit Rostris: adeoque præsenti metu mortis exterruit, vt abdicare se magistratu cogeretur, sic triumuiratus creatus diuidendis agris. Quum ad perpetranda cœpta, die comitiorum prorogari sibi vellet imperium, obuia nobilium manu, eorumque, quos agris mouerat, cędes à foro cœpit. Inde quum in Capitolium profugisset, plebemque ad defensionem salutis suæ manu caput tangens, hortaretur, præbuit speciem regnum sibi, & diadema poscentis: atque ita duce Scipione Nasica, concitato in arma populo, quasi iure oppressus est.

Seditio Caÿ Gracchi.

CAP. XV.

STatim & mortis & legum fratris sui vindex non minore impetu incaluit Caius Gracchus, qui cum pari tumultu, atq; terrore plebem in auitos agros arcesseret, & recentem Attali hæreditatem in alimenta populo polliceretur: iamque nimis, & potens altero tribunatu, secunda plebe volitaret: abrogare auso legibus suis Minutio tribuno, fretus commilitum manu fatale familiæ suæ Capitolium inuasit. Inde proximorum cæde pulsus, quum se in Auentinum recepisset; inde quoque obuia senatus manu ab opimo consule oppressus est. Insultatum quoque mortis reliquiis: & illud sacrosanctum caput Tribuni ple-

plebis percussoribus auro pensatũ est.

Seditio Appuleiana.

CAP. XVI.

NIhilominus Appuleius Saturninus Gracchanas asserere leges non destitit. Tantum animorum viro Marius dabat. Qui nobilitati semper inimicus, consulatu suo præterea confisus, occiso palam comitijs Annio competitore Tribunatus: subrogare conatus est in eius locum Caium Gracchum; hominem sine tribu, sine nomine: sed subdito titulo in familiam ipse se adoptabat. Quum tot, tantisque ludibrijs exultaret impune rogandis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit, vt Senatum quoq; coegeret in verba sua iurare; quum abnuentibus, aqua, & igni interdicturum se minaretur. Vnus tamen extitit, qui mallet exilium. Igitur post Metelli fugam omni nobilitate perculsa, quum iam tertium annum dominaretur, eo vesaniæ progressus est; vt Consularia quoq; comitia noua cæde turbaret. Quippe vt satellitem furoris sui Galuciam, consulem faceret, Caium Memmium competitorem interfici iussit: & in eo tumultu regem ex satellitibus suis se appellatum lætus accepit. Tum vero iam cõspiratione Senatus, ipso quoque iam Mario consule, quia tueri non poterat, aduerso; directę in foro acies expulsus

inde, in Capitolium inuasit. Sed quum abruptis fistulis obsideretur, Senatuique per legatos pœnitentiæ fidem faceret, ab arce digressus cum ducibus factionis receptus in curiam est. Ibi eum, facta irruptione, populus fustibus, saxisque coopertum in ipsa quoq; morte lacerauit.

Drusiana seditio.

CAP. XVII.

POstremo Liuius Drusus non tribunatus modo viribus, sed ipsius etiam Senatus auctoritate, totiusque Italiæ consensu, easdem leges asserere conatus, dum aliud captat ex alio, tantum conflauit incendium, vt nec prima illius flamma posset sustineri; & subita morte correptus, hæreditarium in posteros suos bellum propagaret. Iudiciaria lege Caij Gracchi diuiserant populum Romanum, & bicipitem ex vna fecerant ciuitatem equites Romani; tanta potestate subnixi, vt qui fata, fortunasque patrum, vitasq; principum haberent in manu, interceptis vectigalibus popularentur suo iure rempublicam. Senatus exilio Metelli damnatione Rutilij debilitatus omne decus maiestatis amiserat. In hoc statu rerum pares opibus, animis dignitate, (vnde, & nata Liuio Druso æmulatio accesserat) equitem Seruilius Cępio, Senatum Liuius Dru-

ſus aſſerere ſigna, & aquilæ, & vexilla aderant. Cęterum ſic vrbe in vna quaſi in binis caſtris diſſidebatur. Prior Cæpio in ſenatum impetu facto, reos ambitus Scaurum & Philippum principes nobilitatis elegit. His moribus vt reſiſteret Druſus, plebem ad ſe Gracchanis legibus, eiuſdem ſocios ad plebem ſpe ciuitatis erexit. Extat vox ipſius, Nihil ſe ad largitionẽ vlli reliquiſſe, niſi ſi quis aut cœnum diuidere vellet, aut cælum. Aderat promulgandi dies, quum ſubito tanta vis hominum vndiq; apparuit, vt hoſtium aduentu obſeſſa ciuitas videretur. Auſus tamen obrogare de legibus conſul Philippus: ſed apprehenſum faucibus viator non ante dimiſit, quam ſanguis in ora, & oculos redundaret. Sic per vim latæ, iuſſæque leges: ſed pretium rogationis ſtatim ſocij flagitauere, quũ interim imparem Druſum, ægrumque rerum temere motarum, matura, vt in tali diſcrimine mors abſtulit, nec ideo minus ſocij pomiſſa Druſi à populo Romano repoſcere armis deſierunt.

Bellum Sociale.

CAP. XVIII.

SOciale bellum vocetur licet: vt extenuemus inuidiam: ſi verum tamen volumus, illud ciuile bellum fuit: quippe quum populus Romanus Etruſcos, Latinos, Sabinoſque miſcuerit, &

vnum

vnum ex omnibus ſanguinem ducat; corpus fecit ex membris; & ex omnibus vnus eſt; Nec minore flagitio ſocij intra Italiam, quam intra vrbem ciues rebellabant. Itaq; quum Tuſciæ ciuitates, quas viribus auxerant ſocij, iuſtiſſime poſtularent, ad quam ſpem eos cupidine dominationis Druſus erexerat, poſtquam ille domeſtico ſcelere oppreſſus eſt, eadem fax quæ illũ cremauit, ſocios in arma, & oppugnationem Vrbis accendit. Quid hac clade triſtius? quid calamitoſius? quum omne Latium, atque Picenum, Etruria omnis, atque Campania, poſtremò Italia contra matrem, ac parentem ſuam Vrbẽ conſurgerent; quum omne robur fortiſſimorum, fideliſſimorumque ſociorum ſub ſuis quiſque ſignis haberent municipalia illa prodigia, Popedius Marſos, & Latinos Afranius; Vmbros totus ſenatus, & conſules: Samnium, Lucaniamque; Teleſinus: quum regum, & gentium arbiter Populus, ipſum ſe regere non poſſet, vt victrix Aſiæ, Europæque à Corfinio Roma peteretur. Primum fuit belli in Albano monte conſilium, vt feſto die Latinarum Iulius Cæſar, & Marcius Philippus conſules, intra ſacra, & aras immolarentur. Poſtquam id nefas proditione diſcuſſum eſt, Aſculo furor omnis erupit, in ipſa quidem ludorum frequentia trucidatis, qui tum

ade-

aderant ad Vrbe, legatis, hoc fuit impij belli sacramentum. Inde iam passim ab omni parte Italiæ, duce, & auctore belli discursante Popedio diuersa per populos, & vrbes, signa cecinere. Nec Annibalis, nec Pyrrhi fuit tanta vastatio. Ecce Ocriculum, ecce Grumentum; ecce Fæsulæ, ecce Carseoli, reseratæ Nuceria; & Picentia, cædibus, ferro, & igne vastantur. Fusæ Rutilij copiæ, fusæ Cæpionis. Nam ipse Iulius Cæsar exercitu amisso, quũ in Vrbem cruentus referretur, miserabili funere mediam etiã vrbẽ per viã fecit. Sed magna populi Romani fortuna, & semper in malis maior, totis denuo viribus insurrexit: aggressique singuli populos, Cato discutit Etruscos, Gabinius Marsos, Carbo Lucanos, Sylla Samnites. Strabo vero Pompeius omnia flammis, ferroque populatus, non prius finem cædium fecit, quam Asculi euersione, Manibus tot exercituum consularium, direptarumque vrbium, dijs litaretur.

Bellum Seruile.

CAP. XIX.

VTcunque etsi cum socijs nefas, cum liberis tamen, & ingenuis dimicatum est: quis æquo animo ferat in principe gentium Populo bella ser-

seruorum? Primum SERVILE bellum inter initia Vrbis Herdonio Sabino duce in ipsa Vrbe tentatum est: quum occupata Tribunitijs seditionibus ciuitate, Capitolium obsessum est, & à Consule captum: sed hic tumultus magis fuit quam bellum. Mox imperio per diuersa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius seruili, quam Punico bello esse vastatam? Terra frugum ferax, quodammodo suburbana prouincia, latifundijs ciuiũ Latinorum tenebatur. Hic ad cultum agri, frequentia ergastula, catenatique cultores, materiam bello præbuere. Syrus quidam nomine EVNVS (magnitudo cladium facit, vt meminerimus) fanatico furore simulato, dum Syriæ deæ comas iactet, ad libertatẽ, & arma seruos quasi numinum imperio, concitauit: idque vt diuinitus fieri probaret, in ore abdita nuce, quã sulfure, & igne stipauerat, leniter inspirans, flammam inter verba fundebat. Hoc miraculũ primum duo millia ex obuijs, mox iure belli refractis ergastulis sexaginta amplius millium fecit exercitum; Regijsq; ne quid mali deesset, decoratus insignibus, castella, oppida, vicos, miserabili direptione vastauit. Quin illud quoq; (vltimum belli dedecus) capta sunt castra Prætorum, nec nominare ipsos pudebit, castra Manilij, Lentuli, Pisonis, Hyp-

sæi.

sæi. Itaque qui per fugitiuarios retrahi debuissent, prætorios duces profugos prælio, ipsi sequebantur. Tandem Perpenna imperatore supplicium de eis sumptum est. Hic enim victos, & apud Ennam nouissime obsessos, quum fame quasi pestilentia consumpsisset, reliquias latronum compedibus catenis religauit, crucibusque puniuit, fuitque de seruis ouatione contentus, ne dignitatem triumphi seruili inscriptione violaret. Vix dum respirauerat insula, quum statim à seruis, & à Syro reditur ad Cilicem. Athenio pastor, interfecto domino, familiam ergastulo liberatam sub signis ordinat: ipse veste purpurea, argenteoque baculo, & regium in morem fronte redimita, nō minorem quam ille fanaticus prior conflat exercitum: acriusque multo, quasi & illum vindicaret, vicos, castella, oppida diripiens, in dominos, in seruos infestius, quasi in transfugas, sæuiebat. Ab hoc quoque Prætorij exercitus cæsi, capta Seruilij castra, capta Luculli. Sed Aquilius Perpennæ visus exemplo interclusum hostem commeatibus ad extrema compulit, communitasque copias armis, fame facile deleuit: dedissentque se, nisi suppliciorum metui voluntariā mortem prætulissent. Ac ne de duce quidem supplicium exigi potuit, quamuis in manus venerit: quippe dum circa

circa deprehendendum eum multitudo contendit, inter rixantium manus præda lacerata est.

Bellum Spartacum.

CAP. XX.

ENimuero seruilium armorum dedecus feras, nam & ipsi per fortunam in omnia obnoxij, tamen quasi secundum dominum genus sunt; & in bona libertatis nostræ adoptantur: bellum SPARTACO duce concitatum, quo nomine appellem nescio; quippe cum serui militauerint, gladiatores imperauerint: illi infimæ sortis homines: hi pessimam auxere ludibrio, calamitatem SPARTACVS, CRIXVS, OENOMAVS, effracto Lentuli ludo, cum triginta aut amplius eiusdem fortunæ viris erupeuunt Capua, seruisque ad vexillum, & ad auxilium vocatis, quum statim decem amplius millia coissent hominum non modo effugisse contenti, iam vindicare volebant. Prima velut ara viri mōs Vesuuius placuit. Ibi quum obsiderentur à Clodrio Glabro, per fauces caui montis vitigineis delapsi vinculis, ad imas eius descendere radices, & exitu inuio, nihil tale opinatis ducis subito impetu castra rapuere. Inde alia castra. Deinceps Coruni, totamque peruagan-

uagantur Campaniam. Nec villarum, atque vicorum vastatione contenti, Nolam, atque Nuceriam, Thurios, atq; Metapontum terribili strage populantur. Affluentibus in diem copijs, quum iam esset iustus exercitus, è viminibus, pecudumque tegumentis inconditos sibi clipeos; è ferro ergastulorum recocto, gladios, ac tela fecerunt. Ac ne quod decus iusto deesset exercitui, domitis obuijs gregibus paratur equitatus: captaque de prætoribus insignia & fasces ad ducem detulere. Nec abnuit ille de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honore virium gladiator: qui defunctorum quoque prœlio ducum funera imperatorijs celebrauit exequijs, captiuosque circa rogum iussit armis depugnare, quasi plane expiaturus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset. Inde iam consulares quoque aggressus, in Apennino Lentuli exercitum cecidit, apud Mutinam Caij Cassij castra deleuit. Quibus elatus victorijs, de inuadenda vrbe Romana (quod satis est turpitudini nostræ) deliberauit. Tandem etiam totis imperij viribus contra Mirmillonem consurgitur: pudoremque Romanum Licinius Crassus asseruit, à quo pulsi, fugatique (pudet dicere) hostes, in extrema Italiæ confugerunt. Ibi circa Bruttium angulum

oc-

occlusi quum fugam in Siciliam pararent, neque nauigia suppeterent, ratesque ex cratibus, & dolia connexa, virgultis in rapidissimo freto frustra experirentur, tandem eruptione facta, dignam viris obiere mortem: & quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est. Spartacus ipse in primo agmine fortissime dimicans, quasi Imperator, occisus est.

Bellum ciuile Marianum.

CAP. XXI.

HOC deerat vnum populi Romani malis, vt iam ipse intra se parricidiale bellum domi stringeret, & in vrbe media ac foro, quasi arena ciues cum ciuibus suis, gladiatorio more concurrerent. Æquiore animo vtcunque ferrem, si plebeij duces, aut si nobiles, mali saltem, ducatum sceleri præbuissent: quum vero, pro facinus, qui viri! qui imperatores! decora & ornamenta sæculi sui Marius, & Sylla, pessimo facinori suam etiam dignitatem prębuerunt, tribus, vt sic dixerim, sideribus, agitatum est: primo & leui, & modico, tumultu maiore quam bello, intra ipsos armorum duces subsistente sæuitia· mox atrocius, & cruentius per totius viscera senatus grassante victoria: vltimum non ciuicam modo, sed hostilem quoque rabiem super-

pergressum est, quum armorum furor totius Italiæ viribus niteretur, eousq; odijs sæuientibus, donec deessent, qui occiderentur. Initium, & causa belli, inexplebilis honorum Marij fames, dum decretam Syllæ prouinciam Sulpicia lege solicitat. Sed impatiens iniuriæ statim Sylla legiones circumegit: dilatoq; Mithridate, Esquilina Collinaque porta geminum agmen Vrbi infudit. Vnde quum subito Sulpicius, & Albinouanus obiecissent cateruas; sudesque, & saxa vndique à mœnibus, ac tela iacerentur, ipse quoque iaculatus incendio viam fecit, arcemq; Capitolij, quæ Pœnos quoque, Gallos etiam Senones euaserat, quasi captiuam victor insedit. Tum ex senatusconsulto aduersarijs hostibus iudicatis, in præsentem tribunum, aliosque diuersæ factionis, iure sæuitum est. Marium seruilis fuga exemit, imò fortuna alteri bello reseruauit. Cornelio Cinna, Cnæo Octauio consulibus, male obrutum, resurrexit incendium, & quidem ab ipsorum discordia, quum de reuocandis, quos senatus hostes iudicauerat, ad populum referretur. Cincta quidem gladijs concione, sed vincentibus quibus pax, & quies potior, profugus patria sua Cinna confugit ad partes. Redit ab Africa Marius, clade maior, si quidem carcer, catenæ fuga, exilium horrificauerant dignitatem.

Itaque ad nomen tanti viri late concurritur: seruitia, (pro nefas) & ergastula armantur: & facile inuenit exercitum miser imperator. Itaque vt patriam reposcens, vnde vi fuerat expulsus, poterat videri iure agere; nisi causam suam sæuitia corrumperet. Sed quum dijs hominibusque infestus rediret, statim primo impetu cliens, & alumna Vrbis OSTIA, nefanda strage diripitur. Mox in Vrbem quadruplici agmine intratur. Diuisere copias Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. Hic postquam manus omnis Octauij depulsa Ianiculo est, statim in principum cædem signo dato, aliquanto sæuius, quam aut in Punica, aut in Cimbrica vrbe, sæuitur. Octauij consulis caput pro Rostris exponitur, Antonij consularis in Marij ipsius mensis. Cæsar, & Fimbria in penatibus domorum suarum trucidantur: Crassi pater & filius in mutuo alter alterius aspectu Bæbium, atque Numitorium, per medium forum vnci traxere carnificum. Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit. Merula flamen Dialis, in Capitolio, Iouis ipsius oculos venarum cruore respersit. Anchartius ipso vidente Mario confossus est, quia fatalem illam scilicet manum nõ porrexerat salutanti. Hęc tot senatus funera intra calendas, & idus Ianuarij mensis, septima illa Marij purpura dedit.

dedit. Quid futurum fuit, si annum consularis implesset? Scipione Norbanoque consulibus, tertius ille turbo ciuilis insaniæ toto furore detonuit: quippe quum hinc octo legiones, inde quingentæ cohortes starent in armis, & inde ab Asia cum victore exercitu Sylla properaret. Et sane quum tam ferus in Syllanos Marius fuisset: quanta sæuitia opus erat, vt Sylla de Mario vindicaretur? Primum apud Capuam sub amne Vulturno signa concurrunt: & ibi statim Norbani fusus exercitus, statim omnes Scipionis copiæ, ostentata spe pacis, oppressæ. Tum Marius iuuenis, & Carbo consules, quasi desperata victoria, ne inulti perirent, sanguine senatus sibi parentabant, obsessaque Curia. sic de Senatu quasi de carcere, qui iugularentur, educti. Quid funerum in foro, in circo, in patentibus templis? Namque Quinctus Mucius Scæuola pontifex Vestales amplexus aras, tantum non eodem igne sepelitur. Lamponius atque Telesinus Samnitum duces, atrocius Pyrrho, & Annibale Campaniam, Etruriamque populantur: &, sub specie partium se vindicant. Apud Sacriportum, Collinamque portam debellatæ omnes hostium copiæ. Ibi Marius, hic Telesinus oppressi. Nec idem tamen cædium, qui belli finis fuit. Stricti enim & in pace gladij: animaduersumque in eos,

qui

qui se sponte dediderant. Minus est, quod apud Sacriportum, & apud Collunam portam septuaginta amplius millia Sylla concidit. bellum erat. Quatuor millia deditorum inermium ciuium in villa publica interfici iussit. Isti tot in pace, non plures sunt, quis autem illos potest computare, quos in Vrbe passim, quisquis voluit, occidit? donec admonente Furfideo, Viuere aliquos debere, vt essent quibus imperarent, proposita est ingens illa tabula: & ex ipso Equestris ordinis flore, ac Senatus, duo millia electi, qui mori iuberentur, noui generis edictum. Piget post hæc referre, ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani Prætoris, atque Venuleij: Bæbium sine ferro, ritu ferarum, inter manus laniatum: Marium ducis ipsius fratrem, apud Catuli sepulchrum, oculis, manibus, cruribusq; defossis, seruatum aliquandiu, vt per singula membra moreretur. Positis singulorum hominum fere pœnis, municipia Italiæ splendidissima, sub hasta venierunt, Spoletium, Interamniũ, Preneste, Fluentia. Nam Sulmonem vetus oppidum socium, atque amicum (facinus indignum) nondum expugnatum, vt obsides iure belli, & modo morte damnati duci iubentur: sic damnatam ciuitatem iussit Sylla deleri.

Bel-

Bellum Sertorianum.

CAP. XXII.

BEllum Sertorianum quid aliud, quā Syllanæ proſcriptionis hereditas fuit? hoſtile potius, an ciuile dixerim, neſcio: quippe quod Luſitani, Celtiberique Romano geſſerint duce. Exul, & profugus feralis illius tabulæ, vir ſummæ quidem, ſed calamitoſæ virtutis, malis ſuis maria, terraſque permiſcuit: & iam Africæ, iam Balearibus inſulis fortunam expertus, miſſuſque in Oceanum, Fortunatas inſulas penetrauit. Tandem Hiſpaniam armauit viro cum viris facile conuenit. Nec alias magis apparuit Hiſpani militis vigor, quam Romano duce. Quamquam ille non contentus Hiſpania, ad Mithridatem quoque, Ponticoſque reſpexit, regemq; claſſe iuuit. Et quid futurum fuit? ſatis tanto hoſti vno imperatore reſiſtere res Romana non potuit, additus Metello Cnæus Pompeius. Hi copias viri diu, & ancipiti ſemper acie attriuere: nec tamen prius bello, quam ſuorum ſcelere, & inſidijs, extinctus eſt. Copias eius prope tota Hiſpania perſequuti, diu & ancipiti ſemper acie dimicauerunt. Prima per legatos certamina habita, quum hinc Domitius, & cohortes, inde Herculeij proluderent: mox his apud Segouiam, illis apud Anam flumen oppreſſis, ipſi duces cominus inuicem experti, apud Lauronem, atq;

Sucronem æquauere clades. Tum illis ad populationem agrorum, his ad vrbium excidia conuersis, misera inter Romanos duces Hispania discordiæ pœnas dabat: donec oppresso domestica fraude Sertorio, victo, deditoque Perpenna, ipsæ quoque in Romanam fidem venere vrbes, Osca, Terme, Tutia, Valentia, Auxima, & in fame nihil non experta Calaguris. Sic recepta in pacem Hispania. Victores duces externum id magis quam ciuile bellum videri voluerunt, vt triumpharent.

Bellum ciuile sub Lepido.

CAP. XXIII.

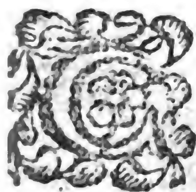
MArco Lepido, Quincto Catulo consulibus, ciuile bellum pæne citius oppressum est, quam inciperet: sed quantum, lateq; fax illius motus ab ipso Syllæ rogo exarsit! Cupidus namque rerum nouarum per insolentiam Lepidus, acta tanti viri rescindere parabat; nec immerito, si tamen posset sine magna clade Reipublicæ. Nam quum iure belli Sylla dictator proscripsisset inimicos: qui supererant, reuocante Lepido, quid aliud, quam ad bellum vocabantur? quumq; damnatorum ciuium bona addicente Sylla, quamuis male capta, iure tamẽ, repetitio eorum proculdubio labefactabat compositam ciuitatem. Expediebat ergo quasi ægræ, sauciæq; Reipu-

publicæ requiescere quomodocunque: ne vulnera curatione ipsa rescinderentur. Ergo quum turbidis concionibus velut classico ciuitatem terruisset, profectus in Etruriam, arma inde & exercitum Vrbi admouerat. Sed iam Miluium pontem collemque Ianiculum Lutatius Catulus, Cnæus Pompeius, Syllanæ dominationis duces atq; signiferi, alio exercitu insederant. A quibus primo statim impetu retro pulsus, hostisque à senatu iudicatus, incruenta fuga Etruriam, inde Sardiniam recessit: ibique morbo & pœnitentia interijt. Victores, quod non temere alias in ciuilibus bellis, pace contenti fuerunt.

LIBER QVARTVS.

Bellum Catilinarum.

CAP. I.

Atilinam luxuria primū, tum hinc conflata egestas rei familiaris, simul occasio, quod in extremis finibus mundi, arma Romana peregrinabantur, in nefaria consilia opprimendæ patriæ suæ compulere; Senatum confodere, Consules tru-

trucidare, distringere incendijs Vrbem, diripere ærarium, totam denique rempublicam funditus tollere, & quicquid nec Annibal videretur optasse. Quæ omnia quibus (o nefas) socijs aggressus est? Ipse patricius, sed hoc minus est: Curij, Porcij, Syllæ, Cethegi, Antronij, Varguntei j, atque Longini, quæ familiæ? quæ senatus insignia? Lentulus quoque tunc maxime Prętor hos omnes immanissimi facinoris satellites habuit. Additum est pignus coniurationis: sanguis humanus: quem circumlatum pateris bibere. summum nefas, nisi amplius esset, propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, nisi illa coniuratio in Ciceronem, & Antonium Consules incidisset; quorum alter industria rem patefecit, alter manu oppressit. Tanti sceleris indicium per Fuluiam emersit, vilissimum scortum, sed parricidij innocens. Tum Consul habito senatu, in præsentem parricidam, in præsentem reum Cicero perorauit: sed non amplius profectum, quam vt hostis euaderet, seque palam professo incendium suum restricturum ruina minaretur. Et ille quidem ad præparatum à Manlio in Etruria exercitum proficiscitur, signa illaturus Vrbi. Lentulus destinatum familiæ suę Sybillinis versibus regnum sibi vaticinans, ad præstitutum à Catilina diem, vrbe tota

vi-

viros, faces, tela disponit. Nec ciuili conspiratione contentus legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, in arma sollicitatis, iisset vltra Alpes furor, nisi altera proditione Vulturcij, Prætoris literæ tenerentur. Statim Ciceronis imperio iniecta est barbaris manus. Palam Prætor in senatu conuincitur. De supplicio agentibus, Cæsar parcendum dignitati, Cato animaduertendum pro scelere censebat. Quam sententiam sequutis omnibus, in carcere parricidæ strangulantur. Quamuis, parte coniurationis oppressa, tamen ab incœpto Catilina non destitit, sed infestis ab Etruria signis patriam petens, obuio Antonij exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum sit, exitus docuit: nemo hostium bello superfuit. Quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissa anima corpore tegebat. Catilina longe à suis inter hostium cadauera repertus est; pulcherrima morte, si pro patria sic concidisset.

Bellum Cæsaris & Pompeij.

CAP. II.

IAM pæne toto orbe pacato, maius erat imperium Romanum, quam vt vllis externis viribus extingui posset. Itaque inuidens fortuna principi gentium Populo, ipsum illum in exitium suum armauit. Ac Mariana qui-

 dem,

dem, Cinnanaque rabies intra Vrbem se præcluserat, quasi experiretur: Syllana tempestas latius, intra Italiam tamen, detonuerat: Cæsaris furor, atq; Pompeij, Vrbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique, qua patebat imperium, quodam quasi diluuio, & inflammationē corripuit; adeo, vt non recte tantum ciuile dicatur; ac ne sociale quidem, sed nec externum: sed potius commune quoddam ex omnibus, & plus quam bellum. Quippe si duces eius inspicias, totus senatus in partibus: si exercitus, hinc vndecim legiones, inde decem & octo, flos omnis & robur Italici sanguinis: si auxilia sociorum, hinc Gallici, Germaniq; delectus: inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarcondimotus, Cothus, omne Thraciæ, Cappadociæque, Cilicię, Macedoniæ, Græciæ, Ætoliæ, totiusque robur Orientis: si moram belli, quatuor anni, & pro clade rerum breue tempus; si locum, & spacium vbi commissum est, intra Italiam; inde se in Galliam, Hispaniamque deflexit; reuersumque ab occasu, totis viribus in Epiro, Thessaliaque consedit; hinc in Ægyptum subito transilijt, inde respexit Asiam; inde Africæ incubuit: postremo in Hispaniam remigrauit; & ibi aliquando defecit. Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim prius quieuere, quam in Vrbe ipsa,

sa, medio senatu, eorum, qui victi erant, odia, victoris sese cæde satiarēt. Causa tantæ calamitatis eadem, quæ omnium, NIMIA FELICITAS. Siquidem Quincto Metello, Lucio Afranio consulibus, quum Romana maiestas toto orbe polleret, recentesque victorias, Ponticos & Armenios triumphos in Pompeianis theatris Roma cantarēt, nimia Pompei potentia apud ociosos, vt solet, ciues, mouit inuidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triū-phum, Cato aduersus potentes semper obliquus, detrectare Pompeium, actisque eius obstrepere. Hic dolor transuersum egit: & ad præsidia dignitati paranda impulit. Forte tunc Crassus genere, diuitijs, dignitate florebat: vellet tamen auctiores opes. Caius Cæsar eloquentia, & spiritu, & iam consulatu alleuabatur. Pompeius tamen super vtrumque eminebat. Sic igitur Cæsare dignitatem comparare, Crasso augere, Pompeio retinere cupientibus, omnibusque propter potentiā cupidis, de inuadenda Republica facile conuenit. Ergo quum mutuis viribus in suum quisque decus niteretur, Galliam Cæsar inuadit, Crassus Asiam, Pompeius Hispaniam tres maximos exercitus: & iam sic orbis imperium, societate trium principum occupatur. Decem annos traxit ista dominatio. Exinde quoniam mutuo

metu tenebatur, Crassi morte apud Parthos, & morte Iuliæ Cæsaris filiæ, quæ nupta Pompeio, generi socerique concordiam matrimonij fœdere tenebat, statim æmulatio erupit. Iam Pompeio suspectę Cæsaris opes, & Cęsari Pompeiana dignitas grauis. Nec hic ferebat parem, nec ille superiorē. Nefas! sic de principatu laborabant, tanquam duos tanta imperij fortuna non caperet. Ergo Lentulo Marcelloque consulibus rupta prima coniurationis fide, de successione Cæsaris Senatus, idemque Pompeius agitabat: nec ille abnuebat, si ratio sui proximis comitijs haberetur. Consulatus, absenti quem decem tribuni plebis, fauentes Pompeio, nuper decreuerant, tum dissimulante eodem, negabatur. Veniret, & peteret maiorum more. Ille contra flagitare decreta: ac nisi in fide permanerent, non se remittere exercitum. Ergo vt in hostem decernitur. His Cæsar agitatus, statuit præmia armorum armis defendere. Prima ciuilis belli arena Italia fuit: cuius arces leuibus præsidijs Pompeius insederat: sed omnia subito Cæsaris impetu oppressa sunt. Prima Arimino signa cecinerunt. Tum pulsus Etruria Libo, Vmbria Termus, Domitius Corfinio. Et peractum erat bellum sine sanguine, si Pompeium Brundusij opprimere potuisset, & cœperat, sed ille per

ob-

obsessi claustra portus, nocturna fuga euasit. Turpe dictu modo princeps patrum, pacis, bellique moderator, per triumphatū à se mare lacera, & pæne inermi naue fugiebat. Nec Pompeius ab Italia, quam senatus ab Vrbe fugatur prior, quam pæne vacuam metu, Cæsar ingressus, Consulem se ipse facit. Ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, iussit effringi: censumq; & patrimonium populi Romani ante rapuit, quam imperium, pulso fugatoque Pompeio, maluit prius ordinare prouincias, quā ipsum sequi Siciliam & Sardiniam, annonæ pignora, per legatos habuit. Nihil hostile erat in Gallia: pacem ipse fecerat, sed ad Hispanienses Pompeij exercitus transeūti per eam duci portas claudere ausa MASSILIA est. Misera, dum cupit pacem belli metu, in bellum incidit: sed quia tutis muris erat, vinci eā sibi iussit absenti. Græcula ciuitas, non pro mollitiæ hominis, & vallum cædere, & incendere machinas ausa, & congredi nauibus: sed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terra, mariq; perdomuit. Mox dedentibus sese ablata omnia præter, quam potiorem omnibus habebant, libertatem. Anceps, variumque, & cruentum in Hispania bellum cum legatis Cnæi Pompeii Petreio & Afranio: quos Ilerdæ castra habentes, apud

Sicorim amnem obsidere, & ab oppido intercludere aggreditur. Interim obundatione verni fluminis, commeatibus prohibet. Sic fame castra tentata sunt, obsessorque ipse quasi obsidebatur: sed vbi pax fluminis rediit, populationibus & pugna campos aperuit: iterum ferox instat: & cedentes ad Celtiberiam consequutus, aggere, & vallo, ac per hæc siti ad deditionem compulit. Sic citerior Hispania recepta est, nec vlterior moram fecit: quid enim vna post quinque legiones? Itaque vltro cedente Varrone, Gades, fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæsaris sequebantur. Aliquid tamen aduersus absentem ducem ausa fortuna est circa Illyricũ, & Africam, quasi de industria prospera eius aduersus radiarentur. Quippe quum fauces Adriatici maris iussi occupare Dolabella, & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyræo litore castra posuissent, iã maria late tenẽte Põpeio, repẽte legatus eius Octauius Libo ingẽtibus copijs classicorũ, circumuenit vtrumq;. Deditionem fames extorsit Antonio. Missæ quoque à Basilio in auxilium eius rates, quales inopia nauium fecerat, noua Pompeianorum arte Cilicum, actis sub mari funibus, captæ quasi per indaginem. Duas tamen æstus explicuit: vna, quæ Opiterginos ferebat, inuadis hæsit, memorandumque posteris exitum dedit,

dit. Quippe vix mille iuuenum manus, circumfusi vndique exercitus per totum diem tela sustinuit: & quum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret; hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus in se concurrit. In Africa quoq; par & virtus, & calamitas Curionis fuit: qui ad recipiendam prouinciam missus, pulso, fugatoque, Varo iam superbus, subitum Iubæ regis aduentum, equitatumque Maurorum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor suasit, vt amissum sua temeritate exercitum, morte sequeretur. Sed iam debitum par fortuna flagitante; sedem bello Pompeius Epiron elegerat, nec Cæsar moratus: quippe ordinatis à tergo omnibus, quamuis hyems media prohiberet, tempestate ad bellum nauigauit: positisque ad Oricum castris, quũ pars exercitus ob inopiam nauium cũ Antonio relicta, Brundusij moram faceret, adeo impatiens erat, vt ad arcessendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia, speculatorio nauigio, solus ire tentauerit. Extat ad trepidum tanto discrimine gubernatorem, vox ipsius: Quid times? Cæsarem vehis. Contractis in vnum vndique copijs, positisq; cominus castris, diuersa erant ducum consilia. Cæsar pro natura ferox, & conficiendæ rei cupidus, ostentare aciem, prouocare, lacessere; nunc

obsidione castrorum, quæ sexdecim millium vallo obduxerat, (sed quid his obesset obsidio, qui patente mari omnibus copijs abundarent?) nunc expugnatione Dyrrachij irrita; (quippe quam vel situs inexpugnabilem faceret:) ad hoc assiduis in eruptionem hostium prœlijs, (quo tempore egregia virtus Scæuæ centurionis emicuit, cuius in scuto centum atque quadraginta tela sedere) iam vero direptione vrbium sociarum, quum Oricum, & Gõphos, & alia castella Thessaliæ vastaret. Pompeius aduersus hæc nectere moras, tergiuersari simul, vt hostem interclusum vndique inopia commeatuum terreret, vtque ardentissimi ducis consenesceret impetus. Nec diutius profuit duci salutare consilium. Milites ocium, socij moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis, prælio sumpta est Thessalia: & Philippicis campis, Vrbis, imperij, generis humani fata cõmissa sunt. Nunquam vllo loco tantum virium populus Romanus, tantum dignitatis fortuna vidit: Trecenta amplius millia hinc & illinc, præter auxilia regum, & Senatus. Nunquam imminentis ruinę manifestiora prodigia, fuga victimarum, examina in signis, interdiu tenebræ. Dux ipse, & nocturna imagine, theatri sui audiens plausum, in modum planctus, circumsonare:

re: & mane cum pullo (nefas) apud principia conſpectus eſt. Numquam acrior neque alacrior exercitus Cæſaris fuit. Inde claſſica prius, inde tela. Annotatum quoq; committentis aciẽ Craſtini pilum: qui mox adacto in os gladio, ſic inter cadauera repertus, libidinem ac rabiem, qua pugnauerat, ipſa nouitate vulneris præferebat. Sed nec minus admirabilior illius exitus belli. Quippe quum Pompeius adeo equitum copia abundaret, vt facile circumuenturus ſibi Cæſarem videretur, circumuentus ipſe eſt. Nam quum diu ęquo mare contenderent, iuſſuque Pompeij fuſus à cornu erupiſſet equitatus, repente hinc ſigno dato, Germanorum cohortes tantum in effuſos equites fecere impetum, vt illi eſſe pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc ſtragem fugientis equitatus, leuis armaturæ ruina comitata eſt. Tunc terrore latius dato, turbantibus inuicem copijs, reliqua ſtrages quaſi vna manu facta eſt. Nec vlla res magis exitio fuit, quam ipſa exercitus magnitudo. Multas in eo prœlio Cæſar fuit; mediuſque inter Imperatorem & militem Voces quoque obequitantis exceptæ, altera cruenta, ſed docta, & ad victoriam efficax, Miles faciem fert: altera ad iactationem compoſita. Parce ciuibus, quum ipſe ſequeretur. Felicem vtcumque in malis Pompeium,

si eadem ipsum, quæ exercitium eius, fortuna traxisset. Superstes dignitati suæ vixit, vt cum maiore dedecore per Thessalica Tempe equo fugeret, vt vna nauicula Lesbon applicaretur pulsus Hedris in deserto Ciliciæ scopulo fugam in Parthos, Africam, vel Ægyptum agitaret: vt denique in Pelusiaco littore, imperio vilissimi regis, consilijs spadonum, &, ne quid mali desit, Septimij desertoris sui gladio trucidatus, sub oculis vxoris suæ, liberorumq; moreretur. Quis non peractum esse cum Pompeio crederet bellum? atqui acrius multo atq; vehementius Thessalici incendij cineres recaluere. Et in ÆGYPTO quidem aduersus Cæsarem sine partibus bellum. Quippe cum PTOLEMÆVS rex Alexandriæ, summum ciuilis belli scelus peregisset, fœdusq; amicitiæ cum Cæsare, medio Pompeij capite sanxisset, vltionem tanti viri Manibus quærente fortuna, causa non defuit. CLEOPATRA regis soror affusa Cæsaris genibus, partem regni reposcebat. Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur ex illo, quod talis passa videbatur iniuriam: odium ipsius regis, qui Pompeij cædem, partium fato, non Cæsari dederat, haud dubie idem in ipsum ausurus, si expedisset. Quam vbi Cæsar restitui iussit in regnum, statim ab eidem percussoribus Pompeij, obsessus in regia, quantis

uis exigua manu, ingentis exercitus molem mira virtute sustinuit. Ac primum ædificiorum proximorum, atq; naualium incendio, infestorum hostium tela submouit: mox in pæninsulam Pharon subitus euasit: inde depulsus in maria, mira felicitate ad proximam classem enatauit, relicto quidem in fluctibus paludamento, seu fato, seu consilio vt illud ingruentibus hostiū telis, saxisque peteretur. Tandem receptus à classicis suis, vndique simul hostes adortus, debellata perfida gente, iusta generi Manibus dedit. Quippe & Theodorus magister, auctorq; totius belli, & ne virilia quidem portenta, Photinus, atque Ganymedes, diuersa per mare & terras fuga & morte consumpti. Regis ipsius corpus obrutum limo repertum est in aureæ loricæ honore. In Asia quoque nouus rerum motus à Ponto, plane quasi de industria captante fortuna hunc Mithridatico regno exitum, vt à Pompeio pater, à Cæsare filius vinceretur. Rex Pharnaces magis discordiæ nostræ fiducia, quam virtutis suæ, infesto in Cappadociam agmine ruebat: sed hunc Cęsar aggressus, vno, &, vt sic dixerim, non toto prœlio, obtriuit, more fulminis, quod vno, eodemque momento venit, percussit, abscessit. Nec vana de se prædicatio est Cæsaris, ante victum hostem esse, quam visum. Sic cum ex-

teris:

teris: at in Africa cum ciuibus multo atrocius, quam in Pharsalia. Huc reliquias partium naufragium quidam furoris æstus expulerat; nec reliquias diceres, sed integrum bellum. Sparsæ magis, quam oppressæ vires erant. Auxerat sacramentum ipsa clades Imperatoris: nec degenerabat ducum successio. Quippe satis ample sonabant in Pompeiani nominis locum Cato & Scipio. Accessit copijs Mauritaniæ rex Iuba, videlicet vt latius vinceret Cæsar. Nihil ergo inter Pharsaliam, & Thapson, nisi quod amplior, eoq; acrior Cæsarianorum impetus fuit, indignantium post Pompeium creuisse bellum. Deniq; quod alias nunquam ante imperium ducis, sua sponte cecinerunt. Strages à IVBA cœpit. Eius elephanti bellorum rudes, & nuper à sylua, consternati subito clãgore: statim & exercitus in fugam, & duces fortius, quam vt fugerent, non inconspicua tamen morte omnium. Iam SCIPIO naue fugiebat: sed assequutis cum hostibus gladium per viscera exegit: & vbi esset quodam requirente, respondit hoc ipsum, Bene se habet Imperator. Iuba quum sese recepisset in regiam, magnifice epulatus, postero die cum PETREIO fugæ comite, super mensas, & pocula interficiendum se ei præbuit: Ille & regi suffecit, & sibi: quum interim semesi in medio cibi, & parentalia ser-

fercula regio ſimul, Romanoque ſanguine madebant. CATO non interfuit bello: poſitiſq; apud Bagradam caſtris, VTICAM velut altera Africæ clauſtra ſeruabat. Sed accepta partium clade, nihil cunctatus, vt ſapiente dignum erat, mortem etiam lętus acciuit. Nam poſtquam filium, comiteſque ab amplexu dimiſit, in nocte lecto ad lucernam Platonis libro, qui immortalitatem animæ docet, paululum quieuit: tum circa primam vigiliam ſtricto gladio reuelatum manu pectus ſemel, iterumque percuſſit. Auſi poſt hoc virum medici violare fomentis. Ille paſſus, dum abſcederent, reſcidit plagas: ſequutaque vis ſanguinis moribũdas manus in ipſo vulnere reliquit. Quaſi non eſſet vſquam dimicatum, ſic arma rurſus, & partes: quantoque Africa ſupra Theſſaliam, tanto Africam ſuperabat Hiſpania: plurimumq; fauoris partibus dabat fraternitas ducum, & pro vno duos ſtare Pompeios. Itaque nuſquam atrocius, nec tam ancipiti marte concurſum eſt. Primum in ipſo oſtio Oceani Varus, Didiuſque legati conflixere: ſed acrius fuit cum ipſo mari, quam inter ſe nauibus bellum: ſiquidem velut furorem ciuium caſtigaret Oceanus, vtramq; claſſem naufragio cecidit. Quinam ille horror, quum eodem tempore fluctus, procellæ, viri, naues, armamenta confli-

ge-

gerent? adde situs ipsius formidinem; vergentia in vnum, hinc Hispaniæ, inde Mauritaniæ littora; mare & intestinum, & externum; imminentesque Herculis speculas; quum omnia vndique simul prœlio, & tempestate sæuirent. Mox circa obsidiones vrbium vtrimq; discursum est, quæ miseræ inter hos; atque illos duces societatis Romanæ pœnas dabant. Omnium postrema certaminum Munda. Hic non pro certa felicitate, sed anceps, & diu triste prœlium: vt plane videretur nescio quid deliberare fortuna: Sane & ipse ante aciem mœstior non ex more Cæsar, siue respectu fragilitatis humanæ, siue nimiam prosperorum suspectam habens continuationem: vel eadē timens, postquam idem esse cœperat, quod Pompeius. Sed in ipso prœlio, quod nemo vnquam meminerat, quū diu pari marte acies nihil aliud quam occiderent, in medio ardore pugnantium subito ingens inter vtrosque silentium, quasi conuenisset: hic omnium sensus erat. Nouissime illud inusitatum, Cæsaris oculis (nefas) post quatuordecim annos, probata veteranorum manus gradum retro dedit. Quod etsi nondum fugerat, apparebat tamen pudore magis, quam virtute resistere. Itaque ablegato equo, similis furenti, primam in aciem procurrit. Ibi prensare fugientes, confirmare, per

totum

totum denique agmen oculis, manibus, clamore volitare. Dicitur in illa perturbatione & de extremis agitasse secum; & ita manifesto vultu fuisse, quasi occupare manu mortem vellet, nisi cohortes hostiũ quinq; per transuersam aciem actæ, quas Labienus periclitantibus castris subsidio miserat; fugæ speciem præbuissent. Hoc aut & ipse credidit, aut dux callidus arripuit in occasionem: & quasi in fugientem inuectus, simul & suorum erexit animos, & hostes perculit. Nam hi dum se putant vincere, fortius sequi: Pompeiani dum fugere credunt suos, fugere cœperunt. Quanta fuerit hostium cędes, ira, rabiesque victoribus, sic estimari potest. Hoc à prælio profugi, quum se Mundæ recepissent, & Cæsar obsideri statim victor imperasset, ex congestis cadaueribus agger effectus est, quæ pilis, iaculisque confixa, inter se tenebãtur, fœdum etiam inter barbaros. Sed videlicet victoriam desperantibus Pompeij liberis, Cnæum prælio profugum, crure saucio, deserta & auia petentem, Cenonius apud Lauronam oppidum consequutus, pugnantem (adeo nondum desperauerat) interfecit. Sextum fortuna in Celtiberiam interim abscondit alijsque post Cæsarem bellis reseruauit. Cæsar in patriam victor inuehitur. Primum de Gallia TRIVMPHVM

PHVM transmiserat Rhenus, & Rhodanus, & ex auro captiuus Oceanus: alterum laurus Ægyptia, tunc in ferculis Nilus, Arsinoe, & ad simulachrũ igniũ ardens Pharus. Tertius de Pharnace currus, & Ponto. Quartus Iubam & Mauros, & bis subactam ostendebat Hispaniam, Pharsalia, Thapsos, & Munda nusquam. Et quanto maiora erant, de quibus non triumphabat! Hic aliquando finis armis fuit. Reliqua pax incruenta: pensatumque clementia bellum. Nemo cæsus imperio præter Afranium: satis ignouerat semel, & Faustum Syllam: didicerat generum timere, filiamq; Pompeij cum patruelibus ex Sylla: hic posteris cauebatur. Itaque non ingratis ciuibus, omnes vnum in principem congesti honores circa templa imagines, in theatro distincta radijs corona, suggestus in curia, fastigium in domo, mensis in cælo ad hoc pater ipse patriæ, perpetuusque dictator nouissime, dubium an ipso volente, oblata pro Rostris ab Antonio cõsule regni insignia. Quæ omnia velut insulæ in destinatam morti victimam congerebantur. Quippe clementiam principis vicit inuidia, grauisque erat liberis ipsa beneficiorum potentia. Nec diutius dilatio donata est: sed Brutus, & Cassius, alijque patricij consenserũt in cędem principis. QVANTA VIS FATI? mana-

na-

nauerat late coniuratio, libellus etiam Cæsari datus eodem die, nec perlitare centum victimis potuerat, venit in curiam tamen, expeditionem Parthicam meditans, ibi in curuli sedentem eum senatus inuasit: tribusque & viginti vulneribus ad terram datus est. Sic ille, qui terrarum orbem ciuili sanguine impleuerat, tandem ipse sanguine suo curiam impleuit.

Cæsar Augustus.

CAP. III.

POpulus Romanus, Cæsare & Pompeio trucidatis, redisse in statum pristinæ libertatis videbatur: & redierat, nisi aut Pompeius liberos, aut Cæsar hæredem reliquisset: vel, quod vtroque perniciosius fuit, si non collega quondam, mox æmulus Cæsarianæ potentiæ, fax, & turbo sequentis sæculi, superfuisset Antonius. Quippe dum Sextus paterna repetit, trepidatũ toto mari, dum Octauius mortem patris vlciscitur, iterum fuit mouẽda Tessalia. Dum Antonius varius ingenio aut successorem Cesaris indignatur Octauiũ, aut amore Cleopatræ; desciscit in regem. Nam aliter saluus esse nõ potuit, nisi confugisset ad seruitutem. Gratulandum tamen in tanta perturbatione est, quod potissimum ad Octauium Cæsarem

ſarem Auguſtum ſumma rerum rediſſe: qui ſapientia ſua, atq; ſolertia, percuſſum vndique, & perturbatum ordinauit imperij corpus. Quod ita haud dubie nunquã coire & conſentire potuiſſet, niſi vnius præſidis nutu, quaſi anima, & mente regeretur. Marco Antonio, Publio Dolabella Conſulibus, imperium Romanum iam ad Cæſares transferente fortuna, varius, & multiplex ciuitatis motus fuit: quodque in annua cæli conuerſione fieri ſolet, vt mora ſidera tonent, ac ſuos flexus tẽpeſtate ſignificent: ſic in Romanę dominationis, ideſt humani generis conuerſione, penitus intremuit, omnique genere diſcriminum, ciuilibus, terreſtribus, ac naualibus belli, omne imperij corpus agitatum eſt.

Bellum Mutinenſe.

CAP. IV.

PRima ciuilium motuum cauſa teſtamentum Cæſaris fuit, cuius ſecundus hæres Antonius prælatum ſibi Octauium furens, inexpiabile contra adoptionem acerrimi iuuenis ſuſceperat bellum. Quippe quum intra decem & octo annos tenerum, obnoxium, & opportunum iniurię iuuenem videret; ſe plene ex commilitio Cæſaris dignitatis, & furtis hæreditatem lacerare, ipſum inſectari probris, & cunctis artibus, quum adoptionem Iuliæ gentis inhibere non deſineret: deniq; ad op-

pri-

primẽdum iuuenem, palam arma moliri: & iam parato exercitu in Cisalpina Gallia resistentem motibus suis Decimum Brutum obsidebat. Octauius Cæsar ætate, & iniuria fauorabilis, & nominis maiestate, quod sibi induerat, reuocatis ad arma veteranis, priuatus (quis crederet?) Consulem aggreditur: obsidione Mutinæ liberat Brutum. Antonium exuit castris: Tum quidem etiam manu pulcher apparuit: nam cruentus & saucius aquilam à moriente signifero traditam, suis humeris in castra referebat.

Bellum Perusinum.

CAP. V.

ALterum bellum concitauit agrorum diuisio, quos Cæsar veteranis in castris, pretium militiæ, persoluebat. Semper alias Lucij Antonij pessimum ingenium Fuluia, gladio cincta virilis militiæ, vxor, agitabat. Ergo depulsos agris colonos incitando, iterum in arma ierat. Hic vero iam non priuatis, sed totius senatus suffragiis iudicatum hostem Cæsar aggressus, intra Perusiæ muros redegit, compulitque ad extrema deditionis, turpi & nihil non experta fame.

Triumuiratus.

CAP. VI.

QVum solus etiam grauis paci, grauis Reipublicæ esset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus ac-

cessit.

cessit. Quid contra duos exercitus necesse fuit venire in cruentissimi fœderis societatem? Diuersa omnium nota incendia. Lepidum diuitiarum cupido quarum spes exturbatione Reipublicæ: Antonium vltiones de his, qui se hostem iudicassent: Cæsarem inultus pater, & Manibus eius graues Cassius, & Brutus agitabant. In hoc velut fœdus pax inter tres duces componitur. Apud Confluentes, inter Perusiam & Bononiam iungunt manus, & exercitus consalutant. Nullo more Triumuiratus inuaditur, oppressaq; armis Republica, rediit Syllana proscriptio: cuius atrocitas nihil in se minus habet, quam numerum centum quadraginta senatorum. Exitus fœdi, truces, miserabiles, toto terrarum orbe fugientium: pro quibus qui pro dignitate rei ingemiscat, quum Antonius Lucium Cęsarem auunculum suum, Lepidus Lucium Paulum suum fratrem proscripserit? Romæ capita cæsorum proponere in Rostris iam vsitatū erat: verum sic quoque ciuitas lacrymas tenere nō potuit, quum recisum Ciceronis caput in illis suis Rostris videretur; nec aliter ad videndum eum, quā solebat ad audiendum, concurreretur. Hæc scelera in Antonij Lepidiq; tabulis Cęsar percussoribus patris contentus fuit. Hæc quoque nisi multa fuisset, etiam iusta cædes haberetur.

Bel-

Bellum Cassij & Bruti.

CAP. VII.

BRutus & Cassius sic Cæsarem quasi Tarquinium regem, depulisse regno videbantur: sed libertatem, quam maxime restitutam voluerunt, illo ipso parricidio perdidere. Igitur cæde perfecta, quum veteranos Cæsaris, nec immerito, timerent, statim è curia in Capitolium confugerunt. Nec illis ad vltionē deerat animus, sed ducem non habebant. Igitur quum appareret, quæ strages Reipublicæ immineret, displicuit vltio cum Consulis abolitione decreta. Ne tamen publici doloris oculos ferent, in prouincias ab illo ipso, quem occiderant, Cæsare datas, Syriam & Macedoniam, concesserunt. Sic vindicta Cæsaris dilata potius, quam oppressa est. Igitur ordinata magis, vt poterat, quam vt debebat in Triumuiros republica, relicto ad Vrbis præsidium Lepido, Cæsar cum Antonio in Cassium Brutumque succingitur. Illi comparatis ingentibus copijs, eandem illam, quæ fatalis Cnæo Pompeio fuit, arenam insederant. Sed nec tum imminentia cladis destinatæ signa latuere. Nam & assuetæ cadauerum pabulo volucres, castra quasi iam sua circumuolabant. & in aciem prodeuntibus obuius Æthiops, nimis aperte ferale signum fuit. Ipsique Bruto per noctem, quum illato lumine ex more aliqua

secum agitaret, atra quædam imago se obtulit: & quę esset interrogata; Tuus, inquit, MALVS GENIVS. Hoc dixit, & sub oculis mirantis euanuit. Pari in meliora præsagio in Cæsaris castris omnia aues. victimæque promiserant: sed, nihil illo præsentius, quod Cæsaris medicus somnio admonitus est, vt Cæsar castris excederet, quibus capi imminebat, vt factum est. Acie namq; commissa, quum pari ardore aliquandiu dimicatum foret: & quanuis duces non essent præsentes, quorum alterum corporis ægritudo, illum metus, & ignauia subduxissent, staret tamen pro partibus inuicta fortuna & vltoris, & qui vindicabantur, primū adeo anceps fuit, & par vtrimque discrimen, vt exitus prœlii docuit. Capta sunt hinc Cæsaris castra inde Cassij. Sed quanto efficacior est fortuna, quam virtus? & quam verum est, quod moriens efflauit, non in re, sed in verbo tantum esse virtutem! Victoriam illi prœlio error dedit. Cassius inclinato cornu suorum, quum captis Cæsaris castris, rapido impetu recipientes se equites videret, fugere arbitratus, euadit in tumulum: inde puluere, & strepitu, etiam nocte vicina, eximentibus gestæ rei sensum, quum speculator quoque in id missus, tardius renuntiaret: transactum de partibus ratus, vni de proximis auferendum præbuit caput. Brutus quum in

in Cassio etiam suum animum perdidisset, ne quid ex constituti fide resignaret (ita enim par superesse bello conuenerat) ipse quoque vni comitum suorum præbuit latus. Quis sapientissimos viros nō miretur ad vltimum non suis manibus vsos? nisi si hoc quoque ex persuasione defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum pijssimarumque animarum, iudicio suo, scelere alieno vterentur.

Bellum cum Sexto Pompeio.

CAP. VIII.

SVblatis percussoribus Cæsaris, supererat Pompeij domus. Alter iuuenum in Hispania occiderat, alter fuga euaserat, contractisque infelicis belli reliquijs, quum insuper ergastula armasset, Siciliam, Sardiniamque habebat. Iam & classe medium mare insederat. O quam diuersus à patre! Ille Cilicas extinxerat: hic secum piratas nauales agitabat. Tanta mole belli penitus in Siculo freto iuuenis oppressus est: magnique famam ducis ad inferos secum tulisset, si nihil tentasset vlterius: nisi quod magnæ indolis signum est SPERARE SEMPER. Perditis enim rebus profugit: Asiamque velis petit. venturus ibi in manus hostium, & catenas, &, quod miserrimum est fortibus viris, ad hostium arbitrium sub precussore moriturus. Non alia post Xerxem miserabilior fu-

ga, quippe modo trecentarum quinquaginta nauium dominus, cum sex septemue fugiebat, extincto Prætoriæ nauis lumine, annulis in mare abiectis, pauens atque respectans, & tamen non timens, ne periret.

Bellum Parthicum duce Ventidio.

CAP. IX.

QVamuis in Cassio & Bruto partes sustulisset, in Pompeio totum partium nomen abolesset: nondum tamen ad pacis stabilitatem profecerat Cæsar, quum scopulus, & nodus, & mora publicę securitatis superesset Antonius. Nec ille defuit vitijs, quin periret: imo omnia expertus ambitu & luxuria, primum hostes, deinde ciues, tandem etiam terrę seculum liberauit. Parthi clade Crassiana altius animos erexerant: ciuilesque populi Romani discordias læti acceperant: itaque vt prima effulsit occasio, non dubitauerunt erumpere, vltro quidem inuitante Labieno, qui missus à Cassio, Brutoque (quis furor scelerum?) sollicitauerat hostes in auxilium, & illi, Pacoro duce, regio iuuene, dissipant Antoniana pręsidia. Casca legatus, ne veniret in potestatem, à gladio suo impetrauit. Denique ablata Syria, emanabat latius malum, hostibus sub auxilij specie sibi vincentibus, nisi Ventidius, & hic legatus Antonii, incredibili felicitate & Labieni copias, ipsum-

ſumq; Pacorum, & omnem Parthicum equitatum toto inter Orontem, & Euphratem ſinu late cecidiſſet. Viginti amplius millium fuit, nec ſine conſilio ducis, qui ſimulato metu adeo paſſus eſt hoſtem caſtris ſuccedere, donec abſumpto iactus ſpatio, adimeret vſum ſagittarum. Rex fortiſſime dimicans cecidit. Mox circumlato eius per vrbes, quæ deſciuerant, capite, Syria ſine bello recepta. Sic Craſſianam cladem Pacori cæde penſauimus.

Bellum Parthicum Antonij.

CAP. X.

EXpertis inuicem Parthis, atque Romanis, quum Craſſus atq; Pacorus vtrimq; virium mutuarum documenta feciſſent, pari rurſus reuerentia, integrata amicitia, & quidem ab ipſo fœdus Antonio cum rege percuſſum. Sed immenſa vanitas hominis, dum titulorum cupidine Araxem, & Euphratem ſub imaginibus ſuis legi concupiſcit: neque cauſa, nec conſilio, ac ne imaginaria quidem belli indictione, quaſi hoc quoque ex arte ducis præriperet, relicta repente Syria in Parthos impetum facit. Quæ gens præter armorum fiduciam callida, ſimulat trepidationem, & in campos fugam. Hic ſtatim quaſi victor ſequebatur: quum ſubito, nec magna hoſtium manus, ex improuiſo, & iam infeſſos via, ſub veſpere velut nimbus

erupit:& miſſis vndique ſagittis, duas legiones operuerunt.

Nihil acciderat in comparationem cladis, quæ in poſterum diem imminebat, niſi interueniſſet deum miſeratio. Vnus ex clade Craſſiana Parthico habitu caſtris adequitat, & ſalute Latine data, quum fidem ipſo feciſſet, quid immineret, edocuit; iam affuturum cum omnibus copijs regem: irent retro, peterentque montes: [illegible] quoque hoſtē fortaſſe non defore, itque ita ſequuta eſt minor vis hoſtiim, quam imminebat. Adfuit tamen, deleteq́ui ę relique copiæ forent, niſi vrgentibus telis in modum granlinis, quadam ſorte quaſi docti, proubuiſſent in genua milites, & elatis per capita ſcutis, cæſorum ſpeciem ræbuiſſent. Tum Parthus, arch[illegible]s hibuit. Deinde Romani quum ſe rſus extuliſſent, adeo res miraculo it, vt vnus ex Barbaris miſerit vom; Ite, & bene valete Romani, erito vos victores fama gentium loitur, qui Parthorum tela fertis. Non inor ex aqua poſtea, quam ab hoſtiis excepta clades. Infeſta primum i regio tum quibuſdam Salmacidis uius infeſtior, nouiſſimeque iam inualidis, & auide hauriebatur: um noxiæ etiam dulcis fieret. Mox ardores per Armeniam, & niues r Cappadociam, & vtriuſque cæli ſubi·

bita mutatio pro pestilentia fuit. Sic vix tertia parte de sedecim legionibus reliqua, quum argentum eius passim dolabris concideretur, & subinde inter moras mortem à gladiatore suo efflagitasset, egregius imperator tandem profugit in Syriam, ibiq; incredibili quadam mentis vecordia ferocior aliquanto factus est: quasi vicisset, qui euaserat.

Bellum cum Antonio & Cleopatra.

CAP. XI.

FVror Antonij quatenus ambitu nõ interiret, luxu, & libidine extinctus est. Quippe post Parthos, quum exosus arma in otio ageret, captus amore Cleopatræ, quasi bene gestis rebus, in regio se sinu reficiebat. Hæc mulier Ægyptia, ab ebrio imperatore, pretium libidinum Romanum imperiũ petit. Et promisit Antonius: quasi facilior esset Partho Romanus. Igitur dominationem parare, nec tacite, sed patriæ, nominis, togæ, fascium oblitus, totus in monstrum istud vt mente, ita, animo quoque, & cultu desciuerat. Aureum in manu baculum ad latus acinace, purpurea vestis ingentibus obstricta gemmis, diadema aderat, vt regina rex ipse frueretur. Ad primam nouorum motuum famam Cæsar à Brundusio traiecerat, vt venienti bello occurreret: positisque in Epiro castris, Leucadem insulam, montemque

Leucaten, & Ambracij sinus cornua, infesta classe, succinxerat. Nobis quadringentæ amplius naues, ducentæ non minus hostium: sed numerum magnitudo pensabat. Quippe à senis in nouenos remorum ordinibus: ad hoc turribus, atque tabulatis alleuatæ, castellorum, & vrbium specie, non sine gemitu maris, & labore ventorum ferebantur, quæ quidem ipsa moles exitio fuit. Cæsaris naues à triremibus in senos, non amplius, ordines creuerant. itaque habiles in omnia, quæ vsus poscebat, ad impetus, & recursus, flexusque ca piendos, illas graueis, & ad omnia pręeditas singulas plures adortæ, missilibus simul cum rostris, ad hoc ignibus iactis, ad arbitrium dissipauere. Nec vlla re magis hostilium copiarum apparuit magnitudo, quam post victoriam. Quippe immēsa classis naufragio belli facto, toto mari ferebatur: Arabumque, & Sabæorum. & mille aliarum gentium Asiæ spolia, purpuram, aurumq; in ripam assidue mota ventis maria remouebant. Prima dux fugæ regina, cum aurea puppe, veloque purpureo, se in altum dedit. Mox sequutus Antonius: sed instare vestigijs Cæsar. Itaque nec aperta in Oceanum fuga, nec munita præsidijs vtraque Ægypti cornua, Parætonium, atque Pe-

Pelusium profuere, prope manu tenebantur. Prior ferrum occupauit Antonius. Regina ad pedes Cæsaris prouoluta tentauit oculos ducis, frustra. Nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit. Nec illa de vita, quæ offerebatur, sed de parte règni laborabat. Quod vbi desperauit à principe, seruarique se triumpho vidit, incautiorem nacta custodiam. in Mausoleum se, (sepulchra regum sic vocant) recepit: vbi maximos, vt solebat, induta cultus, in differto odoribus solio, iuxta suum se collocauit Antonium: admotisq; ad venas serpentibus, quasi somno soluta.

Bellum aduersus gentes exteras.

CAP. XII.

HIC finis armorum ciuilium, reliqua aduersus exteras gentes: quę districto circa mala sua imperio, diuersis orbis oris emicabāt. Noua quippe pax: nec dum assuetæ frenis seruitutis, tumidæ gentium inflatæq; ceruices, ab imposito nuper iugo resiliebant. Ad SEPTENTRIONEM conuersa ferme plaga, ferocius agebat, Norici, Illirij, Pannonij, Dalmatæ, Mysi, Traces & Daci, Sarmatæ atque Germani. NORICIS animos dabant Alpes atque niues, quo bellum, non posset ascendere: sed omnes illius cardinis populos, Brennos, Senones atq; Vindelicos, per priuignum suū Clau-

dium Drusum perpacauit. Quæ fuerit callidarum gentium feritas, facile vel mulieres ostendere: quę deficientibus telis, infantes ipsos afflictos humo, in ora militum aduersa miserunt. ILLYRII quoque sub Alpibus agunt, imasque valles earum, ad quædam quasi claustra, custodiunt abruptis torrentibus impliciti in hos expeditionem ipse sumpsit: fierique pontes imperauit. Hic se & aquis & hoste turbantibus, cunctanti ad ascensum militi scutum de manu rapuit: & in via primus, tunc agmine sequuto, quum Illyricus multitudine pontem succidisset, saucius manibus ac cruribus, speciosior sanguine, & ipso periculo augustior, terga hostium percecidit. PANNONII duobus saltibus, ac tribus fluuijs. Drauo, Sauo, Histroque vallabantur populati proximos, intra ripas se recipiebant, in hos domandos. Vrbium misit, cessi sunt in vtrisque fluminibus, Arma victorum non ex more belli, cremata, sed capta sunt, & in profluentes data, vt cæteris, qui resistebant, victoria sic nuntiaretur. DALMATÆ plerumq; sub syluis agunt: inde in latrocinia promptissimi. Hos iam quidem Marcius incensa vrbe Delminio quasi detruncauerat: postea Asinius Pollio gregibus, armis, agris multauerat (hic secundus orator) sed Augustus perdoman-

mandos Vibio mandat: qui efferum genus fodere terras coegit, aurumque venis repurgare, quod alioquin gens omnium cupidissima, studiosa diligentia acquirit: vt illud in vsus suos seruare videatur. MYSI quam feri, quam truces fuerint ipsorũ etiã barbari barbarorũ, horribile dictu est. Vnus ducũ, ante aciẽ postulato silentio, Qui vos, inquit, estis? Responsũ inuicem: Romani gentium domini. Et illi, ita, inquiunt, si nos viceritis. Accepit omen Marcus Crassus. Illi statim ante aciem immolato equo concepere votum, vt cæsorum extis ducum, & litarent, & vescerentur. Deos audisse crediderim nec tubam sustinere potuerunt. Non minimum terroris incussit barbaris Domitius centurio, satis barbaræ, efficacis tamen apud pares homines stoliditatis, qui foculum gerens super cassidem, suscitatam motu corporis flãmam velut ardenti capite fundebat. Ante hos, THRACVM maxime populus desciuerat. Ille barbarus & signis militaribus, & disciplina, armis etiam Romanis assueuerat: sed à Pisone perdomiti, in ipsa captiuitate rabiem ostendere. quippe quum catenas morsibus tentarent, feritatem suam ipsi puniebant. DACI montibus in hærent. Cotisonis regis imperio, quotiens concretus gelu Danubius iunxerat ripas, decurrere sole-

bant, & vicina populari. Visum est Cæsari Augusto gentem aditu difficillimam submouere. Misso igitur Lentulo, vltra vlteriorem repulit ripam, citra, præsidia constituit. Sic tunc Dacia non victa, sed summota, atque dilata est. SARMATÆ parentibus campis inequitant, & hos per eundem Lentulū prohibere Danubio satis fuit. Nihil præter niues, rarasque syluas habent. Tanta barbaries est, vt pacem non intelligant. GERMANIAM quoque vtinam vincere tanti non putasset! magis turpiter amissa est, quam gloriose acquisita: sed quatenus sciebat patrem suum Cæsarem, bis traiecto ponte Reno, quæsisse bellum, in illius honorem cōcupiuit facere prouinciam, & factum erat; si barbari tā vitia nostra, quam imperia, ferre potuissent. Missus in eam prouinciam Drusus, primos domuit VSIPETES: inde TENCTHEROS percurrit, & CATTOS. Nā MARCOMANORVM spolijs insignibus quēdam editum tumulum in trophæi modum excoluit. Inde validissimas nationes, CHERVSCOS, SVEVOSQVE & SICAMBROS pariter aggressus est: qui viginti cēturionibus incrematis hoc velut sacramento sumpserant bellum, adeo certa victoriæ spe, vt prædam in antecessum pactione diuiderent. Cherusci equos, Sueui aurum & argentum, Sicambri cap-

captiuos elegerant: ſed omnia retrorſum. Victor namq; Druſus equos, pecora, torques eorum, ipſoſque, præda diuiſit, & vendidit, præterea in tutelam prouinciarum, præſidia, atq; cuſtodias vbiq; diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albin, per Viſurgim. Nam per Rheni quidē ripam, quinquaginta amplius caſtella direxit. Bonnam & Geldubam pontibus iunxit, claſſibuſq; firmauit. Inuium atque inacceſſum in id tempus Hercynium ſaltū patefecit. Ea denique in GERMANIA pax erat, vt mutati homines, alia terra, cælum ipſum mitius, molliuſque ſolito videretur. Denique non per adulationem, ſed ex meritis, defuncto ibi fortiſſimo iuuene, ipſi, quod nunquam alias ſenatus, cognomen ex prouincia dedit. Sed difficilius eſt prouincias obtinere, quam facere. viribus parantur, iure retinentur. Igitur breue id gaudium. Quippe Germani victi magis, quam domiti erant: moreſque noſtros magis, quam arma ſub imperatore Druſo ſuſceperant: poſtquam vero ille defunctus, Vari Quinctilij libidinem, ac ſuperbiam haud ſecus, quam ſæuitiam, odiſſe cœperunt. Auſus ille agere conuentum: & in caſtris ſe direxerat, quaſi violētiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce poſſet inhibere: at illi, qui iam pridem rubigine oblitos enſes, inerteſque mœrerent equos, vt

vt primum togas, & sęuiora armis iura viderunt, duce Arminio arma corripiunt, quum interim tanta erat Varo pacis fiducia, vt ne prædicta quidem, & prodita per Segestem vnum principum, coniuratione, commoueretur. taque improuidum, & nihil tale meuentem improuiso adortu, quum ille o securitas) ad tribunal citaret, vndique inuadunt, castra rapiunt: tres legiones opprimuntur. Varus perditas es eodem, quo Cānensem diem Paulus, & fato est, & animo sequutus. Nihil illa cęde per paludes, perque syluas ruentius: nihil insultatione barbarorum intolerabilius, pręcipue tamen in ausarum patronos. Alijs oculos, alijs ianus amputabant: vnius os sutum, ecisa prius lingua quam in manu tenens barbarus, TANDEM, inquit, VIPERA, SIBILARE DESISTE. Ipsius ioque consulis corpus, quod militum etas humi abdiderat, effossum. Sia, & aquilas duas adhuc barbari possident, tertiam signifer prius, quam in anus hostium veniret, euulsit, mernque intra baltei sui latebras gerēs, cruenta palude sic latuit. Hac clade tum, vt imperium quod in littore eani non steterat, in ripa Reni fluis staret. Hæc ad Septentrionem.
MERIDIANO tumultuatum ma-, quam bellatum est, MVSVLAOS atque GÆTVLOS accolas Syrtium,

tium, Cosso duce, compescuit: vnde illi Gętulici nomen. Latius victoria patet. MARMARIDAS, atque GARAMANTAS Curinio subigendos dedit. Potuit & ille redire Marmaricus, sed modestior in æstimanda victoria fuit. Ad ORIENTEM plus negotij cum ARMENIIS, huc alterum ex Cæsaribus nepotibus suis misit. Ambo fato breues: sed alter inglorius. Massiliæ quippe Lucius morbo soluitur: in Syria Caius ex vulnere, quum Armeniam ad Parthos se subtrahentem recipit. Armenios victo rege Tigrane in hoc vnum seruitutis genus Pompeius assueuerat, vt rectores à nobis acciperent. Intermissum ergo ius, per hunc recuperatum, non incruento, nec multo tamen certamine. Quippe Domnes, quem rex Artaxatis præfecerat, simulata proditione, adortus virum intentum libello, quem, vt thesaurorum rationes continentem, ipse porrexerat, stricto ferro cruentat vulnere in tempore. Ceterum barbarus vndique infesto exercitu oppressus, gladio, & pyra, in quam se percussus immisit, superstiti etiamnum Cæsari satisfecit. Sub OCCASV pacata fere omnis HISPANIA, nisi quam Pyrenæi definientis scopulis inhęrentem citerior alluebat Oceanus. Hic duæ validissimæ gentes, CANTABRI, & ASTVRES immunes imperij agitabant. Cantabrorum, &

prior,

prior, & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit; qui non contenti libertatem suam defendere, proximis etiam imperitare tentabant: VACCÆOSQVE, & GVRGONIOS & AVRIGONAS crebris incursionibus fatigabant. In hos igitur, quia vehementius agere nunciabantur, non mandata expeditio, sed sumpta est. Ipse venit Sagesamam. castra posuit. inde partito exercitu totam in diẽ amplexus CANTABRIAM, efferam gentem ritu ferarum quasi indagine debellabat. Nec ab Oceano quies, qnum infesta classe ipsa quoq; terga hostium cæderentur. Primum aduersus Cantabros sub mœnibus Belgicæ prœliatus est. Hinc fuga in eminentissimũ Vinnium montem, quem maria prius Oceani, quam arma Romana ascensura esse crediderant. Tertio Arracilium oppidum magna vi repugnat. Captum tamen postremo fuit, Medulli montis obsidio, quem perpetua quindecim millium fossa comprehensum cinxit, vndique simul adeunte Romano. Postquam extrema barbari vident, certatim igne, ferro inter epulas, venenoq; quod ibi vulgo ex arboribus taxeis exprimitur, præcepere mortem: seque pars maior à captiuitate, quæ videbatur, vindicauere. Hæc per Antistium, Furnium, Agrippam legatos, hibernans in TARRACONIS maritimis

Cæsar

Cæsar accepit. Ipse præsens hos deduxit montibus, hos obsidibus astrinxit, hos sub corona iure belli venum dedit. Digna rex lauro, digna curru senatui visa est: sed iam Cæsar tantus erat, vt posset triumphos contemnere. ASTVRES per idem tempus ingenti agmine à montibus suis descenderant: nec temere sumptus, vt barbaris impetus: sed positis castris apud Asturam flumen, trifariam diuiso agmine tria simul Romanorum castra aggredi parabant. Fuisset & anceps, & cruentum, & vtinam mutua clade certamen tunc, tam fortibus, tam subito, tam cum consilio venientibus, nisi Trigæcini prodidissent, à quibus præmonitus Carisius, cum exercitu adueniens, oppressit consilia, sic quoque tamen non incruento certamine. Reliquias fusi exercitus validissima ciuitas Laucia excepit, vbi adeo certatũ est, vt quum in captam vrbem faces poscerentur ægre dux impetrauerit veniam, vt victoriç Romanç stans potius esset, quam incensa monumentum. Hic finis Augusto bellicorum certaminum fuit: idem rebellandi finis Hispaniæ. Certa mox fides, & æterna pax: cum ipsorũ ingenio, in pacis partes promptiore; tũ consilio Cæsaris, qui fiduciam montium timens, in quos se recipiebant, castra sua, sed quæ in plano erant, habitare, & incolere

lere iussit. Ingentis esse consilij illud obseruari cœpit. Natura regionis circa se omnis aurifera, minijque & chrysocolle, & aliorum colorum ferax. Itaque exerceri solum iussit. Sic Astures & latētes in profundo opes suas atque diuitias dum alijs quærunt, nosse cœperunt. Omnibus ad occasum, & meridiem pacatis gentibus, ad Septentrionem quoque dumtaxat intra Renum atq; Danubium, item ad Orientem intra Taurum & Euphratem, illi quoque reliqui, qui immunes imperij erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium Populum Romanum reuerebantur. Nam & SCHYTÆ misere legatos, & Sarmatę amicitiam petentes. SERES etiam, habitātesque sub ipso Sole INDI, cum gemmis, & margaritis, elephantes quoque inter munera trahentes, nihil magis, quam longinquitatem viæ imputabant, quam quadriennio impleuerant: & tamen ipse hominum color ab alio venire cœlo fatebatur. PARTHI quoque quasi victoriæ pæniteret, rapta clade Crassiana, vltro signa retulere. Sic vbique cuncta atque continua totius generis humani aut pax fuit, aut pactio. Aususque tandem CÆSAR AVGVSTVS septingentesimo ab Vrbe cōdita anno IANVM GEMINVM cludere bis ante se clusum; sub Numa rege, & victa primum Carthagine. Hinc

con-

conuersus ad pacem, pronum in omnia mala, & in luxuriam fluens sæculum, grauibus, seuerisque legibus multis coercuit. Ob hæc tot facta ingentia Dictator perpetuus, & Pater patriæ dictus. Tractarum etiam in senatu, an quia condidisset imperium, Romulus vocaretur: sed sanctius & reuerentius visum est nomen AVGVSTI, vt scilicet iam tum dum colit terras, ipso nomine, & titulo consecraretur.

Explicit Romana Historia.

INCIPIT BREVIARIVM RVFI FESTI V. C.
Rerum geſtarum Pop. Rom.

Pio, Perpetuo Domino
VALENTINIANO
IMPERATORI,
& ſemper Auguſto.

Rufus Feſtus V. C.

E Breuiario rerum geſtarum Pop. Rom. breuem fieri clementia tua præcepit. Parebo libens præceptis, quippe cui deſit facultas latius eloquendi: ac morem ſequutus calculorum, qui ingentes ſummas æris breuioribus exprimunt, res geſtas ſignabo, non eloquar. Accipe ergo quod breuiter dictis breuius computetur, vt annoſam vetuſtatem Reipublicæ, ac præteriti facta temporis, non tam legere tibi, glorioſiſſime Princeps, quam numerare videaris.

Ab

Ab vrbe igitur condita in ortu perennitatis vestræ, quo prosperius fratrum imperium Roma sortita est, numerantur anni mille centum decem & septem, sic. Sub regibus numerantur CCXLIII, sub Consulibus CCCCLXVII. sub imperatoribus CCCCVII. Regnauerunt Romæ per annos ducentos quadraginta tres Reges numero septem, Romulus regnauit annos XXXVII. Senatores per quinos dies annum I. Numa Pompilius regnauit annos XLIII. Tullus Hostilius regnauit annos XXXII. Ancus Marcius annos XXIV. Priscus Tarquinius regnauit annos XXXVIII. Seruius Tullius regnauit annos XLIV. L. Tarquinius Superbus expulsus regno est an. XXV. Consules fuerunt à Bruto & Publicora in Pansam & Hirtium, numero quadringenti decem & septem præter eos qui in eundem annum sorte aliqua sunt subrogati, per annos CCCCLXVII. Nouem enim annis Romæ consules defuerunt: sub Decem viris, annis duobus: sub Tribunis militaribus, annis tribus. Sine magistratibus Roma fuit annis quatuor. Imperatores ab Octauiano Cæsare Augusto vsque in Iouianum fuerunt N. quadraginta tres, per annos CCCCVII.

Sub his igitur imperandi generibus, hoc est Regio, Consulari, Imperatorio, quan-

quãtum Roma profecerit breuiter intimabo. Sub regibus septem per annos ccxliii. non amplius, quam vsq; Portum atq; Ostiam, intra octauum decimum miliariũ à portis vrbis Romę, vt pote ad huc paruæ, & à pastoribus cõditæ, cũ finitimæ circũ ciuitates premerẽt, Romanũ processit imperium.

Sub consulibus, inter quos nonnunquamq;, & Dictatores fuerunt, per annos simul quadringẽtos sexaginta septem. Italia vsq; trans Padum occupata est, Africa subacta, Hispaniæ accesserunt, Galliæ & Britaniæ tributariæ factæ sũt, inde Illiricum, Istria Liburni, Dalmatæ domiti, ad Achaiam transitum. Macedones subacti, cum Dardanis, Mæsis & Thracibus bellatũ est, & ad Danubium vsq; peruentum, In Asia expulso Antiocho, primũ pedem posuere Romani. Mithridate victo, Pontus eius regnum est occupatum, Armenia minor, quam idem tenuerat, armis obtenta est, in Mesopotamiam Romanus peruenit exercitus, cum Parthis fœdus initum est, Contra Carduneos & Saracenos, & Arabas bellatum est. Iudæa omnis victa est. Cilicia & Syria in potestatem populi Romani peruenerunt, Ægypti reges fœderati erant.

Sub Imperatoribus vero per annos ccccvii. cum diuersa Reip. fortuna multi principes imperarent, accesserunt

rũt Romano orbi Alpes maritimę, Alpes Cottiæ, Retiæ, Noricæ, Pãnoniæ, Mœsiæ, & omnis ora Danubij in prouĩcias est redacta. Põtus omnis, Armenia minor, Oriens totus cũ Mesopotamia, Assyrijs, Arabia, & Ægypto sub imperij Romani iura trãsiuit. Quo autẽ ordine sĩgulas prouĩcias Romana Respublica adsecuta est, ostẽditur ita.

Prima prouinciarum Sicilia facta est. Eam, victo Hierone Siculorum rege Marcellus Consul obtinuit deinde à Prætoribus recta, postea est commissa Præsidibus, nunc à Consularibus administratur Sardiniam & Corsicam Metellus vicit. triumphauit de Sardis. Rebellauere sæpe Sardi. Iuncta administratio harum insularũ fuerat: post suos quæq; Prætores habuit, nunc singulæ à Præsidibus regũtur. In Africam pro defensione Sicolorũ Romana arma transmissa sunt. Ter Africa rebellauit: ad extremũ deleta per Africanum Scipionem Carthago, prouincia facta est: nunc sub Proconsulibus agit. Numidia ab amicis regibus tenebatur: sed Iugurthæ ob necatos Adherbalem & Hiemsalem filios Micipsę regis, bellum indictum est, & eo per Metellum Consulem adtrito, per Marium capto, in populi Romani potestatem Numida peruenit. Mauritaniæ à Boccho obtentæ sunt Sed subacta omni Africa, Mauros Iuba rex

inquātum Roma profecerit breuiter intimabo. Sub regibus septem per annos CCXLIII. non amplius, quam vsq; Porcum atq; Ostiam, intra octauum decimum miliariū à portis vrbis Romę, vt pote ad huc paruæ, & à pastoribus cōditæ, cū finitimæ circū ciuitates premerēt, Romanū processit imperium.

Sub consulibus, inter quos nonnunquam, & Dictatores fuerunt, per annos simul quadringētos sexaginta septem. Italia vsq; trans Padum occupata est, Africa subacta, Hispaniæ accesserunt, Galliæ & Britaniæ tributariæ factæ sūt, inde Illiricum, Istria Liburni, Dalmatæ domiti, ad Achaiam transitum. Macedones subacti, cum Dardanis, Mæsis & Thracibus bellatū est, & ad Danubium vsq; peruentum. In Asia expulso Antiocho, primū pedem posuere Romani. Mithridate victo, Pontus eius regnum est occupatum, Armenia minor, quam idem tenuerat, armis obtenta est, in Mesopotamiam Romanus peruenit exercitus, cum Parthis fœdus initum est, Contra Carduneos & Saracenos, & Arabas bellatum est. Iudæa omnis victa est. Cilicia & Syria in potestatem populi Romani peruenerunt, Ægypti reges fœderati erant.

Sub Imperatoribus vero per annos CCCCVII. cum diuersa Reip. fortuna multi principes imperarent, accesserunt

runt

rũt Romano orbi Alpes maritimę, Alpes Cottiæ, Retiæ, Noricæ, Pãnoniæ, Mœsiæ, & omnis ora Danubij in prouĩcias est redacta. Põtus omnis, Armenia minor, Oriens totus cũ Mesopotamia, Assyrijs, Arabia, & Ægypto sub imperij Romani iura trãsiuit. Quo autẽ ordine sĩgulas prouĩcias Romana Respublica adsecuta est, ostẽditur ita.

Prima prouinciarum Sicilia facta est. Eam, victo Hierone Siculorum rege Marcellus Consul obtinuit deinde à Prætoribus recta, postea est commissa Præsidibus, nunc à Consularibus administratur Sardiniam & Corsicam Metellus vicit. triumphauit de Sardis. Rebellauere sæpe Sardi. Iuncta administratio harum insularũ fuerat: post suos quæq; Prætores habuit, nunc singulæ à Præsidibus regũtur. In Africam pro defensione Siculorũ Romana arma transmissa sunt. Ter Africa rebellauit: ad extremũ deleta per Africanum Scipionem Carthago, prouincia facta est: nunc sub Proconsulibus agit. Numidia ab amicis regibus tenebatur: sed Iugurthæ ob necatos Adherbalem & Hiemsalem filios Micipsę regis, bellum indictum est, & eo per Metellum Consulem adtrito, per Marium capto, in populi Romani potestatem Numida peruenit. Mauritaniæ à Boccho obtentæ sunt Sed subacta omni Africa. Mauros Iuba rex

re-

tenebat, qui in causa belli ciuilis ab Augusto Cæsare victus, mortem sibi propria voluntate consciuit, ita Mauritaniæ nostræ esse cœperunt: ac per omnem, Africam sex prouinciç factç, ipsa vbi Carthago est, Proconsularis, Numida Consularis, Bizacium consularis, Tripolis & duæ Mauritaniæ, hoc est Sitifensis & Cæsariensis, Præsidiales. Hispanis primum auxilium aduersum Afros per Scipionem tulimus. Rebellantes Lusitannos in Hispania per Decimum Brutum obtinuimus, & vsq; Gadis ad Oceanum mare peruenimus; postea ad Hispanos tumultuantes Sylla missus eos vicit; Celtiberi in Hispania sæpe rebellauere; sed, misso iuniore Scipione, cum excidio Numātiæ subacti sunt. Omnes prope Hispaniç Sertoriani occasione belli per Metellum & Pompeium in ditionem nostram acceptæ: postea prorogato quinquennij imperio à Pompeio perdomitæ sunt. Ad extremum quoq; ab Octauiano Cęsare Augusto Cantabri, & Astures, qui freti montibus resistebant, deleti sūt, ac per omnes Hispanias sex nūc sūt prouinciç, Tarraconēsis, Carthaginiensis, Lusitania, Callectia, Betica, trans freta etiā in solo terræ Africanæ, prouincia Hispaniæ est quç Tingitana Mauritania cognominatur, ex his Betica & Lusitania Consulares, ceteræ sunt Præsidiales. Cum Gallis grauissi-

uissima bella Pop.Rom. habuit. Galli enim etiam eam partem Italiæ in qua nunc Mediolanum est, vsq; ad Rubiconem fluuium tenebant, in tantum viribus freti, vt Romam ipsam bello peterent, & cæsis exercitibus Romanis, mœnia vrbis intrarent. Capitoliū obsiderent, ad cuius arcem sexcenti nobilissimi senatores confugerant, qui mille auri libris se ab obsidione redemerunt. Postea Gallos cum victoria remeantes Camillus, qui in exilio erat, collecta de agris multitudine, oppressit aurum, & signa quæ Galli cæperant, reportauit. Cum Gallis multi Consules, Prætores, ac Dictatores euē tu vario confinxerunt. Marius Gallos de Italia expulit & trāscensis Alpibus, feliciter aduersus eos pugnauit. C.Cæsar cum decem legionibus, quæ tercena millia militū Italorum habuerunt, per annos octo ab Alpibus ad Rhenū vsq; Gallias subegit, cum Barbaris vltra Rhenum positis conflixit in Britāniam transiuit. Decem annis Gallias, & Britannias tributarias fecit. Sunt Galliæ cum Aquitania & Britannis prouinciæ decem, & octo. Alpes maritimæ Prouincia Viennensis, Narbonensis, Nouem populana, Aquitaniæ duæ, Alpes Graiæ, Maxima Sequanorū, Germaniæ duæ, Belgicæ duæ, Lugdunenses duæ: In Britannia, Maxima Cæsariensis, Flauia Cæsariensis, Britā-

tenebat, qui in causa belli ciuilis ab Augusto Cæsare victus, mortem sibi propria voluntate consciuit, ita Mauritaniæ nostræ esse cœperunt: ac per omnem, Africam sex prouinciæ factę, ipsa vbi Carthago est, Proconsularis, Numida Consularis, Bizacium consularis, Tripolis & duæ Mauritaniæ, hoc est Sitifensis & Cæsariensis, Præsidiales. Hispanis primum auxilium aduersum Afros per Scipionem tulimus. Rebellantes Lusitanos in Hispania per Decimum Brutum obtinuimus, & vsq; Gadis ad Oceanum mare peruenimus; postea ad Hispanos tumultuantes Sylla missus eos vicit; Celtiberi in Hispania sæpe rebellauere; sed, misso iuniore Scipione, cum excidio Numātiæ subacti sunt. Omnes prope Hispaniæ Sertoriani occasione belli per Metellum & Pompeium in ditionem nostram acceptæ: postea prorogato quinquennij imperio à Pompeio perdomitæ sunt. Ad extremum quoq; ab Octauiano Cęsare Augusto Cantabri, & Asrures, qui freti montibus resistebant, deleti sūt, ac per omnes Hispanias sex nūc sūt prouincię, Tarraconēsis, Carthaginiensis, Lusitania, Callectia, Betica, trans freta etiā in solo terræ Africanæ, prouincia Hispaniæ est quę Tingitana Mauritania cognominatur, ex his Betica & Lusitania Consulares, ceteræ sunt Præsidiales. Cum Gallis graui-

uissima bella Pop. Rom. habuit. Galli enim etiam eam partem Italię in qua nunc Mediolanum est, vsq; ad Rubiconem fluuium tenebant, in tantum viribus freti, vt Romam ipsam bello peterent, & cæsis exercitibus Romanis, mœnia vrbis intrarent. Capitoliũ obsiderent, ad cuius arcem sexcenti nobilissimi senatores confugerant, qui mille auri libris se ab obsidione redemerunt. Postea Gallos cum victoria remeantes Camillus, qui in exilio erat, collecta de agris multitudine, oppressit aurum, & signa quæ Galli cæperant, reportauit. Cum Gallis multi Consules, Prætores, ac Dictatores euẽtu vario confinxerunt. Marius Gallos de Italia expulit & trãscensis Alpibus, feliciter aduersus eos pugnauit. C. Cęsar cum decem legionibus, quæ tercena millia militũ Italorum habuerunt, per annos octo ab Alpibus ad Rhenũ vsq; Gallias subegit, cum Barbaris vltra Rhenum positis conflixit in Britãniam transiuit. Decem annis Gallias, & Britannias tributarias fecit. Sunt Galliæ cum Aquitania & Britannis prouinciæ decem, & octo. Alpes maritimæ Prouincia Viennensis, Narbonensis, Nouem populana, Aquitaniæ duæ, Alpes Graiæ, Maxima Sequanorũ, Germaniæ duæ, Belgicæ duæ, Lugdunenses duæ: In Britannia, Maxima Cæsariensis, Flauia Cæsariensis, Britã-

 nia

nia prima, Britãnia secunda. Illiricum ab ora maritima paulatim adgressi sumus. Leuinus Consul Adriaticum atq; Ionicũ mare primus ingressus maritimas obtinuit ciuitates. Creta per Metellum Proconsulem, qui Creticus dictus est, prouincias facta est, Græcis in fidẽ nostram confugientibus ad Acaiam accessimus. Athenienses aduersus Philippum Macedonum Regem auxilium nostrum petierũt. Libera diu sub amicitijs nostris Achaię fuit, ad extremũ legatis Romanis apud Corinthum violatis, per L. Mammium Proconsulem capta Corinthus Achaia omnis obtenta est. Epirothæ, qui aliquando cũ Pirrho rege, etiam ad Italiam transire pręsumpserant, victi, ac Thessali simul cum Achiuorũ, & Macedonum, regionibus nobis accesserũt. Macedonia ter rebellauit, sub Philippo, sub Perse, sub Pseudophilippo, Philippum Flaminius Persem, Paulus, Pseudophilippum Metellus oppressit: quorum triumphos Macedonia populo Romano, adiuncta est. Illyrios, qui Macedonibus auxilium tulerant, ex eadem occasione per Ancilium Prætorem vicimus, & eos cum Rege Gentio in deditionem accepimus. Dardanos & Mœsiacos cuius Proconsul subegit, & primus Romanorum ducum ad Danubiũ vsque peruenit. Sub Iulio & Octauiano Cæsare Augusto per Alpes Iulias

iter

iter factũ est, Alpinis omnibus victis, Noricorum prouinciȩ accesserunt, Bathone Pannoniorum, rege subacto, in ditionẽ nostram Pannoniæ venerunt. Amantinis inter Suauum & Drauum prostratis, regio Suauiensis, ac Secundorum loca Pannoniorũ obtenta sunt. Marcomani & Quadi de locis Valeriȩ quæ sunt inter Danubium & Drauum pulsi sunt, & limes inter Romanos ac Barbaros ac Augusta Vindelicum per Noricum, Pannonias, ac Mesiam constitutus. Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit, & Daciam trans Danubium in solo Barbariæ prouinciam fecit, quæ in circuitu habuit decies centena millia passuum, sed sub Gallieno Imperatore amissa est, & per Aurelianũ translatis exinde Romanis, duæ Daciæ in regionibus Mœsiæ, ac Dardaniæ factæ sunt. Habet Illyricus decem & septem prouincias, Noricorũ duas, Panoniarum duas, Valeriam, Suauiam, Dalmatiam, Mœsiam, Daciarum duas, & in diœcese Macedoniæ prouinciæ sunt septem, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiri duȩ, Prȩualis, Creta. In Thracias Macedonici belli occasione transcursum est. Sæuissimi omnium gentium Thraces fuerunt. In Thraciæ regionibus etiam Scordisci habitauerunt, pariter crudele & callidum genus. Multa de seuitia predictorũ fabulosa memorantur, quod hostijs,

captiuorum dijs suis aliquando libauerint, atque sanguinem humanum in ossibus capitum potare sint soliti. Sæpe per eos Romanus est cæsus exercitus Marcus Didius vagantes Thracas repressit, Marcus Drusus intra fines proprios continuit. Minutius in Ebri fluminis glacie vastauit. Per Appium Claudium proconsulem hi qui Rhodopem incolebant, victi sunt. Europæ maritimas vrbes antea Romana classis obtinuit Marcus Lucullus per Thracias cum Bessis primus conflixit. Ipsam caput gentis Thraciam vicit, Eumolpiadam, quæ nunc Philippopolis dicitur, Vscudaniam, quæ modo Adrianopolis nominatur, in ditionem nostram redegit. Capylem cæpit supra Pontum positas ciuitates occupauit, Apolloniam, Galatum, Parthenopolim, Tomos istrum, ad Danubium vsq; perueniens. Romana Scythis arma monstrauit. Ita ditioni Reipublicæ sex Thraciarum prouinciæ sunt adquisitæ, Thracia Æmimontus, Mœsia inferior, Scythia, Rhodope, Europa in qua nunc secundæ arces Romani orbis sunt constitutæ.

Nunc Eoas partes, totumq; Orientē ac positas sub vicino Sole prouincias, qui auctores sceptris tuis parauerunt, explicabo, quo studium clementię tuę, quod in ijsdem propagādis habes, amplius excitetur. Asia societate Attali

regis

regis nota Romanis, eamq; Attali testamento relictam hæreditario iure possedimus. Ne quid tamen pop. Rom. non viribus, partum haberet, armis per nos ab Antiocho Syriarum rege maximo est vindicata. Eadem occasione etiã Lydia sedes antiquas regnorum, Caria, Ellespontus ac Frygiæ in potestatem populi Romani iuncta ditione venerunt. Rhodijs & insularum populis, experti primum infestissimos, post ijsdem fidelissimis auxiliatoribus vtebamur. Ita Rhodus, & Insulæ primum libere agebant, postea in consuetudine parendi Romanis, clementer prouocati peruenerunt: & sub Vespasiano principe, Insularũ prouincia facta est. Pamphiliam, Frygiam, Pisidiam Seruilius Proconsule ad bellum Piratarum missus obtinuit. Bithiniam Nicomedis defuncti Regis testamento sumus adsecuti. Gallogręciam, hoc est Gallatiam (sunt enim, vt nomen resonat ex Gallijs Gallatęq;) dum Antiocho contra Romanos auxilium præbuisset, inuasimus. Mummius proconsule Gallatas persecutus est, & confugientes partim in Olympum, partim in Megabeam montem, qui nunc Modiacus dicitur, de arduis eos in plana detrusit, victos in perpetuam pacẽ redegit. Postea Gallatiam, Deiotarus Tetrarches nobis permitetibus tenuit ad extremũ sub Octauiano Cęsare Augu-

 sto,

sto, Gallacia in speciem prouinciæ redacta est, & eam primum Lollius Proprætore administrauit. Cappadoces primi societatem nostram sub Epapfrace rege petierunt, quam Ariobarzanes rex Cappadocum à Mithridate expulsus, Romanorum armis est restitutus, semper inter auxilia nostra fuere Cappadoces, & ita maiestatem coluere Romanam, vt in honorem Augusti Cæsaris Mazaca ciuitas Cappadociæ Maxima, Cæsarea cognominaretur. Postremo sub Imperatore Claudio Cęsare cũ Archelaus ex Cappadocia Romam venisset, ibiq; diu tentus occubuisset, in prouinciæ speciem Cappadocia migrauit. Pontus per Pompeium victo Mithridate rege Pontico formã prouinciæ ac cepit. Paflagoniam Pylemenes rex amicus pop. Rom. tenuit: sępe ex ea pulsus, à nobis est restitutus. Quo mortuo, prouincię ius Paflagonibus impositum est. Vltra iuga Tauri montis quemadmodum possessio Romana perrexit, consequenter, locorũ magis, quã temporũ seruata digestione, monstrabitur Antiochus Syriæ potentissimus Rex bellum formidabile Populo Romano intulit, in quo trecẽta milla armatorum habuit, falcaris etiam curribus Elefantis aciem instruxit. Ab Scipione Africano in Asia apud Magnesiam victus, pace accepta intra Taurum regnare permissus est.

Eius

Eius filij, regnum Syriæ sub clientela Populi Romani retinuerũt, quibus defunctis Siriarum prouincias potiti sumus Cilices, & Isauros, quise piratis ad prædonibus maritimis iunxerant, Seruilius Proconsule ad prędonũ bellum missus subegit, & viam per Taurũ montem primus instituit: isq; de Cilicibus, & Isauris triumphauit, atq; Isauricus est cognominatus, Cyprus famosa diuitijs paupertatem populi Romani vt occuparetur, sollicitauit. Eam Rex fæderatus regebat: sed tanta fuit penuria ærarij Romani, & tam ingens opum fama Cypriarum, vt lege data Cyprius confiscari iuberetur. Quo accepto rex Cyprus nuncio, venenum sumpsit, quo vitam prius quam diuitias amitteret. Cato Cyprias opes Romam nauibus auexit, ita iuseius insulæ auarius magis quam iustius sumus adsecuti. Cyrenas cũ cæteris ciuitatibus Lybiæ Pentapolis, Ptolomei, antiquioris liberalitate suscepimus Libyam suprema Apionis regis arbitrio sumus adsecuti. Ægyptus omnis sub amicis regibus fuerat. sed victa cum Antonio Cleopatra, prouinciæ formã Octauiani Cæsaris Augusti temporibus accepit. Et primum apud Alexandrinos Cornelius Gallus Romanus iudex administrauit. Per confinia Armeniarum primum sub L. Lucullo Romana trans Taurum arma transmissa

 sunt.

ſunt. Fylarchi Sarracenorum in Oſdroena ſuperati. In Meſopotamia ab eodem Lucullo Niſibis capta eſt: poſtea per Pompeium eadem loca armis obtenta ſunt; Syriæ, Phenice, bello à Tigrane Armeniorum rege receptæ: Arabes & Iudęi in Paleſtina victi ſunt. Ad extremum ſub Traiano principe Regi maioris Armeniæ diadema ſublatum eſt: & per Traianum Armenia, Meſopotamia, Syriæ, & Arabiæ prouinciæ factæ ſunt, ac limes Orientalis ſupra ripas Tigridis eſt inſtitutus. Sed Hadrianus qui ſucceſſit Traiano inuidēs Traiani gloriæ, ſponte ſua Armeniam, Aſiam, Meſopotamiā reddidit, ac mediū inter Perſas & Romanos Eufratem eſſe voluit. Sed poſtea ſub Antoninis duobus Marco & Vero ac Seuero Pertinaci, ceteriſq; principibus Romanis qui aduerſus Parthos euētu vario dimicarunt, quater amiſſa quater recepta Meſopotamia eſt: ac Diocletiani tēporibus, victis prima congreſſione Romanis, ſecundo autem conflictu ſuperato rege Narſe, vxore eius ac filiabus captis, & cum ſumma pudicitiæ cuſtodia reſeruatis, pace facta, Meſopotamia eſt reſtituta, & ſuper ripam Tigridis limes eſt reformatus ita, vt quinque gentium trans Tigridem cōſtitutarum ditionem aſſequeremur. Quæ conditio federis in tempus Diualis Conſtantij reſeruata durauit.

Scio,

Scio, nunc inclite princeps, quo tua pergat intentio. Requiris profectò quotiens Babyloniæ Romanorũ arma conlata sint, & quibus vicibus sagittis, pila contenderint. Breuiter euentus enumerabo bellorum. Furto hostes in paucis esse lætatos: (vera) autem (virtute semper Romanos probobis extitisse victores.) Primum à L. Sylla Proconsule Arsaces rex Parthorũ missa legatione amicitias populi Romani rogauit, ac meruit. L. Lucullus Mithridatem regno Ponti exutum ad Armeniam persecutus est Trigranem Armeniorum regem cum septem milibus clibanarijs & centum viginti sagittariorum, ipse cum decem & octo Romanorum milibus vicit, Tigranocerta maximam Armeniæ ciuitatem expugnauit. Adenam optimam Armeniorum regionem obtinuit, per Meletem ad Mesopotamiam descẽdit. Nisibim cũ Fraate Rege cæpit tẽdere in Persas paratus successorem accepit Cn. Pompeius expertæ felicitatis ad Mithridaticũ bellum missus, Mithridatem in Armenia minore noctu adgressus prælio superauit, cæsis duobus & quadraginta milibus hostium castra ejus inuasit. Mithridates cũ vxore & duobus comitib⁹ in Bosforos fugit: ibi desperatione rerum suarum venenum hausit, & cum vis veneni parũ esset, à milite suo, vt ferro perçuteretur,

impetrauit Pompeius auxiliarem Mithridatis Tigranem Armeniarũ regem persecutus est. Ille se oblato diademate apud Artaxata dedidit. Receptæ ab eo sũt Mesopotamię, Syrię, & aliquãta pars Fenicis, atque intra Armeniam maiorem regnare permissus est. Idem Pompeius Bosforianis & Colchis Aristarcum regem imposuit. Cum Albanis conflixit: Orhode Albanorum rege ter in deditionem accepit. Saracenos & Arabas vicit. Iudæa capta, Hierosolimam obtinuit. Cum Persis fœdus icit. rediens, apud Antiochiam Dafnensem lucum, delectatus loci amœnitate & aquarum abundantia, adito nemore consecrauit. Marcus Crassus Consul aduersus rebellãtes Parthos missus est. Is cum pacem missa à Persis legatione rogaretur, apud Cresifontem responsurum se ait: Apud Zeugmã traiecit Euphratem, & à transfuga quodam Mazoro inductus. Ad ignotam camporum solitudinẽ descendit. Ibi vndiq; circũ volantibus sagittariorum agminibus, Cansilate & Supinate Præfectis regijs est cinctus exercitus, & vi tellorum obrutus ipse Crassus, cum ad coloquium sollicitatus pæne, capi posset, repugantibus Tribunis euaserat, & dum fugam petit, occisus est. Caput eius cum dextra manu resectum ad Regem perlatum est, atque ita ludibrio habitum, vt faucibus aurum

li-

liquefactum infunderetur: ſcilicet qui ardẽs cupiditate prædandi pacem Regi dare rogatus abnuerat, etiã mortui reliquias auri flamma combureret. Lucius Caſſius Queſtor Craſſi, vir ſtrenuus reliquias fuſi collegit exercitus. Contra Perſas in Syriam irrumpentes ter cum ſumma admiratione cõflixit, eoſq; trans Eufratem traiectos vaſtauit. Parthi Labieno duce, qui Pompeianarũ partiũ fuerat, ac victus ad Perſas fugerat, in Syriam irruperunt, ac totam prouinciam occuparũt. Publius Ventidius Baſſus Parthos, qui ducente Labieno Syriam inuaſerant, occurrens in Capro monte, cum paucis fugauit, Labienum occidit. Perſecutus Perſas ad internecionem deleuit. Qua congreſſione Pacorum Regis filium eadẽ die qua Craſſus fuerat victus occidit, ne aliquãdo Romani ducis mors inulta relinqueretur. Ventidius de Perſis primus triumphauit. Marcus Ant. Mediam ingreſſus, quæ nunc Medæna appellatur bellum Parthis intulit, & primis eos, prælijs vicit, verum poſt duabus legionibus amiſſis, cũ fame, peſtilentia, tempeſtatibus premeretur, vix per Armeniam, Perſis inſequentibus, reuocauit exercitum, tanto per momenta temporum terrore perculſus, vt à gladiatore ſuo percuti poſtularet, ne viuus veniret in hoſtium poteſtatem Sub Octauiano Cęſare Auguſto

Armenia cum Parthis conspirauit. Claudius Cæsar nepos Augusti cum exercitu missus ad Orientem, cum per maiestatem Romani nominis facile cuncta sedasset, atq; ei se Armenij qui tunc temporis validiores erant, cum Parthis dedissent, iudicesque instituto Pompeij prædictis gentibus Claudius Cæsar præficeret, Domnes quidam, quem Parthis Arsaces præposuerat, proditione simulata, libellum in quo scripti thesauri cōtinerentur, obtulit: quem cū imperator Romanus legeret intentius, vltro adgressus gladio vulnerauit. Percussor quidem à militibus occisus est. Claudius autem vulnere, reuersus in Syriacum obijt. Persæ ad satisfactionem tā audacis admissi, obsides tunc primo Octauiano Cæsari Augusto dederunt, & erepta sub Crasso signa retulerunt. Pacatis gentibus Orientis, Augustus Cæsar etiam Indorum legationem accepit. Nero, quem turpissimum Imperat. Rom. est passa Reip amisit Armenias duas. Tūc Romanæ legiones sub iugū à Persis missæ, extremo dedecore Romani exercitus sacramenta fæderūt. Traianus, qui post Augustum Romanæ Reipublicæ nouit lacertos, Armeniam recipit à Parthis sublato diademate, regi Armeniæ maioris regnum ademit. Albanis Regem dedit. Iberos Bosforianos, Colchos in fidē Romanæ ditionis recepit.

cepit. Osroenorum loca & Arabum occupauit Cardenos, Marcomedos obtinuit. Antemusium optimam Persidis regionem, Seleuciam Cresifontem & Babyloniam accepit, & tenuit, vsq;ad Indiæ fines post Alexa ndrum accessit. In mari rubro classem instituit. Prouincias fecit Armeniam, Mesopotamiam, Assyriam, quæ inter Tigridem atque Eufratem sita irriguis amnibus instar Ægypti fæcundatur. Hadrianum gloriæ Traiani certum est inuidisse, qui ei successor in Imperio, sponte propria reductis exercitibus. Armeniam, Mesopotamiam, Assyriam concessit, & inter Romanos ac Persas Eufratem medium esse voluit.

Antonini duo Marcus & Varus, hoc est socer & gener pariter Augusti, imperium orbis æquata primum potestate tenuerunt, sed ex his Antoninus iunior ad expeditionem Parthicam profectus multa & ingentia aduersus Persas feliciter gessit. Seleuciam Assyriæ vrbem cum quadringentis milibus hostium cœpit, ingenti gloria de Persis cum socero triumphauit. Seuerus natione Afer acerrimus Imperator Parthos strenue vicit, Adiabenos deleuit, Arabias interiores obtinuit, & Arabiam prouinciam fecit. Huic cognomina ex victorijs quęsita sunt. Parthicus enim, & Arabicus, & Adiabenicus est cognominatus. An-

toninus cognomēto Caracalla filius Seueri Imperatoris, expeditionem in Perſas parās in Hoſphenia apud Edeſſam propria morte obijt, & ibidem ſepultus eſt. Aurelius Alexander quaſi fato quodam in exitium Perſicæ gentis renatus iuuenis admodum Romani gubernacula ſuſcepit Imperij. Ipſe Perſarum regem nobiliſſimū Zerſem glorioſe vicit. Hic Alexander ſcriniorum magiſtrū habuit Vlpianum Iuris conſultorem. De Perſis Romę pompa ſpectabili triumphauit. Sub Gordiano acri ex iuuentutis fiducia principe, rebellantes Parthi ingentibus prœlijs contuſi ſunt: iſque rediens victor de Perſide, fraude Philippi qui Præfectus Prætorij erat, occiſus eſt, Milites ei tumulum viceſimo miliario à Circeſſo caſtro, quod & nunc extat, ædificarunt, atque exequias eius Romam cum maxima reuerentia deduxerunt.

Valeriani infauſti principis fortunā tædet referre. Is cum Gallieno ſuſcepit imperium, cum Valerianum exercitus, Gallienum Senatus Imperatorem feciſſet. In Meſopotamiam aduerſus Perſas Valerianus congreſſus, à Sapore Perſarum rege ſuperatus eſt, & captus in dedecori ſeruitute conſenuit. Sub Gallieno Meſopotamiam inuaſerant, & iam Syriam ſibi Perſæ cœperant vindicare, niſi, quod turpe dictu eſt, Odenatus Decurio Palmyrenus

nus

nus collecta Syrorum agrestium manu, acriter restitisset. Is fusis aliquotiens Persis non modo nostrum limitem defendit, sed etiam ad Cresifontem, Romani vltor Imperij, quod mirum dictu est, penetrauit. Aureliani Imperatoris gloriæ Zenobia Odenati vxor accessit. Etenim post mortem mariti feminea ditione Orientis tenebat imperium: quam Aurelianus multis clibanariorum & sagittariorum millibus fretam apud Imas, haud procul ab Antiochia vicit, & captam Romam triũphans ante currum duxit Cari Imperatoris victoria de Persis nimium potens superno numini visa est. Nam ad inuidiam cęlestis indignationis pertinuisse credendum. Is enim ingressus Persidam quasi nullo obsistente vastauit Colchen & Cresifontem vrbes Persarum nobilissimas cæpit. Cum victor totius gentis castra super Tigridẽ haberet vi fulminis ictus interijt. Sub Diocletiano principe pompa victoriæ nota de Persis est. Maximianus Cæsar, prima congressione cum contra innumeram multitudinem cum paucis acriter dimicasset pulsus recessit. Hoc tãta à Diocletiano indignatione susceptum est, vt ante carpentum eius per aliquot millia passuũ cucurrerit purpuratus; & cũ vix impetrasset, vt reparato de limitaneis Daciæ exercitu, euentũ Martis repeteret, in Armenia

nia maiore ipse Imperator cum duobus equitibus explorauit hostes, & cũ viginti quinque millibus militum superueniens castris hostilibus subito innumera Persarum agmina adgressus ad internecionem cecidit. Rex Persarum Narseus effugit: vxor eius & filiæ captę sunt, & cum maxima pudicitiæ custodia reseruatæ. Pro qua admiratione Persę nõ modo armis, sed etiã moribus Romanos superiores esse cõfessi sunt. Mesopotamiam cum Transtigritanis quinque regionibus reddiderunt. Pax facta vsque ad nostrã memoriam Reipublicę vtilis perdurauit.

Constãtinus rerum dominus extremo vitæ suæ tempore, expeditionem parauit in Persas. Toto enim orbe pacatis gentibus, & recenti de Gothis victoria gloriosior, multis in Persas descendebat agminibus: sub cuius aduentum Babyloniæ in tantum regna trepidarunt, vt supplex ad eum legatio Persarum adcurreret, & facturos se imperata promitterent. Nec tamen pro adsiduis eruptionibus quas sub Constantio Cæsare per Orientem tentauerant, veniam meruerunt. Constantius in Persas vario ad magis difficili pugnauit euentu, præter leues excubantium in limite congressiones maiori Marte nouies decertatum est, per duces suos septies ipse præsens bis adfuit. Verum Sisauena, Singarena,

præ-

præsente Constantio, ac Segarena; Constantiniensi quoq; & cum Amida capta est, graue sub eo principe Respublica vulnus accepit. Ter autem est à Persis obsessa Nisibis, sed maiore sui detrimento dum obsedit, hostis adfectus. Narsanensi autem vrbi Narseus occiditur, superiores discessimus Nocturna verò Elliensi prope Singaram pugna, vbi præsens Constantius adfuit omnium expeditionum compensatus fuisset euentus si locis, & nocte aduersantibus, percitos ferocia milites ab intempestiuo pugnandi tempore Imperator ipse ad loquendo reuocare potuisset qui tamen inuicti viribus, in prouisis aduersus sitim aquarum subsidijs, incumbente iàm vespere, castra Persarũ adgressi, ruptis munitionibus occuparunt: fugatoq; rege, cum à prælio respirantes patentibus luminibus repertæ aquæ inhiarent, nimbo sagittarum obruti sunt cum stolide ad dirigendos certius in se ictus lumina ipsi per noctem accensa præberent. Iuliano in externos hostes experte felicitatis principi, aduersus Persas modus defuit. Is enim ingenti apparatu, vt pote totius orbis infesta in Parthos signa cõmouit, instructa commeatibus classe per Eufratẽ inuexit. Strenuus ingressu multa Persarum oppida & castella aut suscepit dedita, aut manu cæpit. Cum cõtra Ctesifontem in ripa Tigridis &

Eu-

nia maiore ipse Imperator cum duobus equitibus explorauit hostes, & cũ viginti quinque millibus militum superueniens castris hostilibus subito innumera Persarum agmina adgressus ad internecionem cecidit. Rex Persarum Narseus effugit: vxor eius & filiæ captę sunt, & cum maxima pudicitiæ custodia reseruatæ. Pro qua admiratione Persę nõ modo armis, sed etiã moribus Romanos superiores esse cõfessi sunt. Mesopotamiam cum Transtigritanis quinque regionibus reddiderunt. Pax facta vsque ad nostrã memoriam Reipublicę vtilis perdurauit.

Constãtinus rerum dominus extremo vitæ suæ tempore, expeditionem parauit in Persas. Toto enim orbe pacatis gentibus, & recenti de Gothis victoria gloriosior, multis in Persas descendebat agminibus: sub cuius aduentum Babyloniæ in tantum regna trepidarunt, vt supplex ad eum legatio Persarum adcurreret, & facturos se imperata promitterent. Nec tamen pro adsiduis eruptionibus quas sub Constantio Cæsare per Orientem tentauerant, veniam meruerunt. Contantius in Persas vario ad magis difficili pugnauit euentu, præter leues excubantium in limite congressiones maiori Marte nouies decertatum est, er duces suos septies ipse præsens bis ... fugit. Verum Sisauena, Singarena,

præ-

præsente Constantio, ac Segarena; Constantiniensi quoq; & cum Amida capta est, graue sub eo principe Respublica vulnus accepit. Ter autem est à Persis obsessa Nisibis, sed maiore sui detrimento dum obsedit, hostis adfectus. Narsanensi autem vrbi Narseus occiditur, superiores discessimus Nocturna verò Elliensi prope Singaram pugna, vbi præsens Constantius adfuit omnium expeditionum compensatus fuisset euentus si locis, & nocte aduersantibus, percitos ferocia milites ab intempestiuo pugnandi tempore Imperator ipse ad loquendo reuocare potuisset qui tamen inuicti viribus, in prouisis aduersus sitim aquarum subsidijs, incumbente iàm vespere, castra Persarũ adgressi, ruptis munitionibus occuparunt: fugatoq; rege, cum à prælio respirantes patentibus luminibus repertæ aquæ inhiarent, nimbo sagittarum obruti sunt cum stolide ad dirigendos certius in se ictus lumina ipsi per noctem accensa præberent. Iuliano in externos hostes experte felicitatis principi, aduersus Persas modus defuit. Is enim ingenti apparatu, vt pote totius orbis infesta in Parthos signa cõmouit, instructa commeatibus classe per Eufratẽ inuexit. Strenuus ingressu multa Persarum oppida & castella aut suscepit dedita, aut manu cæpit. Cum cõtra Ctesifontem in ripa Tigridis & Eu-

Eufratis iam mixti castra haberet, ludosq; campestres, vt hosti sollicitudinem demeret, per diem agitasset noctis medio impositos nauibus milites in vlteriorem ripā repente trāsuexit: qui per ardua nitentes, qua difficilis etiam per diem, & nullo prohibente fuisset ascensus, Persas terrore subito miscuerunt, versisq; agminibus totius gentis, apertis Ctesifontem portis victor miles intrasset, nisi maior prędarum occasio fuisset, quam præda victoriæ. Tantam adeptus gloriam, cum de reditu à comitibus admoueretur, intentioni suę magis credidit, & exutis nauibus cum à transfuga qui se ad fallendū obiecerat, inductus, viæ in Madenam compendia sectaretur, dextrū aduersa Tigridis ripa nudato militum latere, iter relegēs, cum incautius per agmen erraret, excita puluere ereptus è suorum conspectu, ab obuio hostium equite, cento per ilia ictus inguium tenus vulneratus est. Inter effusionem nimij sanguinis, cum suorum ordines motos instaurasset, cunctantem animam, multa suos adlocutus, efflauit. Iouianus prœliis superiorem, sed confusum subita morte amissi imperatoris suscepit exercitum. Cum commeatus deficerent, & via in redditu prolixior immineret. Persæ crebris excursibus nunc à fronte nunc à tergo, mediorum quoq; latera incursantes iter agmi-

agminis morarentur consumptis aliquot diebus tanta reuerentia Romani nominis fuit, vt à Persis prius sermo de pace haberetur, ac reduci confectus inedia exercitus sineretur, conditionibus, quod nunquam ante accidit, dispendiosis Romanę Reipublicæ impositis, vt Nisibis, & pars Mesopotamiæ traderetur: quibus cupidior regni, quam glorię Iouianus imperio rudis adquieuit.

Quam magno deinceps ore, tua, Princeps inuicte, facta sunt personanda, quibus licet imparem dicendi nisu, & æuo grauior me parabo; maneat modo concessa diuinitus & ab amico, cui credis & creditus es, numine indulta felicitas, vt ad hanc ingentem de Gothis, etiam Babyloniæ tibi palma pacis accedat.

Explicit Breuiarium Rufi Festi V. C.

IN-

INDEX
CAPITVLORVM,

Quæ continentur in Lucij Flori Epitome Rom. Historiæ.

De

LIBER II.

LI-

INDEX.

LIBER III.

LIBER IIII.

De

INDEX.

FINIS.

LIBER III.

LIBER IIII.

De

INDEX.

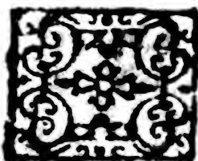
FINIS.

REIMPRIMATVR

Commissarius S. Officij Mediolani,

Carolus Ghioldus Theologus S. Nazarij pro Eminentiss., & Reuerendiss. D. D. Cardinali Litta Archiep.

Franciscus Arbona pro Excellentissimo Senatu.

MEDIOLANI,

Typis Ludouici Montiæ. 1667.
Superiorum permissu.

